

**NECÎB MAHFÛZ'UN CEBELÂVÎ SOKAĞI'NIN
ÇOCUKLARI ESERİNİN ŞAHISLAR
BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

Rashad SEYİDOV

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Prof. Dr. İsmail DEMİR

2017

Her Hakkı Saklıdır

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Rashad SEYİDOV

NECÎB MAHFÛZ'UN CEBELÂVÎ SOKAĞI'NIN ÇOCUKLARI
ESERİNİN ŞAHISLAR BAKIMINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. İsmail DEMİR

ERZURUM- 2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

...../...../20....

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Necib Mahfuzun Cebelavi sokağı romanın şahıslar bakımından incelenmesi " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

29.09.2017

Rashad SEYIDOV

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof.Dr İsmail Demirin danışmanlığında Rashad Seyidov tarafından hazırlanan bu çalışma 29.09.2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof.Dr İsmail Demir

İmza:

Jüri Üyesi : Prof.Dr.İbrahim Yılmaz

İmza:

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Süleyman.Tülücü

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

F-85/01/21.10.2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VI

GİRİŞ

I. TARİHSEL ARKA PLAN.....	1
A. MISIR’IN UYGARLIK TARİHİ	1
B. MISIR’DA DİNÎ VE KÜLTÜREL YAPI.....	8
C. MISIR’DA KONUŞULAN DİLLER	11

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMAN NEDİR?

1.1. ROMANIN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ.....	13
1.2. ROMAN VE TÜRLERİ	16
1.3. ROMANIN TARİHİ GELİŞİMİ.....	22
1.3.1. Arap Edebiyatında Roman	23
1.3.2. Batı Edebiyatında Roman.....	30
1.4. NECİB MAHFÛZ VE ROMAN	31
1.4.1. Hayatı	31
1.4.2. Edebi Hayatı	33
1.4.2.1. Tarihî Dönem.....	36
1.4.2.2. Gerçekçi Dönem	37
1.4.2.3. Sembolik Roman	38
1.4.2.4. Nobel Ödülü.....	39
1.4.3. Eserleri.....	40
1.4.3.1. Hikâyeleri	40
1.4.3.2. Romanları	42
1.4.3.3. Diyalog Türü Eserleri	43
1.4.3.4. Çevirileri	43

İKİNCİ BÖLÜM

CEBELAVİ SOKAĞI'NIN ÇOCUKLARI (EVLÂDU HÂRATİNÂ) ESERİNİN
ŞAHISLAR BAKIMINDAN İNCELENMESİ

2.1. ETHEM.....	45
2.2. CEBEL	47
2.3. RİFÂ‘A.....	49
2.4. KÂSİM	50
2.5. AREFE	50
2.6. BİLİM VE İNANÇ IŞIĞINDA SEMBOLİK ANALİZLER.....	52
2.6.1. Kişi ve Olayların Sembolize Edilişi	59
2.6.2. Olay ve Mekan Olgusu.....	61
2.7. ROMANIN YAPISAL ÖZELLİKLERİ.....	64
2.7.1. Romanın Türü.....	67
2.7.2. Romanda Kullanılan Dil.....	67
2.8. ROMANIN SANATSAL ÇERÇEVESİ	68
2.9. ROMANA ELEŞTİRİSEL BAKIŞ	73
SONUÇ.....	76
KAYNAKÇA	80
ÖZGEÇMİŞ.....	85

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NECİB MAHFÛZ'UN CEBELÂVÎ SOKAĞININ ESERİNİN ŞAHISLAR
BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Rashad SEYİDOV

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsmail DEMİR

2017, 85 sayfa

Jüri: Prof. Dr. İsmail DEMİR

Prof. Dr. İbrahim YILMAZ

Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCÜ

Çağdaş Arap edebiyatının tartışmasız en büyük yazarı olan Necîb Mahfûz`a, 1959 yılında el-Ehrâm gazetesinde tefrika edilen “Cebelâvî sokağının çocukları”adlı romanı Nobel ödülünü kazandırmıştır. Bu roman Mahfuz’a bir çok sıkıntılar yaşatsa da sonuna kadar hedefinden dinmemiştir. Mahfûzu’n “Cebelâvî sokağının çocukları” tamamen alegorik bir anlatıdır. Mahfûz bu romanla okurlarına tek tanrılı dinlerin yaratılış efsaneleri ve onların peygamberleri aracılığıyla seslenir.Mısır’da yıllarca yasaklanan “Cebelâvî sokağının çocukları” hem bütün bir soyu hem de peygamberleri, efsaneleri ve günümüze bakan yönüyle aynı soydan gelenlerin düşmanlıklarını, savaşlarını iktidar hırslarını ve mucizeleri içeren insanlığın evrensel ve ruhanî öyküsünü anlatıyor.Roman Kur’an’a dayanarak hiçbir zaman zulmün sona kadar devam etmeyeceğini ve neticede adaletin hâkim olacağını anlatıyor.Amacımız bu romanın asıl maksadını okuyuculara iletme ve her insanın zulmün karşısında susmayıp daima hakkını talep etmesi ve zulme izin vermemesidir.

Anahtar Kelimeler: Necîb Mahfûz, Cebelâvî, el-Ehrâm, Çağdaş Arap Edebiyatı

ABSTRACT

MASTER THESIS

**INVESTIGATION OF THE WORK OF NECÎB MAHFÛZ “CHILDREN OF
CEBELAVÎ STREET” IN TERMS OF PERSONS**

Rashad SEYİDOV

Advisor: Prof. Dr. İsmail DEMİR

2017, Page: 85

Jury: Prof. Dr. İsmail DEMİR

Prof. Dr. İbrahim YILMAZ

Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCÜ

Najib Mahfouz, the greatest writer of contemporary Arabic literature, won the Nobel Prize for his novel “Children of Cebelavi Street” published in 1959 in the newspaper el-Ahram. Although this novel has suffered many troubles to Najib Mahfouz, he has not returned from his goal. Mahfu’z’s novel “Children of Cebelavi Street” is a completely allegorical narrative. Mahfuz calls to his readers with his novel through the legends of the monotheistic religions and their prophets. “Children of Cebelavi Street”, which has been forbidden for years in Egypt, speaks of a universal and spiritual narrative of mankind, which includes both an entire lineage and prophets, legends and enemies of the same people and their wars, ambitions of power and miracles. Based on the Qur’an, the novel tells us that the persecution will never continue until the end and that, eventually, justice will rule. Our aim is to convey to the readers the true purpose of this novel and not to let every man stand in the face of persecution, always claim his right and do not allow persecut

Key Words: Najib Mahfûz, Cebelâvî, al Ahram, contemporary Arabic literature

KISALTMALAR DİZİNİ

asm.	: Aleyhi Salatü ve's-Selam
ayr. bkz.	: Ayrıca bakınız
b.	: ibn
bkz.	: Bakınız.
byy.	: Basım yeri yok
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
erişim	: Erişim adresi
Fak.	: Fakülte
Fr.	: Fransızca
h.	: Hicri
had. No.	: Hadis numarası
ing.	: İngilizce
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
isp.	: İspanyolca
Krş	: Karşılaştırınız
KSÜ	: Kahraman maraş Sütçü İmam Üniversitesi
m.	: Milâdî
MÖ.	: Milattan önce
MS.	: Milâttan sonra
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
tdk.	: Tedkik eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve saire
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Allah Teâlâ insanoğlunu medeni hayat tarzına uygun şekilde yaratmıştır. Bu özelliği ile kendini ifade etmek isteyen insanoğlu, ayrıca hemcinslerini de ikna etme ihtiyacı hissetmiştir. Bu sebeple bazen karşıdakilerin psikolojik yapılarına ve anlayışlarına göre kendi anlatım tarzını şekillendirmiştir. Bu ifadeler şiir, destan gibi farklı türlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çeşitli zaman dilimlerinde bu ifadeler kendi bulundukları zamanlara göre şekil kazanmıştır. Ancak bu şekillenmelerin edebî bir tür hâline gelmesi uzun zaman almıştır. Edebî bir tür olan romanda, bu ifade şekillerinden biridir.

Dünya dilleri içinde roman neredeyse bütün milletlerin edebiyatında yer almış ve kolayca yayılmıştır. Roman türünün Arap edebiyatına Napolyon sonrasında girmiş olması, Arapların onlarla bu tür ile ilk defa tanışıyor olduğu anlamına gelmez. Çünkü coğrafi anlamda birbirine yakın yaşayan iki toplumun kültürel anlamda etkileşimleri kaçınılmazdır. Ayrıca Haçlı Seferleri esnasında Müslümanların edebi anlatılarından istifade edildiği ihtimalden uzak tutulmamalıdır. Romalılarda bulunan özelliklerin, İslâm dünyasındaki edebi eserlerde geniş çapta görülmesi Arap edebiyatının bu tarzlara çoktan alışık olduğunun göstergesidir.

Romanı, hikâyenin uzun şekli olarak kabul ettiğimizde, bilfiil Arap edebiyatında romanın varlığından söz edebiliriz. Yazarlar olarak Arap romancılarının roman türünü çok ustaca kullandıkları onların yapıtları incelendiğinde görülmektedir. Batıdaki neredeyse bütün roman türleri, Arapça'nın zengin edebî üslûbuyla birleştirilmiştir. Böylece Batıdakilerle aynı veya daha seviyeli eserler ortaya çıkmıştır denilebilir. Arap yazarların içinden Necib Mahfuz'un, roman türüyle temayüz ettiği bilinmektedir. Bu özelliğini, Nobel ödülünü almadan önce ve özellikle sonrasında edebi sahadaki herkes fark etmiştir. Mahfuz kendini yetiştirirken eski Arap edebiyatında yazılmış eserleri ve yaşadığı zaman dilimindeki edebî yapıtları incelemiştir. Bu çalışmalarının etkileri yazmış olduğu romanlarında görülebilmektedir.

Mahfuz, kadim Arapça yönünden başta Câhız olmak üzere diğer eski Arap edebiyatçılarından istifade etmiştir. Necib Mahfuz'un kaleme aldığı *Evlâd-ı Hâratinâ* adlı tarihî romanında, eski dönemlerde oluşan ve günümüze kadar devam eden Eski Mısır ve Firavun Dönemi sempatisi ile birlikte Mısır tarihini işleyerek o günün

meselelerine çözüm sunmaya çalışmıştır. Yönetimlerin er ya da geç halkın eline geçeceğine atıfta bulunarak halkı bu yönde bilinçlendirmeye çalışmıştır. *Evlâd-ı Hâratinâ* üstelik tarihsel roman olması açısından Eski Mısır tarihine ışık tutan önemli bir yapıttır. Romanın ayrı bir özelliği ise Mahfuz'a Nobel ödülü kazandırmış olmasıdır. Mahfuz'un bu romanının Mısır'daki dini otoritelerin tepkisi üzerine, basılması yasaklandı ve buna rağmen Mahfuz, ölümüne dek çalışmalarını devam ettirdi. Türkiye'de Mahfuz'un sembolik ve gerçekçi romanları üzerine tezler yapıldığı bilinmektedir. Ancak tarihsel romanları alınıp üzerinde bu anlamda bir çalışma yapılmadığından amacım, bu eksikliğin giderilmesi yönünde *Evlâd-ı Hâratinâ* adlı eseri inceleyerek Mahfuz'un farklı türdeki çalışmalarını ortaya koymaktır. Çünkü Mahfuz bu eserinde, romancılığının tarihsel boyutunu ele aldığından diğer romanlarından farklılık arz etmektedir.

Bu çalışma, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; tarihsel arka planda, romandaki zaman anlayışının Eski Mısır olması sebebiyle olaylar ve şahısların anlaşılması açısından bu tarih dilimine değinilmiştir. İkinci bölümde Necib Mahfuz'un hayatı ve edebî bir tür olan roman sanatının Doğu ve Batıdaki şekilleri ele alınarak bilgi verilmeye çalışıldı. Üçüncü bölümde *Evlâd-ı Hâratinâ* adlı roman şekil, muhteva, yapı, dil ve üslup açısından incelendi.

Çalışmam boyunca bana yol gösteren ve benden yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. İsmail DEMİR'e en içten teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca tezimi okuyup tashih eden ve gerekli destek ve katkıda bulunun Iğdır Üniversitesi'ndeki arkadaşlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Nobel ödüllü Necip Mahfuz'un eserlerini inceleyebilmek ve anlayabilmek için tarihte bir yolculuğa çıkarak, Necip Mahfuz'un yaşadığı yerin tarihçesine bakmakta fayda olduğunu düşünüyorum.

I. TARİHSEL ARKA PLAN

Mısır insanlık tarihi boyunca medeniyetlerin kurulduğu ve yıkıldığı bir bölgedir. Mısır, Firavunlar, Romalılar, Araplar ve Türklerin şekil verdiği ve sayısızca hikâyelere konu olacak olayların yaşandığı bir coğrafyadır. Eski Mısır; uygarlıkların bıraktığı kalıntıları, kahramanlık, aşk ve iktidar arzuları gibi edebiyata konu olacak yaşantıları ve bir tarafı geçilmez sıcak çölleri, bir tarafı kimsesiz Mısır'a hayat veren Nil nehri ile Mısır her anlamda dünya ötesinde değerli bir miras ülkesidir.

Mısır, Müslümanların fethine kadar çok farklı egemenlikler altında yaşamıştır. Kendini yarı tanrı gören insanlar, krallıklar, hanedanlar, imparatorluklar ve daha niceleri Mısır'da egemenlik kurup, hüküm sürmüşlerdir. Aslında Mısır hakkında çok fazla bilgiye sahibiz. Ancak biz konumuzdan sapmamak için binlerce yıldır üzerinde karmaşanın devam ettiği Mısır'ı tarih öncesi dönemden başlayarak günümüze kadar gelen süreçte tarihi ve kültürel açıdan değerlendirerek, şairinde dediği gibi “Çölün sıcak kumları, Nil'in serin suları ile Mısır...” hakkında bazı başlıklar altında kısa bilgiler vermeye çalışalım.

A. MISIR'IN UYGARLIK TARİHİ

Binlerce yıllık geçmişi olan Mısır medeniyeti, bilindiği kadarıyla tarih kaynaklarında MÖ. 3050 yılına kadar dayanmaktadır.¹ Hatta kesin bilgi olmamakla birlikte Mısır tarihi kültür olarak MÖ. 4000 yılına kadar götürülebilmektedir. Tarihsel olarak sayılabilecek bilgilerin çoğu, üçüncü hanedan ile başlayan eski krallık dönemine dayanır. Geçen yüz yıla ait bunca kayıtlar olmasına rağmen birçok şey kaybolabiliyorsa, bundan yaklaşık dört bin yıl öncesi için, değil Champollion'un Hiyeroglifleri keşfi,² daha başka buluşları birileri keşfetmiş olsa da bu muamma kıyamete kadar devam

¹ Erik Hornung, *Mısır Tarihi*, (Çev.: Zehra Aksu Yılmaz), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013,186.

² Hornung, 149.

edecektir. Bunun nedeni olarak yakın geçmişte meydana gelen birçok olay veya bilinmesi gereken birçok şeyin bugün dahi aydınlatılamamış olması gösterilebilir.

18. Hanedana kadar bilinen ilk imparatorluğu kuran Kral Menes'tir. Kral Menes (Narmer) Menfis şehrini kurmuştur. Romanda geçen Menf şehri büyük ihtimalle bu şehirdir. Kralın dışında, kraliyet ile alâkalı yüksek işleri krala yakın kişiler veya prensler üstleniyordu. Çünkü bu işler ilahi büyüüne inanılan kişiler tarafından gerçekleştirilebiliyordu. Bu kişilerin de ilk zamanlar prensler olduğuna inanılmaktaydı.

Eski Krallık Dönemi: Eski Krallık dönemi dört hanedandan (3,4,5 ve 6. Hanedan) oluşmaktadır. Mısır piramitleri 3. Hanedan döneminde inşa edilmiştir. Eski Krallık'ın ilk ünlü firavunu ilk piramitini Memphis'in yeni mezarlığı Sakkar'a'da yaptıran 3. Hanedan'dan Djoser'dir. Eski Krallık, Kral Hûfî'den sonra, Sinefro ile dördüncü hanedana geçer. Sinefro'nun ardından Keops Piramiti'ni yaptırmış olan oğlu Hûfû firavun olmuştur.³

Tarihi kaynaklarda; Firavun Hûfû'dan sonra, oğlu Kefren (Harfre)'in yerine tahta geçtiği ve Hûfû'ya çok büyük bir cenaze merasimi düzenleyen Dedef'ten bahsedilmektedir. Buradan hareketle, Dedef'in Hûfû'dan sonra geçmesi muhtemeldir. Hûfû 23 yıl tahtta oturmuş, Dedef'de yaklaşık 20 yaşında tahta geçmesine rağmen kısa süre tahtta kalmıştır. Her devlette olduğu gibi Mısır'da da Firavunlar döneminde taht kavgaları yaşanmıştır. Bu kavgalardan bazıları imparatorluğun küçük devletlere bölünmesine sebep olmuş ve devlet küçük yönetimlere ayrılmıştır. Eski Krallık 6. hanedanlığın sona ermesiyle bitmiştir. Yeni krallık döneminden önce ilk ara dönem ve sonra MÖ. 1938 yılından sonra 12. Hanedan ile Orta Krallık kurulmuştur. 13. Hanedanlık ile beraber 2. Ara dönem başlamıştır ve bu dönem de MÖ. 1759-1630 yılları arasındadır.

Yeni Krallık: (M.Ö. 1539-1292) Kral Menes'ten sonraki bu krallık döneminde 3. defa, 18. Hanedanlık tarafından parça yönetimler birleştirilmiş ve büyük imparatorluk kurulmuştur. Bu dönemde göze çarpan önemli şahsiyetlerden birisi, tek ilah inancını kabul ettiğine inanılan Akenaton (123-133)'dur.⁴ Bir diğer şahsiyet 2. Ramses'tir.

³ Nurullah İrven, Necîb Mahfûz'un, *Abesu'l-Akdâr Adlı Romanının İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2015, 5.

⁴ Hornung, 108.

Hititler'le tarihte bilinen ilk yazılı antlaşmayı yapan kişidir. Hz. Musa zamanında Kızıldeniz'de boğulduğu ifade edilen kişi olduğu da aktarılmaktadır.⁵

Ramseslerden sonra MÖ. 1475 yılında 21. Hanedanlıkla 3. ara dönem başlamıştır. Bu ara dönemde, ülkenin, önceki ara dönemlerin aksine birliği korunmuştur. Mısır MÖ. 671-664 yıllarında Asurlular'ın işgaline uğramıştır. Mısır medeniyeti 26. Hanedanlıkla birlikte MÖ. 664-525 yıllarında tekrar krallığı kurmuştur. 27. Hanedan ile pers iktidarı altına giren Mısır, MÖ. 525-404 yıllarında 28. Hanedan Amirateus ile krallığı elde eder. MÖ. 334 tarihine kadar yönetim Mısırlılar'ın elinde kalır ancak bu tarihten MÖ.332'ye kadar Persler tekrar iktidara gelirler.⁶ Ardından Makedonyalılar, Ptolemaioslar daha sonra MÖ. 30 yılında ülkeyi ele geçiren Roma-Bizans İmparatorluğu'nun⁷ yönetimi altına girmiştir. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Mısır, Hz. Amr b. As'ın komutasında bir orduyla MÖ. 642 yılında fethedilmesiyle de artık İslam toprakları haline gelmiştir.⁸

Fransız İşgali Dönemi: Mısır'ın fethi ile batıya, hatta bugünkü Avrupa'ya kadar uzanan İslami yayılım, Hz. Ömer'in halifeliği zamanında başlamış olup, Suriye'de merkezi bulunan Emevîler'in yıkılması ve MS. 756 tarihinde Endülüs Emevî devletinin kuruluşu ile devam etmiştir. Emevîler sonrasında Mısır'da; Abbasîler, Fâtîmîler, Eyyubîler, Memlûklular ve Osmanlılar hüküm sürmüştür. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı Memlûklulardan almasından sonra Abbasî halifesi, Halifeliği Osmanlıya teslim etmiştir.

Osmanlı, Memlûk Devletine bağlı yönetici paşaları, Mısır toprakları dışına çıkarmadığından içeride tekrar güç kazanan Memluk paşaları, yönetimi tekrar kısa bir süreliğine ele geçirmiştir. Bu karışıklıktan istifade eden Napolyon 1798'de Mısır'ı işgal etmiştir.

Fransız İşgali Sonrası Mısır:1798'de Mısır'ı işgal eden Napolyon'un askerleri 1801'de Osmanlı askerlerinin Mısır'ı savaşarak geri alması ile çıkmak zorunda kalmıştır. Osmanlı, Fransızların işgali ile ellerinden alınan Mısır'a, Memlûk yönetimden

⁵ Hilal Görgün, "Mısır", *DİA*, TDV, Ankara 1988, XXIX, 556.

⁶ Hornung, 138-148.

⁷ Hornung, 193.

⁸ Cengiz Tomar, "Mısır", *DİA*, TDV, Ankara 1988, XXIX, 559.

geriye kalan boşluğu ve otoriteyi sağlaması için Mehmet Ali Paşa'yı 1805'te vali olarak tayin etmekle doldurmuştur.⁹

Osmanlı devletine bağlılığı fazla sürmeyen Mehmet Ali Paşa, bir süre sonra Avrupa'ya yönelmiştir. Bu durumu, Osmanlı'nın Batı'ya karşı savaşlarda aciz kalması şeklinde sebeplendirebiliriz. Mehmet Ali Paşa'nın, yapmış olduğu savaşlarda Osmanlı'ya yardım etmekte de geri durmasını, sonraki zamanlarda Osmanlı'ya savaş açması izleyecektir. Bu tutum Mısır yönetimini Osmanlı yönetimine karşı istiklâl arayışına kadar götürmüştür.¹⁰

Kavalalı, Mısır valiliğiyle yetinmeyip başka yerlerin valiliğine talip olmuşsa da Osmanlı onun bu isteğini reddetmiştir. Bunun üzerine Kavalalı Osmanlı'yı uzun zaman uğraştıracak bir isyana girişmiştir. Avrupa ülkeleri, zayıf düşen Osmanlı'nın Mısır sorununa çözüm bulma konusunda taraflar arasında hakemlik yapmaya çalışmıştır.¹¹

Mısır meselesi 2. Mahmut'tan sonra çözülmüş fakat Kavalalı tamamen olmasa da kendi isteklerinin gerçekleşmesinde başarılı olmuştur. Mehmet Ali Paşa'nın bu yaptıklarının sebebi olarak onun modern bir devlet kurma sevdası içinde olduğu zikredilmektedir.¹² Kavalalı'dan sonra yönetim sağlam devam etmemiş, Said Paşa döneminde, Osmanlı'da olduğu gibi, Avrupa'dan alınan borçlardan dolayı, devlet Avrupa bankalarına ciddi borç içerisine girmiştir.¹³

İngiliz İşgali Dönemi: Avrupa'ya karşı borçlanan Mısır üzerinde İngilizlerin de stratejik olarak söz sahibi olma isteği, Mısır'ın iç işlerine karışmaları ile neticelenmiştir. Hiçbir halk kendi içişlerine başka milletlerin müdahale etmesinden hoşlanmaz. Dolayısıyla, Mısır halkı da Avrupalıların kendi içişlerine karışmasından hoşnut olmadı. Bu duruma karşı tepkilerini Urabi Paşa etrafında toplanıp ayaklanarak göstermişlerdir. Ayaklanmaların şiddetlenmesi, İngilizler ile 'Urâbî Paşa taraftarlarını karşı karşıya getirmiş ve bu durum İngilizlerin Mısır topraklarını fiilen işgali ile sonuçlanmıştır.¹⁴

⁹ Cemal Bedevî, *Mısır min Nafizeti't-Tarih, Daru's-Şuruk*, 1994, 74-75.

¹⁰ Mehmet Karataş, "Mehmet Ali Paşa ve Mısır Meselesi", *EKEV Akademi Dergisi*, 22. Sayı, 2005, 265-282.

¹¹ Nicole Corga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Çev.: Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012, V, 300-303, ayr. bkz Fahir Armaoğlu, *19. yy Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006, 194-216.

¹² Bedevî, *Mısır min Nafizeti't-Tarih*, 58. ayrc. Bkz, Dayf, 14.

¹³ Görgün, XXIX, 570.

¹⁴ Bedevî, *Mısır min Nafizeti't-Tarih*, 127-129.

Mısır halkı boş durmamış, en doğal hakkı olan hürriyeti uğruna Mustafa Kâmil'in liderliğinde "Vatanperver Hareket" adı altında gruplar hâlinde çalışmalarda bulunmuşlardır.¹⁵

Topraklarının işgalinden rahatsız olan Osmanlı Devleti duruma müdahale ederek İngilizler ile anlaşmaya oturmuştur. Asayişin düzelmesinden sonra askerini çekeceğini söyleyen İngiltere, XX. Yüzyılın ortalarına kadar Mısır'dan çekilmemiştir. Anlaşma neticesinde Osmanlı, komiser sıfatıyla Mısır'a gönderilmiş olup daha sonra Hıdivliğe gelen II. Abbas Hilmi'yi müsteşar-ı has olarak görevlendirmiştir.¹⁶

Başlarda halkın İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesine destek veren Hıdiv, sonraları bu desteğinden vazgeçmiştir. Bu esnada I. Dünya Savaşı (1914 yılında) patlak vermiştir. Savaş için ilk zamanlar tarafsızlığını ilan eden Mısır, ilerleyen süreçte İngilizler'in baskısıyla Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı savaş ilan etmek zorunda kalmıştır.¹⁷ Savaş ilanının ardından İngilizler, Mısır'ın bütün devlet kaynaklarına el koymuş, tek taraflı olarak Mısır'ı himayesine aldığını, Osmanlı'nın hükümdarlığının kaldırıldığını ilan etmiştir.¹⁸ Mevcut Hıdiv'i görevden alıp yerine Hüseyin Kamil'i sultan olarak atamıştır. Bu, Mısır'da sultanlığın ilk olarak başladığı anlamına geliyordu.¹⁹ Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Süveyş Kanalı'nı, dolayısıyla Mısır'ı da savaş alanına kattığını ilgili devletlere duyurmuştur. Savaş boyunca ülke ekonomik açıdan çok zorluklara giriftar olurken İngilizler ülke medyasına sıkı sansürler uygulamıştır. Her şeye rağmen ortaya çıkan her türlü bağımsızlık hareketi halk tarafından büyük destek görmüştür. Savaş sonunda İngiltere'de yapılan barış konferansında Sâd Zağlûl Paşa ve heyeti Mısır'ın bağımsızlığı konusunu masaya yatırmak istemiş,²⁰ İngiltere ise böyle bir heyeti muhatap olarak kabul etmemiştir. 1919'da Zağlûl Paşa, bağımsızlık taleplerinin dikkate alınmaması üzerine görevinden istifa etmiştir. Bu durum halkın pek çok tabakasına yayılan geniş ayaklanmalara neden olmuştur. Zağlûl Paşa ve arkadaşlarının Malta'ya sürgün edilmesi, ayaklanmaları daha

¹⁵ Süleyman Kızıltoprak, *Devr-i Hamid Sultan 2. Abdulhamid*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2013, V, 82-86.

¹⁶ Görgün, XXIX, 569.

¹⁷ Abdullah Abdurrazzak-İbrahim Uksi el-Cemel, *Mısır ve's-Sudan el-Hadis ve'l-Muasır*, 1997, Daru's-Sekafet li'n-Neşr, Kahire 187.

¹⁸ Görgün, XXIX, 570.

¹⁹ Bedevî, *Mısır min Nafizeti't-Tarih*, 170-171.

²⁰ Bedevî, *Mısır min Nafizeti't-Tarih*, 191-192.

da şiddetlendirmiştir.²¹ Ezher uleması, öğrenciler, çiftçiler ve çok farklı kesimlerden oluşan halk kitleleri ayaklanmada etkin olmuşlardır.²²

İngilizler her geçen gün büyüyen ayaklanmaların önüne geçemeyince, 1922’de Mısır’ın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalmıştır.²³ Mısır’ın verdiği bu bağımsızlık mücadelesinin, pek çok yönden Anadolu’nun bağımsızlık mücadelesiyle bir benzerliğinin olduğu söylenilebilir.

Krallık Dönemi: İngilizlerin Mısır’ın bağımsızlığını ilan etmiş olmasıyla beraber konulan bazı şartlar, İngiltere’ye her zaman Mısır’ın işlerine müdahale hakkı vermiştir. Dolayısıyla bu durum Mısır’ın bağımsızlığını sadece şekilden ibaret kılmıştır.²⁴

Mısır siyasetçileri bu sınırlı bağımsızlığı tam olarak tanımamışlardır. Ancak bir taraftan da devlet kurumlarını oluşturmaktan geri durmamışlardır. 1922 yılının 1 Mart’ında Sultan Ahmet Fuat’a Kral ünvanı verilmiş ve parlamento oluşturulmuştur. Belçika anayasası temel alınarak hazırlanan yeni anayasa 1923’te resmen yürürlüğe girmiştir. Ancak kralın başbakanı atama, azletme, meclisi dağıtma, oturumu erteleme gibi geniş yetkileri vardı. Sürgünden dönen Sa’d Zağlul Paşa 1924’te yapılan seçimlerde meclisteki çoğunluğu oluşturarak²⁵ Vefd Partisi hükümetini kurmuştur. Ancak Sûdan meselesi yüzünden İngilizlerle ters düşmesi²⁶ ilerleyen süreçte istifa etmesine neden olmuştur.²⁷ Daha sonra yerine Nehhas Paşa geçmiştir.²⁸

1930’lu yıllara kadar göreve gelen pek çok hükümet Mısır’ın tam bağımsızlığı konusunda İngiliz heyetleriyle pek çok görüşme yapmışlardır. Ancak bu görüşmelerden elle tutulur bir sonuç çıkmamıştır. 1937 yılında Kral Fuat vefat etmiş, yerine genç yaştaki oğlu Faruk kral olmuştur.²⁹

²¹ Cemal Bedevi, *Kane ve Ehavatuha, Daru’ş-Şuruk*, Mısır. 1986, 236. ayr. bkz. Abdurrazzak Abdullah İbrahim- Uksi Cemel, 288-290

²² J. H. Kramers, “Mısır”, *Meb İslam Ansiklopedisi*, byy. 1997, VIII, 251. ayrc. bkz. Cemal Bedevi, *Nazarat fi Tarih’i Mısır, Daru’ş-Şurûk*, Kahire 1994, 81-83.

²³ Kramers, 252-255.

²⁴ Abdul’azim Ramazan, *Mısır Kable Abdi’n-Nasır, el-Hey’etü’l-Mısriyyeti’l-Âmme li’l-Kitâb*, Kahire 1995, 219-221.

²⁵ Abdurrazzak Abdullah İbrahim-Uksi Cemel, 301.

²⁶ Abdurrazzak Abdullah İbrahim- Uksi Cemel, 297.

²⁷ Bedevi, *Mısır min Nâfizeti’t- Tarih*, 62.

²⁸ Görgün, XXIX, 571. ayrc. bkz. Abdurrazzak Abdullah İbrahim-Uksi Cemel, 302.

²⁹ Abdurrazzak Abdullah İbrahim-Uksi Cemel, 305. ayrc. bkz. Görgün, XXIX, 571.

Nehhas Paşa yeni Kral'ın yetkilerini sınırlandırmaya girişince görevden azledilmiştir. (1937) Sonrasında pek çok kısa süreli hükümetler göreve gelmişler; Kral, meclis ve İngilizler arasındaki mücadele devam etmiştir.³⁰

II. Dünya savaşının başlamasıyla Mısır yine tarafsızlığını ilan etmiştir. 1945'te henüz savaş bitmeden önce, Mısır'ın girişimiyle, üye olan devletlerin her türlü haklarının korunmasını amaçlayan Arap birliği oluşturulmuştur. Bu arada 1948'de İngilizler'in Filistin'den çekildiğini ilan etmesinin ardından İsrail devleti resmen kurulmuş, başta Amerika olmak üzere pek çok devlet otoritesi tarafından bağımsızlığı kabul edilmiştir. Arap birliğini oluşturan ülkeler İsrail'e karşı güçlerini birleştirerek savaş açmışlar ancak Amerika ve Rusya gibi ülkelerin desteğini alan İsrail, savaşta galip gelmiştir. Dolayısıyla Mısır bu savaşta yenilen taraf olmuştur.³¹

II. Dünya savaşı sonunda Mısır'da ülke ekonomisinin iyice kötüleşmesi huzursuzlukların artmasına sebep olmuştur. Mısır hükümetlerinin Sûdan'daki İngiliz askerlerinin orayı tamamen tahliye etmeleri konusunda görüşmeleri fayda vermeyince Kahire'de meydana gelen gösteriler kanlı bitmiştir.³² Yukarıda da belirttiğimiz üzere sık sık hükümetler değişmiş, ülkede vergiler arttırılmış dolayısıyla işsizlik de artmıştır. Mısır 1951 yılında, 1936 da yapılan antlaşmanın Sûdan ile ilgili olan yanını tek taraflı olarak feshetmiştir. Bunun üzerine İngilizler Kral Fârûk'u, Mısır ve Sûdan kralı ilân etmiştir. Bu süreç içinde halk arasında İngiliz karşıtlığı her geçen gün artmıştır. İngilizlerin 25 Ocak 1952'de İsmâiliye'de katliam yapması ülkede büyük bir infiale ve gösterilere sebep olmuş, bunun üzerine Cemal Abdunnâsır, yönetiminde bulunan subaylarla beraber askeri bir darbeyle yönetime el koymuş ve Kral Faruk 1952'de ülkeden çıkarılmıştır. Daha sonra General Necîb cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık görevini üstlenmiştir. (1953). Böylece ülkede monarşiden cumhuriyete geçiş gerçekleşmiştir.³³

³⁰ Bedevî, *Kane ve Ehavâtuha, Daru 'ş-Şuruk*, Mısır. 1986 s. 236.

³¹ Fahir Armaoğlu, *20. yy Siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983, 483-487. ayr. bkz. Bedevî. *Kâne ve Ehavatuha*, 160. ayr. bkz. Abdul'azim Ramazan, 245.

³² Görgün, c.XXIX, 571.

³³ Abdurrazzak Abdullah İbrahim-Uksi Cemel, ss. 308-309 ayr. bkz. Görgün, XXIX, 572

B. MISIR'DA DİNÎ VE KÜLTÜREL YAPI

Mısır, tarih boyunca çeşitli kültür ve medeniyetlere mekân olmuştur. Güneyden Sudan'a, batıdan Libya'ya, doğudan Kızıldeniz ve Filistin'e, kuzeyden Akdeniz'e bitişen sınırlara sahiptir. Yüz ölçümü bir milyon kilometrekareyi aşan Mısır'ın,³⁴ bugünkü sınırları Sudan'ın 1956'da ayrılmasıyla belirlenmiştir.³⁵

Mısır bu çeşitlilik içerisinde farklı dinlere ev sahipliği yapmıştır. Özellikle Firavunlar döneminde hem ilahi hem de beşeri dinlerin çoğu görülmektedir. Çok tanrılı inanca sahip olan firavunların tarihinde, yaklaşık 30 hanedanın varlığı kabul edilmektedir. İnsanoğlunun çoğunluğu ölüm sonrası hayata inanmaktadırlar. Önceki hanedanlarda var olan ahiret inancı Mısırlılar'da da görülmektedir. Bu durum pramitlerin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Eski Mısır'da inanç olarak ahiret inancının varlığına binaen, krallar ve onlara yakın memurlar, ahirette yaşayacakları düşüncesiyle bir takım anıt mezarlar yaptırmışlardır. Daha sonra bu yapıtlar, eski krallık döneminde Sinefrû'nun inşa ettirdiği ilk piramit olarak kendini gösterecektir.³⁶ Firavunlar, pramitleri öldükten sonra da rahat bir hayat yaşamak için inşa ettirmişlerdir. Pramitlerin içinde firavunların kendilerine ait eşyaları ve sevdiklerinin heykelleri vardır. Âdeta firavunlar kendilerine ahiretteki evlerini yaptırmışlardır.

Zaman içerisinde Persler'in, Asurlular'ın, Roma-Bizans'ın ve Makedonyalılar'ın işgaline uğrayan Mısır,³⁷ Amr b. Âs'ın Mısır'ı fethiyle (H. 640) İslam coğrafyasının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Bakara sûresinde “İslam'da din seçiminde zorlama yoktur”³⁸ ifadesi geçmektedir. Evrensel bir din olan İslam dini; tüm insanların hak ve hürriyetlerine, dini inanış ve ibadetlerine, kültür ve geleneklerine saygı göstermiş ve bunlara özgürlük tanımıştır. Mısır fethedildikten sonra Hz. Ömer'in³⁹ talebiyle Kiptîler siyah sarık takmışlardır. Bu

³⁴ Suna Doğaner, “Mısır” *DİA*, TDV, İstanbul 2004, XXIX, 553.

³⁵ Heyet, “Sudan”, *Büyük Larousse*, Milliyet Gazetecilik, I-XXIV, İstanbul 1986, XXI, 10851.

³⁶ Hornung, 12-32.

³⁷ Hornung, 193.

³⁸ Bakara, 2/256.

³⁹ İzzettin Artokça, “Osmanlılarda Kiptî Takviminin İdarî ve Malî Alanda Kullanımı”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri 2006, 8.

olay günümüze kadar devam eden bir gelenek haline gelmiş ve Kıptîler hâlâ İslâm'ın hoşgörüsünü hissetmektedirler.

Mescid ve camilerin İslâm eğitim ve öğretim tarihinde önemli bir yeri vardır. Camiler hem ibadethane, hem birer eğitim ve öğretim müessesesi olarak kullanılmışlardır. Zengin kitap koleksiyonlarına sahip olan camiler bu önemli fonksiyonlarını Abbasîler'in ilk devirlerinde de devam ettirmişlerdir. Camilerin dışında yüksek öğretim alanında ilk meşhur müessese, Halife Me'mûn tarafından Bağdat'ta kurulan Beytülhikme'dir. Bir tercüme merkezi olarak faaliyette bulunmasının yanı sıra bir akademi ve halka açık kütüphane olarak da hizmet veriyordu.⁴⁰ Emevîler sonrasında bu dönem içinde ilmi ve fikri alanda en parlak atılımlardan biri olan el-Ezher Üniversitesi kurulmuştur.⁴¹ Fatimîler tarafından kurulan bu üniversite, İslâm dünyasında her zaman önemli bir yüksek öğretim kurumu olma özelliğini korumuştur. Fakat, gerçek manada ilk yüksek öğretim müessesesi, Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün Bağdat'ta kurduğu Nizamiye Medresesi'dir. Bu medrese İslam tarihinde ilk çekirdek üniversiteyi oluşturmuştur.

Suriye'de merkezi bulunan Emevîler'in yıkılması ve MS. 756 tarihinde Endülüs Emevi devletinin kuruluşu ile devam etmiştir. Doğu-Batı insanına ve özellikle İslâm âlemine eşsiz ve unutulmaz eserler bırakan âlimlerin yetiştiği Endülüs Emevîleri'nin⁴² dünya edebiyatına yön veren etkileri görülmüştür.

Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgal etmesi sonrasında Mısır tarihinde edebî değişim baş göstermeye başlamıştır.⁴³ Nedeni ise, Fransız askerlerinin ülkeye batı fikri ve yaşantısı ile birlikte girmiş olmasındandır. Diğer bir tabirle, işgalle beraber gelen değişimler, toplumu her yönden batıdan etkilenmeye sürüklemiştir. Napolyon'un bu işgali, edebiyatçılarca kadim Arapça'yla modern Arapça arasında bir sınır olarak görülmektedir.⁴⁴ Fransız işgali, Mısır'da üç yıllık gibi kısa bir sürede olsa da etkileri daha sonra batı hayranlığı ve batılaşma eğilimleri olarak kendini göstermiştir. O dönemlerde Fransızlar Mısır'daki farklı bölgelerde kız liseleri veya Hıdiv Mektepleri

⁴⁰ Hakkı D. Yıldız, "Abbasiler", *DİA*, TDV, İstanbul 2004, I, 40.

⁴¹ Heyet, "Mısır" *Temel Britanica*, Ana Yayıncılık. İstanbul 1992, XII, 197.

⁴² Tomar, XXIX, 559.

⁴³ Şevki Dayf, *el-Edeb el-'Arabiyyu'l-Muasır fî Mısır*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 10-13. ayr. bkz. Seyyid Muhammed Seyyid "Mısır", *DİA*, İstanbul 1988, XXIX, 13.

⁴⁴ Mehmet Yalar, *Modern Arap Edebiyatına Giriş*, Emin Yayınları, Bursa 2009, 42-45.

adı altında olarak misyonerlik faaliyetleri yapmak için okullar açmıştır.⁴⁵ Yine aynı dönemde Fransızlar Mısır'ın farklı yerlerinde çeşitli arkeolojik kazılar yapmışlardır.

Osmanlı Mısır'ı geri aldıktan sonra yönetime getirdiği, Arnavut olduğu söylenip Türklüğünde ihtilaf edilen⁴⁶ Mehmet Ali Paşa, Mısırlılar'ca sevilen bir kişiliğe sahiptir. Çünkü O, Osmanlı'ya karşı başkaldırmıştır. Bazı Mısırlılar geri kalmanın sebebini Osmanlı'ya bağlamaktadırlar. Bu düşünce bütün Mısırlılar da görülme de, okullardaki eğitimin yönlendirmesinden gelen bilinçaltı bir kabuldür. Mehmet Ali Paşa'yı ise Avrupalılar ve Batı'nın çok sevmesi Osmanlı'ya karşı tutumuna dayandırılabilir. Bilindiği kadarıyla Doğu Makedonya'da bulunan bütün Türk şehir isimleri kaldırılmıştır. Ancak Kavala şehrinin adının hala kaldırılmaması bu bağlamda zikredilebilir.

Mısır tarih kitaplarında Kavalalı'dan övgüyle bahsedilir. Onun Mısır'ı ilerletmesi ve köylü çocuklarını okutturması, Avrupa'ya öğrenci göndermesi, Avrupa'dan öğretmenler ve eğitmenler getirmesi anlatılır. Ayrıca onların farklılıklarını Mısır'a kazandırması açısından sevilen biri olarak kabul edilir.⁴⁷ Ancak bunlarla beraber aynı yazarlar, Mehmet Ali Paşa'nın ilerlemeyi isterken takındığı tavrını ve halka davranışını yadırgayan tutumlarını gizlememişlerdir. Her ne kadar onun çağa ayak uydurmasından övgülerle bahsetseler de kendisinin bu emelleri gerçekleştirmede, insana değer vermediğini dillendirmişlerdir. Vatandaşın hor görüldüğünü, bu nedenle de çağa ne kadar ayak uydurulmanın insanlara ne fayda sağlayabileceği eleştirileri yapmaktadırlar. Öyle ki, Kral Hûfû'nun despotça yaptırdığı sanat harikasında insana değer vermeyişinden dolayı pramit çalışanları ile Süveyş Kanalı'nda çalıştırılan Mısırlılar arasında bir benzerlik kurmaktadırlar.⁴⁸

Mısır, Osmanlı hâkimiyetinden sonra da ilmi çalışmalara devam etmiştir.⁴⁹ Bazı insanların Osmanlı döneminde Arapça teliflerin azaldığı ve gerilediği yönünde öne sürdükleri iddialar yersizdir. Vakanın bunun tersine olduğunu Osmanlı zamanında padişahlar tarafından bile yazılmış Arapça şiirler ve Türk uleması tarafından yazılmış Arapça eserler ispat etmektedir. Ezher ulemasının yapmış olduğu edebi çalışmalar

⁴⁵ Dayf, 13-15.

⁴⁶ Dayf, 16.

⁴⁷ Bedevi, *Mısır min Nafizeti't-Tarih*, 57-58.

⁴⁸ Bedevi, *Mısır min Nafizeti't-Tarih*, 54-55.

⁴⁹ Heyet, "Mısır", *Büyük Learousse*, XVI, 8122

kuruluş tarihinden itibaren devam etmiştir.⁵⁰ Zira bazı araştırmacılar Mısır’da Osmanlı döneminde yetişmiş nice şair ve yazardan söz etmektedirler.⁵¹

Mısır halkının İngilizler’e karşı başlattığı bağımsızlık mücadelesinin yaşandığı yıllarda ise Necîb Mahfûz gibi edebiyatçılar, Mısır’ın bu fırtınalı havasını vatandaş olarak teneffüs etmişlerdir. Bu durumdaki halkın hissiyatını ifade etmek onlara düşmekteydi. Edebiyatçılar her zaman kendi pencerelerinden olaylara bakıp fikir yürüttükleri gibi, başkalarının pencerelerinden iç dünyalarına girerek onların bakışıyla toplumu ve bireyleri ölçmektedirler. Fakat en önemli ölçüt yazarın kendi görüşleridir. Mesela, Seyit Kutup İhvan’ı Müslimin bakış açısıyla olayları, halkı ve geleceği değerlendirirken, Necîb Mahfûz kendi ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Marksist bir yaklaşımla veya Vefd partililerin gözüyle olaylara yaklaşır,⁵² ona göre çıkarımlarda bulunur. Musa Yıldız Mahfûz’un Hanu’l Halili romanını değerlendirirken:

*“Mahfûz Hanu’l-Halili (1946) romanında Ahmed Raşit isimli roman kişinin ağzından çağımızın Peygamberlerine örnek olarak Freud ve Karl Marks’ı vermiştir. Freud’un felsefesinin günümüzde önemli rol oynayan cinsel hayatın hastalıklarına kurtuluş fırsatları sunduğunu, Karl Marks’ın da onun yolundan giderek toplumsal karamsarlıktan kurtulmanın yollarını ortaya koyduğunu belirtmiştir”*⁵³ der. Bu değerlendirmeler Mahfûz’un olaylara Marksist yaklaşımla baktığını göstermektedir. Çözümleri de sunarken bu bakış açısıyla değerlendirdiğini akla getirmektedir.

C. MISIR’DA KONUŞULAN DİLLER

Mısır’da, güneyindeki Asvan tarafına gidildikçe, Sa’id denilen toprakların alt bölgesinde Nûbîler’e rastlanmaktadır. Nûbîler, Nûbî dilini kullanırlar. Mısırlılar, Nûbîlerin bu dillerinin firavunların diline en yakın dillerden biri olduğunu söylemektedirler. Buradan anlaşıldığına göre Mısırlılar’ın Firavun dili olarak kabul ettikleri dil tamamen ölü bir dil değildir. Bundan dolayı, Mısır firavunlarının Nûbîlerle aynı millet olduğu akla getirilmemelidir. Bugünkü Mısırlılar hâlâ bu şekilde düşünmektedirler.

⁵⁰ Dayf, 567.

⁵¹ Nihad M. Çetin, “Arap”, *DİA*, TDV, İstanbul 2004, III, 303.

⁵² Ramazan, 143.

⁵³ Musa Yıldız, *Necip Mahfuz’un Sembolik Romanları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara 1998, 61.

Nûbî dilinden başka Arapça ve Kıptîce⁵⁴ de hiyeroglif yazısına benzer diller arasında değerlendirilir. Kıptîlerin de bu gün hala kilise dili olarak kullandıkları dil olan Kıptîce, Hiyeroglif dilinin çözülmesi ve anlaşılması yönünde büyük katkı sağlamıştır.⁵⁵ Kıptîce'nin, Arapçaya az da olsa benzerliğinden de söz edilmektedir. Bu benzerlikten dolayı Arapça ve Kıptîce Eski Mısır dilinin anlaşılmasına yardımcı olmuştur.⁵⁶ Yani bu üç dil de Hiyerogliflere benzer görülmektedir.

Hiyeroglif, Mısır kültürleri arasında yok olmuş ve artık kullanılmamaktadır. Bunun sebebi İslâm'ın Mısır kültürünü değiştirmesi olarak düşündüğümüzde eksik cümle kurmuş oluruz. Çünkü İslâm'dan önce 4. asrın sonlarında Kral Teodius Mısır'da puta tapmayı yasaklamış büyücü ve kâhinleri kovmuştur. Bu sebeple Hristiyanlık yayılmaya başlamıştır. İslâm'dan sonra Mısır'da çok tanrılı din inancı kalmamıştır. Yine de İslâm'ın hoşgörüsü sebebiyle çok fazla kalmasa da bu inanışlara rastlanmaktadır.

⁵⁴ Kıbt; Grekler'in Mısırlılar veya Nil deltası sakinleri için kullandığı aigyptos kelimesinin kökünü teşkil eden gyptın Arapça karşılığıdır. Bkz. Azmi Bilgin, Necmettin Hacıeminoğlu, "Kıptiler", *DİA*, İstanbul 2002, XXV, 424.

⁵⁵ İrven, 2.

⁵⁶ el-Daly Okasha, *Kayıp Bin Yıl: İslâm Dünyasında Hiyeroglifler ve Eski Mısır*, (Çev.: İmran Küçükislamoğlu), İthaki Yayıncılık, İstanbul, 80-81.

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMAN NEDİR?

Bu bölümde, romanın tanımı yapılarak türleri ve özellikleri anlatılmıştır.

1.1. ROMANIN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Roman edebiyat içinde bir tür olmakla birlikte, dil çatısı altında bir ifade unsurudur. Dil/Lisan, insanlar arasında anlaşma, iletişim kurma vasıtası olmasının yanında, duygu ve düşüncelerin söz veya yazı aracılığıyla başkalarına iletilmesine; kıymet ifade eden sözün korunmasına yarayan çok mühim bir canlı unsur/ varlıktır. Toplum "millet" yapan unsurların başında geldiği için "*milli*" bir mahiyet arz eden edebiyatın, biricik/ana malzemesi dildir.⁵⁷ Böylece dil insanlar arsındaki anlaşmayı sağlayan faktör olmasıyla birlikte, edebiyat vs. ifade öğelerini içine almaktadır. Roman da bu ifade metodunun içindedir.

İfade esnasında anlatıcıya geniş imkânlar sunması yönünden diğer edebiyat türlerinden ayrıldığı belirtilen roman, Arapça'da rivâye/⁵⁸ الرواية , İngilizce novel⁵⁹, İtalyanca'da novella olarak adlandırılır. Bunun ise Latince'de olan ve yeni anlamında kullanılan novus, kelimesinden alındığını söylemek mümkündür.⁶⁰ Bu bağlamda romanın yeni bir tür olduğu isimlendirme köklerinden de anlaşılmaktadır. Anlatma esasına bağlı olup metinlerin anlatımca en uzun soluklusu olan roman hikâye tarzının daha geniş biçimde ele alınışdır denilebilir.⁶¹

Romanda salt hayali ve harikulade şeylerden sakınılır. Burada hayali olması ile romanın içinde harikulâde doğaüstü olaylardan uzak olunması kastedilmektedir.⁶² Yoksa roman her yönüyle olmasa da birçok yönüyle romancının fikir ürünüdür. Bilgi yetisinden doğan bir edebî anlatıdır. Edebî tür olarak roman bu özelliği ile efsanelerden ayrılmaktadır. Efsaneler gerçek dışılığı ile de bilinirler. Yani doğaüstü olaylar, içlerinde

⁵⁷ Turan Karataş, *Ansiklopedik Terimler Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Perşembe Kitapları, İstanbul 2001, 104.

⁵⁸ Emrullah İşler, İbrahim Özay, *Türkçe-Arapça Sözlük*, Fecr Yayınevi, Ankara 2010, 933.

⁵⁹ Serap Bezmez, vd. *Redhouse Büyük El Sözlüğü* Redhouse yayınevi, İstanbul 1997, 284.

⁶⁰ Heyet, "Roman", *AnaBritannica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1993, c. XXVI, 324.

⁶¹ Karataş, *Ansiklopedik Terimler Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 348.

⁶² Nebîl el-Hisâr , "er-Rivâye", el-Mevsû'a el `Arabiyye, Dımaşk 2010, X, 138, 734.

bolca zikredilirler. Roman ise romancının muhayyilesinden çıkmasına karşın hayalleri gerçekte bağdaşır bir şekilde ortaya koyar. Destanlarda geniş sahadan ziyade dar çerçevede kahramanlar ve kahramanlıkları anlatılır. İçinde sıra dışılık çoktur denilebilir. Roman ise daha çok sıradan olayları çeşitli bakış yönleriyle ayrıntılı bir şekilde geniş bir yelpazeden ele alır ve sunar. İçinde belli yer ve mekândan ziyade; sıradan bir meyhane, sokak vb. şeyler ele alınır. Destanda olan ses tonlaması alışa geldiği üzere romanda kullanılmaz.⁶³

Romanın uzun soluklu olması; onu, düz yazı, mektup, fıkra, hikâye vs. türlerden ayırır. Çünkü hikâye daha kısa özelliktedir. Bazı Arapça kaynaklarda roman القصة الطويلة olarak isimlendirilmiştir. Hatta roman isimlendirilirken hikâye, hikâye ise kısa hikâye şeklinde vasıflandırılmıştır.⁶⁴ Romanın bunlardan farklı bir şey olmasıyla beraber, bu edebi türler ve sayamadığımız diğer türleri içinde barındırdığı söylenebilir. Bu zikredilen bilgilerden yola çıkarak roman için şöyle bir tarif yapılabilir; roman; edebiyat içinde insani tecrübelerle dayanan doğaüstü olaylardan sakınan olmuş ya da olması mümkün şeyleri konu edinen neredeyse edebi türlerin çoğunu ihtiva eden bir özelliğe sahip, uzun soluklu bir ifade sanatıdır.

Zaman, mekân, olaylar ve kişileriyle gerçek hayata ve kurguya dayanan, çok çeşitli anlatım tekniklerinin kullanıldığı edebi eser türü⁶⁵ olarak bir tanımlama yoluna gidilirse romanın sınırları belirlenmiş olur. Roman tanımlandığında gerçeğe ne kadar uyduğu üzerine konuşulduğunda bu uygunluğun değişkenliğinden bahsedilir.⁶⁶ Bu bağlamda efsaneyle benzerlik vardır denilse yanlış olmaz.

Romanın genel algısı itibariyle gerçeğe uygun olması gerekmektedir. Ancak her ne olursa olsun romanın sınırlarının tam olarak çizilmesi mümkün değildir. Çünkü roman efsane, hikâye, şiir, vs. edebi türlerin kabını zorlamıştır.⁶⁷ Böylece sanki her bir türün içinde barınabildiği akla gelir. Dolayısıyla tarifini yapmanın güç olduğu bir edebi tür olarak ifade edenlere de rastlanmaktadır.⁶⁸ Bu anlamda roman, aslında tarifi

⁶³ Heyet, "Roman", *Ana Britanica*, XXVI, 324.

⁶⁴ Emrullah İşler, İbrahim Özay, 933.

⁶⁵ Rahmi Er, "Roman" *DİA*, TDV., İstanbul 2004, XXXV, 162.

⁶⁶ Heyet, "Roman", *Ana Britanica*, XXVI, 224.

⁶⁷ *Büyük Larousse*, XIX, 9889.

⁶⁸ *Ana Britanica*, XXVI, 225.

yapılamayan ya da yapılması zor olan bir edebi türdür. Ancak tarif yapılmasında oluşan zorlukları bazı yazarlar gelişim sürecini tamamlayamamasıyla ilişkilendirmektedirler.⁶⁹

İnsanlar duygu dünyalarında olup bitenleri aktarmak için belli başlı sanat türlerini tek başına alıp onları kullanarak ifade etmişlerdir. Bu tarz anlatımlar onlara dar geldiği bir zamanda roman türü anlatım, bir çıkış yolu ve menfez olmuştur. Belki de bu onların kapılarını zorlamak değil o tarzların tamamını kullanarak yeni ve geniş bir kapı icat etmelerinin gereğinden doğmuş bir türdür.

Romanlar insanların iç âlemlerinde gezen gizli duyguları ortaya çıkarma konusunda anlatıcıya son derece büyük bir saha açmaktadır. Buna karşın şiirinde bu imkân görülmemektedir. Kalbin batınında bulunan şiirin manaları hür olmayan dünyasını daralttığı bir gerçektir. Kalp sedesinde ki manalar romanın içinde daha geniş ve hür bir biçimde serdedilebilmektedir. Roman bunu serbest anlatım tekniğine borçludur. Çünkü onda olaylar, duygular vb. şeyler ifade edildiğinde ince ayrıntılara varıncaya kadar hiçbir kısıtlamaya gitmeden anlatılır. Şiirde ise; kurallar, şairi ve duygularını ifadede kısıtlamaya götürebilir. Romancıyı vezin, kafiye, redif, seci' vs. şiire özgü, şiiri şiir yapan sanatlardaki gibi sınırlayacak bir şart yoktur. Bir şairin içindeki duyguları ortaya koyamamasının sebeplerinden biri de budur.

Bir roman yazarı kelimelerle oynar. Kelimeler onun için satranç taşları gibidir. O taşları o kadar ustaca yerlerine koyar ki birkaç hamle sonrasını düşünür. Kelimeler onun kaleminin ucundan dökülürken bir çağlayan misali akar. Sözcükler yazılırken içindeki duygular romanın vermiş olduğu serbestlikten ötürü sanki bir heykeltıraşın bal mumuna şekil vermesi gibi, o da kelimelerle, kahramanlarına ve mekânlara şekiller verir ve onları niteler. Şiir, bu özelliği bu kadar geniş çerçevede içinde barındıramaz. Çünkü şiirin sınırları o kadar geniş değildir. Şiirdeki lâfzî güzelliklerin romana yansımaları görülür. Bazen seçili sözler romanın içinde kahramanların ağızlarında görülmektedir. Bunu *Abesu'l-Akdâr* adlı romanda yazar roman kahramanlarından Zâyâ'nın kocası Karda'yı arama için gittiği piramitlerde marş söyleyerek çalışan işçilerin ağzından aktarmaktadır. Roman içindeki bu tarz ifadelerin, lafız yönünden ona renk kattığı görülür.

⁶⁹ Sâlih Mefkûde, *Ebhâs fî er-Rivâye el-Arabiyye*, Dâru'l-Hudâ, Cezair 2008, 7.

Romanın diğer sanat eserlerinden ayrılan özelliklerini anlatırken onun başka eserlerden üstün olduğu tezini kabullenmek doğru değildir. Zira roman bütün anlatı türlerinin neredeyse bütününün birleşiminden ortaya çıkan bir bina gibidir. Binanın çatısı kolonlarına, tabanı tavanına yahut bütünü onu oluşturan şeyin, esaslara üstünlük sağlaması düşünülemez. Aynen bunun gibi romanı oluşturan öğelere de bakıldığında romanın kendilerinden olduğu bu türlerden üstün olduğunu söylemek doğru olmaz kanaati ağır basmaktadır.

İnsanların yaratılıştan gelen, kendini ifade etme ihtiyacı ile oluşan roman, diğer türlerden ayrıldığı gibi, kendi içinde de yine insanların zamanla ihtiyaçlarına göre değişim göstermiş, farklılık arz etmiştir. Mesela bazı tarihsel romanlarda insanların çoğul bakış tarzı genellikle görülmemektedir. Sembolik romanlarda bu bakış açısı çoklukla görülmektedir.⁷⁰ Bu ise insanların medeni toplum içinde yaşarken diplomasi ile işlerini yürütüp mertçe kendilerini ifadeden alıkoymaları, zamana göre hareket etmeyi uygun görmelerinin sonucudur denilebilir. Çünkü evvelce efsanelerde anlatılanlarda mert bir şekilde çözülen sorunların olduğu bir dünya varken, çağdaş zamanın getirmiş olduğu sorunlar bunları hayli değiştirmiştir.

1.2. ROMAN VE TÜRLERİ

*“Roman olarak ifade edilen ilk edebi eserler üzerinde tam olarak fikir birliği olmasa da bu türün İspanyol yazar Cervantes'in Donkişot'undan itibaren (XVII. yüzyıl başları) geliştiği ve XIX. yüzyılda zirveye ulaştığı kabul edilir. Romantizm, realizm, sembolizm, sergicilik, egzistansiyalizm, psikanalizim gibi estetik, felsefe ve psikoloji doktrinlerin etkisiyle günümüze uzanan bu gelişmeyle konu, yapı ve anlatım teknikleri bakımından pek çok roman çeşidi ortaya çıkmıştır”.*⁷¹ İfadeden anlaşılacağı üzere Cervantes'in *Don Kişot*'u roman olarak kabul edilmese de bir geçiş eseri olarak kabul edilir. Toplumların zamanla gelişmesiyle istek ve beklentilerin farklılaşması kendini romanda da göstermiştir. Bu farklılaşma ve değişim zamanla en güzel boyutlara ulaşmış ve ortaya çıkan eserlerde de kendini göstermiştir. Zaman içerisinde romancıların üslup

⁷⁰ Heyet, *Büyük Larousse*, XIX, 9889.

⁷¹ Rahmi Er, “Roman” *DİA*, IXX, 161- 164.

ve kurgularındaki farklılıklarından dolayı farklı anlatılar oluşmuştur.⁷² Bu farklılıklar, romanın tarihsel süreci içerisinde müstakil bir edebî tür olarak ortaya çıkmıştır.

Şimdi aşağıda başlıca roman türlerini tanıyarak, Mahfuz'un yazdığı romanların hangi türlere ait olduğu ile ilgili bilgiler vereceğiz. Fakat bu bilgileri vermeden önce bir hususu belirtmek isterim ki; Mahfuz'un yazdığı eserlerde tarih, sosyal ve felsefe alanları iç içe girmiş olduğundan her eseri, belli bir konu veya türün içinde belirtilememektedir. Bu durumun özellikle yazarın eserlerini kendine ait bir üslûp ve özgünlükte yazmış olduğundan kaynaklandığını ifade edebiliriz.

1.Romantik Roman: Bireye ait gerçekler olarak görülen duygular, düşünceler, hayaller, acılar, kederler, hüznler, aşk vs. hislerin somutlaşmış varlığını kendi içinde sergiler. Sir Walter Scott'un (ö. 1832) tarihsel romanları, Jean-Jacques Rousseau'nun (ö. 1778) eserleri, Goethe'nin (ö.1832) Genç Werther'in Acıları adlı romanları bu türün en güzel örneklerindendir.⁷³

Mahfuz'un toplumcu gerçekçi eserlerinden Hânu'l –Halîlî ve Zukâku'l-Midak romanları, I. Dünya Savaşı etkileri üzerine kurulmuş olsa da her iki romanda da romantizmin açıkça izlerinin bulunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, sembolik eserlerinden olan el-Lıss ve'l-Kilâb romanında Mahfuz, roman kahramanını iç ve dış dünyayla birlikte sunmaktadır. Romanda, içerik olarak romantizmden izler taşımasının yanı sıra kahramanın romantik tasviri de yapılmaktadır. Mahfuz bu etkiyi özellikle oluşturma da çevreleyen şartların onu bu romantik yapının içine ittiğini söyleyebiliriz.

2.Realistik Roman: Realite gerçek demektir. Realistik roman da gerçekçi olarak ifade edilir. Bundan dolayı gerçekçi roman da denilebilir.⁷⁴ Balzac (ö. 1850) ve Stendhal'in (ö.1842) romanları bu türdendir.⁷⁵

Mahfuz, üç tanesi yayınlanan tarihi romanlarının ardından, toplumsal gerçekleri ifade eden toplumcu gerçekçi eserler yazmaya başlamıştır. Mahfuz'un bu alanda yazmış olduğu eserler, bu tezin Mahfuz'un Edebî Hayatı kısmında ifade edildiği gibi; ilk

⁷² Çetin, "Arap", III, 34.

⁷³ Heyet, "Roman" *Ana Britanica*, XXVI, 326; ayr. Bkz. Joyce ve Jim Lavene, *Her Yönüyle Roman Yazımı*, Arkadaş Yayınları Ankara 2010, 40, 2010.

⁷⁴ Bezmez, vd., 1997, 354.

⁷⁵ Philip Stevick, *Roman Teorisi*, Akçağ Yayınları, çev; Sevim Kantarcıoğlu, Ankara 2010, 329-332. ayr. bkz. *Ana Britanica*; "Roman", XXVI, 326

gerçekçi romanı “*el-Kahiretu’l-Cedide*”yi (Yeni Kahire) 1945 yılında yayımlamıştır.⁷⁶ Mahfûz’un bu türdeki romanlarının en ünlüleri Mısır toplumunun bir yansıması olan Kahire’nin el-Husayn semtindeki bir sokakta yaşanan olayları konu edinen *Zukâku’l-Midak* romanı ve orta halli bir Mısır ailesinin üç kuşağının yaşantısını anlatan *Beyne’l-Kasreyn*, ‘*Asru’ş-Şevk* ve *es-Sukkeriyye* romanlarından oluşan üçlemesidir. Necîb Mahfûz’un gerçekçi roman türünde yazdığı diğer romanları; *Hânu’l –Halîlî*, *es-Serâb*, *Bidâye* ve *Nihâye*’dir. Romanlarında, Mısır toplumunun sosyal, ekonomik ve siyasi yapısındaki durumları işlemiştir.

3.İzlenimci Roman: 19. yüzyılın sonlarında oluşan bu roman tarzı, iç dünyadan dış dünyayı betimleme biçimidir. Nesneleri farklı algılamadan oluşan bir roman türüdür. Ford Madox Ford’un romanları, izlenimcilik türündeki romanının en güzel örneklerindendir.⁷⁷

4.Duygusal Roman: İnsanların hayat içerisinde geçirdikleri bazı olayları duygusal bir biçimde betimleyen, tasvir eden metinler bütünüdür. Algı oluşturma biçimi her romanda görülse de bu tür romanlarda daha belirgin bir haldedir. Madame de La Fayette’in (ö.1693) *Prences de Cleves* adlı romanı LaurenceSterne’in(ö.1768), Rousseau’nun (ö.1778) romanları, Fransa ve İtalya’da *Hissi Seyahat* adlı anlatısı bu türe en güzel örneklerdendir.⁷⁸

Mahfuz’un romanları Mısır toplumundaki tarihsel gerçekler ışığında, siyasi ve sosyal çekişmeleri yansıtırken özellikle üzerinde durduğu yoksulluk ve toplumsal değişimlerde duygusal betimlere dayanan diyaloglara yer vermiş olsa da bütüncül olarak değerlendirdiğimizde duygusal tarzda bir romanı bulunmamaktadır.

5.Psikolojik Roman: Bireylerin psikolojik durumlarını inceleyerek ayrıntılı bir şekilde ele alan ve tahlil eden romanlardır. Bu roman türünü diğerlerinden ayıran en belirgin özellik, ruhsal durumu soğukkanlı bir yaklaşımla sergilenmesidir. Abbe Prevost (ö.1763) *Manon Lescaut* adlı eseriyle Fransız edebiyatında psikolojik roman türünde bir çığır açmıştır. Paul Bourget’in (ö. 1935) romanları da psikolojik romandır. Bu roman türüne ruh bilimsel roman da denilmektedir.⁷⁹

⁷⁶ İbrahim Abdulaziz, 77.

⁷⁷ Heyet, “Roman” *Anabritanica*, XXVI, 326.

⁷⁸ Heyet, *Büyük Larousse*, XIX, 9890.

⁷⁹ Heyet, *Anabritanica*, XXVI, 326; ayr. bkz. Joyce ve Jim Lavene, 40.

Mahfuz, her ne kadar toplumsal içerikli romanlar yazmış olsa da bazı eserlerinde psikolojik yaklaşımlara rastlamaktayız. Birçok eleştirmen tarafından es-Serâb adlı romanı psikanalitik eserler içinde değerlendirilmektedir. Bunda özellikle Mahfuz'un psikolojik alanda okuduğu eserler ve Mahmud el-Akkad'ın Sara adlı romanının etkisi görülmektedir. Mahfuz bu romanında cinsel yönden dengesiz ve şımarık bir genci konu edinmektedir. Mahfuz, kendisine ödül kazandıran *Kifahû Tibe* eserinden sonra bu eseriyle yarışmaya katılmış fakat hayal kırıklığına uğramıştır. Roman karakterleri beğenilmemiş olmalı ki; eser reddedilerek geri gönderildiği gibi tekrar gözden geçirilerek iade edilmesi istenmiştir. Bu duruma kırılan Mahfuz, eseri gözden geçirmeden yayınlamıştır.

Mahfuz'un bu eserinin dışında, el-Kahiratu'l-Cedide'de Mahcub ile Hânu'l – Halîlî'deki Ahmet Akif karakterlerinde psikolojik tahlillere gidilmiş, bunların dışındaki karakterlerden sadece yüzeysel bahsedilmiştir. Toplumcu gerçekçi romanlarından Bidaye ve Nihaye romanında ise, o dönemdeki pek çok siyasi olaya rağmen daha çok kişilerin psikolojik yönü üzerinde durulmuştur.

6.Polisiye Roman: Suç olarak görülen hırsızlık, cinayet, iftira vb. olayları konu edinir. Agatha Christie (ö.1976) bu alanın en meşhurlarındandır. 86 romanıyla 'Polisiye Romanların Kraliçesi' seçilmiştir. Bu roman türlerinde 'Kim kimi öldürdü?', kim nasıl öldü?', bir kişinin ölüm sebebi nedir gibi konuları edinir.⁸⁰

Mahfuz'un sembolik tarzda yazmış olduğu et-Tarîk adlı romanı diğerlerinden farklı olarak yer yer bir macera romanı veya polisiye romanı hüviyetine bürünür. Romanın konusu; hiç tanımadığı babasını arayan bir gencin annesinin ölümünden sonraki hayatını anlatmaktadır. Bu süreçte gencin aldığı kararların sürüklediği cinayet ve bu cinayetin planlanması, uygulanması aşamasındaki anlatımlar ile polisin cinayeti araştırırken uyandırdığı merak ve sürükleyicilik romana bir polisiye hava katmaktadır. Hatta Musa Yıldız'a (1998) göre; romanın son bölümünde geçen olaylar ile yazarın değerlendirme yaptığı kısımları görmezden gelirsek romanı polisiye roman olarak ifade edebiliriz.

7.Fantastik Roman: Klasik masal şeklinden farklı bir biçimde ortaya çıkmış bir roman türüdür. Gotik romandaki dehşet, korku vs. durumlarından çıkıp daha ılımlı bir

⁸⁰ el-Hisar, 326

hal olarak kendini gösterir.⁸¹ Fantastik romanlara hayali romanlar da denilir. Gotik romanın karşısındadır. 19. yüzyılda bilimin ilerlemesiyle birlikte yayılmıştır.⁸²

Mahfuz'un yazmış olduğu eserlerde hayali anlatım ve ifadeler olsa da bu türe girecek kadar bir genelliğe sahip olamadığını ifade edebiliriz.

8.Belgesel Roman: Çeşitli gazete, dergi vs. vesikalarla bir dizi olay anlatım biçimidir. Bu tür belgesel anlatım türüne belgesel roman denir.⁸³

Mahfuz'un *Beyne'l-Kasreyn*, *Asru's-Şevk*, *es-Sukkeriyye*'den oluşan *es-Sulasiyye*'yi (Üçleme) her ne kadar roman olarak yazılmış olsa da bazı eleştirmenler tarafından belgesel gerçekçilik diye ifade edildiğinden bu başlık altında değerlendirilebilir kanaatindeyim.

9.Tarihî Roman: Tarihsel romanlar belirli bir zaman diliminde yaşanmış bir olayı, belirli bir fikri empoze amacıyla gerçek şahıslar üzerinden anlatılan roman türüdür. "Tarihsel roman, içerisinde birçok alt birimi barındırır. Bunlar; pikaresk roman, duygusal roman, gotik (korku) roman, ruhbilimsel (psikolojik) roman, töre romanı, oluşum romanı olarak zikredilebilir. Tarihsel romanlar, tarihi süreç içerisindeki dönemlerde meydana gelen olaylarla ilgilenir. Genelde romandaki şahsiyetler gerçek yaşamdaki şahsiyetlerden oluşur. Bunlar tarihte yaşamış şahsiyetlerdir. Zaman zaman roman içerisinde geçen konuşmalar birebir aynı olmamakla birlikte romancı tarafından kişilere söylettirilir.⁸⁴

Tarihsel Roman Üzerine adlı kitabında Turgut Gögebakan romandaki kişiler hakkında şöyle der:

*"Niteliği ne olursa olsun bütün roman türlerinde roman kişilerinin son derece önemli işlevleri vardır. Ancak diğer roman türlerine nazaran tarihsel roman kişilerinin daha az önem taşıdıkları yazın bilimcilerinin genel kanısıdır. Bu kanı tarihsel romanın özellikle konuyu yani olay ya da olguları ön plana çıkarmayı amaçlayan yapısının doğal bir sonucu olarak algılanmalıdır."*⁸⁵

⁸¹ Çetin, "Arap", III, 241-243. Bkz; el-Hisar, 25.

⁸² Çetin, "Arap", III, 240.

⁸³ Çetin, "Arap", III, 236.

⁸⁴ Çetin, "Arap", III, 221.

⁸⁵ Turgut Gögebakan, *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, 39.

“*Roman Çözümleme Yöntemi*” adlı kitapta yazar Nurullah Çetin: tarihsel romana şöyle bir tarif getirir:

“*Tarihî roman: İng. Historical novel: Tarihî roman, geçmişte belirli bir zaman diliminde olup bitmiş olayların, yaşantıların, belirgin dönemlerin, önemli kişilerin tarihi gerçekliğe bağlı kalınarak romancı muhayyilesinde zenginleştirilip yeniden ürettiği metindir.*”⁸⁶

Bu bağlamda Gögebakan:

“*Roman kişilerini oluştururken tarihsel roman yazarının genellikle iki yöntem arasında bir seçim yapması gerekir; ya yapıtında özellikle başkışı olarak gerçekten yaşamış tarihi kişilere yer verecektir. Ya da Scottun izinden giderek roman kurgusunu kurmaca kişiler yaparak oluşturacaktır. Başlangıçtan günümüze birçok yazar birinci yolu seçmiş bulunuyor. Ancak ikinci tercihi seçenler birincilere göre daha fazladır*”⁸⁷ Bu yaklaşım yazarın ilk nakledilen yazısını desteklemekle birlikte Nurullah Çetin’den nakledilenlerle karşılaştırıldığında Gögebakan’ın ifadelerindeki genelleme de desteklenmektedir.

Necîb Mahfûz’un 1939-1988 yılları arasında yayınlanan 34 romanından ilk üçünü tarihî romanları oluşturmaktadır. Mahfûz, Eski Mısır da firavunlar dönemini konu edinen; *‘Abesu’l-Akdâr (Kaderin Cilvesi, 1939)*, *Radûbîs (1943)*, *Kifah Tibe (Tibe’nin Mücadelesi, 1944)* adlı romanları yazmıştır. Tarihle direk bağlantılı *Radûbîs ve Kifah Tibe* romanlarıdır.

Mahfuz’ tarihi romanlarından sonra yöneldiği toplumcu gerçekçi eserlerinde zaman olarak 1919 devriminden sonrası ile 1952 devrimi öncesini kapsayan Mısır’ı anlatmaktadır. Savaşların ve devrimlerin toplum üzerindeki yansımalarını anlatırken dokunduğu tarihe gerçeklikler açısından yaklaşacak olursak her eserinde mutlaka Mısır’ın tarihinden kesitler vermektedir. Evlâd-u Hâratînâ romanı, ilk insan Hz. Adem’den bu yana insanlık tarihini ele aldığı için tarihi bir roman olarak ifade edebiliriz. Mahfuz, kendi ifadesine göre, bu romanı devrim sonrası ortaya çıkan cunta yönetimine yöneltmiştir. *es-Summan ve ‘l-Harîf* romanı Mısır tarihinin yakın bir geçmişi olan 1952 devrim dönemini anlatmaktadır. *Sersera Fevka’n-Nîl* romanında ise devrim

⁸⁶ Çetin, “Arap”, III, 220.

⁸⁷ Gögebakan, 41.

sonrası yönetime gelen cuntacılar tarafından bir kenara itilen aydınların hayatını konu edinmiştir.

1.3. ROMANIN TARİHİ GELİŞİMİ

Romanın anlatı türünün bir parçası sayılarak onun tarihinden söz edilirken, zamansal gelişimindeki üstlenen anlatı/tahkiye merhalelerinin de ele alınması gerekmektedir. Buradan hareketle Manas, Ergenekon vb. destanlar, hikâyeler, şövalye anlatıları, makaleler vs. anlatı türlerinin roman için bir doğuş ve kaynaklık üslendiklerini savunmak doğru olabilir. Bundan dolayı roman destanların bir nevi uzantısıdır denilirse hata edilmiş olunmaz. Bunlarla beraber destanların, romanın atası olduğunu söylemek de mümkündür.⁸⁸

Tahkiyenin gelişimi, romanın oluşumunda etkili olmuştur. Bu çıkarım önceki veriler ve gelecek ifadeler ışığında anlaşılmaktadır. Romanın gelişimi takip edilecek olursa önce romanın doğduğu batı edebiyatına bakılmalıdır. Böylece romanda seyretnmiş olan bu gelişim ile konuya ışık tutulabilir. Sonuçta ortaya koyulan bu veriler romanın, İslâm dünyasına, özellikle Arap dünyasına nasıl girdiği ve şekillendiği konusunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Roman batı edebiyatında bakıldığında, destanlar, romanslar, şövalye anlatıları, Boccacio tarzı hikâye, Çoban hikâyesi, Pikareks roman şeklinde anlatı türleri romanın çıkışı için bir etken olmuştur. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Arap dünyasına ya da daha geniş çerçevede, İslam dünyasına roman türünün girişinde, öncesinde oluşmuş mukaddimelerin de var olduğu görülür. Masal, halk hikâyeleri, meddah hikâyeleri, mesneviler, vb. türlerin Arap, Fars ve Türk Müslüman edebiyatında görülmesi mümkündür.⁸⁹

Bu türün sadece Avrupa'dan gelen bir tür olduğunu savunarak onun şövalye anlatılarından istifade ederek geliştiğini söylemek gerçekleri tam olarak yansıtmamaktadır. Çünkü Endülüs Emevîleri'nden Avrupa edebiyatının etkilenmesi toplumsal etkileşimin bir sonucudur. Arap edebiyatında hitabet, kıssa, hikâye tarzı ve

⁸⁸ Heyet, *Büyük Larousse*, XIX, 9890.

⁸⁹ Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, Ankara 2009, 22.

nesir türü anlatılar çoklukla vardır. Dolayısıyla, romanın çıkışına bir destek de Arap Edebiyatı ile etkileşim sonucu meydana gelmiştir.

Netice olarak; roman tüm dünya edebiyatı içindeki doğuşu ve spesifik bir boyut kazanmasıyla beraber bütün edebi eserler arasında onları da kapsayacak bir nitelik kazanmıştır. Bu aşamaya gelinceye kadar, romanda doğu ve batı olmak üzere iki farklı oluşum görülmektedir. Bu oluşumların tamamen farklı olduğu düşünülemez. Farklılık arz eden yerler onların daha önceden beslendikleri kaynaklardır. Zamanla beşerde oluşan psikolojik değişimler, romanların anlatı tarzının da değişmesine sebebiyet vermiştir. Bunu Necib Mahfûz'un, nedenini kendisinin de bilmediği sebeplerden dolayı, sembolik roman yazmaya yöneldiğini anlatmasında görmek mümkündür.⁹⁰ Belki onun bu yöneliminin sebebi Mısır'daki siyasi gelişmelerin, insanlarda meydana getirdiği psikolojik değişim olarak da görülebilir.

1.3.1. Arap Edebiyatında Roman

Roman kelimesi Arapça kaynaklarda rivaye (الرواية) ya da hikâye tavile (الحكاية) şeklinde karşılanmakla beraber roman yazarına da “*el-kâtibul rîvâi*” (الكاتب الروائي) denilir.⁹¹

Nesir türü edebiyat örneklerinin, şiir türü edebi ürünlerden daha evvel mevcut olduğu düşünülebilir. Çünkü az sözle çok mana içermek ve unutulmaması için de cinaslı olarak ortaya konulan şiirsel ürünlerin nesirden sonra meydana gelmesi gerekmektedir.

Arap milleti içinde İslam öncesi dönemde okuma yazma az orandaydı. Zamanla onlar kendilerinde bulunan övgüye layık gördükleri şeyleri, esâtirul evvelin olarak tabir ettikleri efsanevi olayları, kahramanlıkları, cömertlikleri vb. durumları kendilerinden sonraki nesillere aktarabilmek ve hafızada kolay kalabilmesi için ezber yoluyla ve veciz olarak, yani az söz söyleyip çok mana içeren cümleler kurmaları gerekiyordu. Meselâ جبان الكلب tabiri Arapça'da köpeği korkak anlamında kullanılırken kinaye yoluyla köpeğin sahibinin cömert oluşunu irade etmişlerdir.⁹² Buna benzer örnekler çoktur. Bununla beraber bu sözler çoğaldıkça yine ezberlenip gelen nesillere aktarılması, ayrıca

⁹⁰ İbrahim Abdulaziz, *Ene Necib Mahfuz*, Nefrû li'n-Neşr ve't-Tevzi', Mısır, 2006, 108.

⁹¹ Emrullah İşler-İbrahim Özay, 933; Serdar Mutçalı, *Dağarcık Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995. s. 351.

⁹² Ahmed b. Mustafa b. Ömer el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, (tdk. Yusuf es-Sumayli), Mektebetü'l-Asriye, Beyrut, tsz. s. 128.

hafızaya alınan cümlelerin unutulmamasını sağlamak düşüncesiyle bunların tekerleme veya şiiir tarzında söylenmesi gerekiyordu. Çünkü şiiir ezberlenmesi kolay, unutulması zor olan bir edebi türdür. Bunun sebebi ise vezinli ve cinaslı⁹³ bir tarzda yazılması olabilir. Zamanla şiiir Arap edebiyatında ulaşabileceği en yüksek seviyesini buldu.⁹⁴ Şiiirin bu yönü daha sonra yazının öğrenilmesi, kâğıdın bollaşması vb. sebepler ile önemini yitirmese de, nesre ayrıca imkân sağladığı düşünülebilir. Çünkü yukarıda denildiği gibi şiiirli anlatının gelişmesindeki önemli etkenlerden biri de okuryazarlığın olmaması ya da çok az bir seviyede olmasıydı.

Araplarda nesir (düz yazı) genel manada yok değildi. Nesrin varlığını kuss bin Saide'nin hutbelerinde görmekteyiz.⁹⁵ Ancak nesir türünden eserler genellikle seci'li⁹⁶ bir tarzda görülmektedir. Hz. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in "أَيُّهَا النَّاسُ، أَقْسُوا، وَطَعُمُوا الطَّعَامَ، وَصَلُّوا الْأَرْحَامَ، وَصَلُّوا النَّاسُ نِيَامًا، تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ." (Ey insanlar; selamı yayın, akrabaya ilgi gösterin, herkes uykuda iken namaz kılın, selametle cennete girin.) hadisi⁹⁷ vb. bu secili anlatıma örnek olabilir.

Arap edebiyatında başlıca anlatı/tahkiye türleri şöyle sıralanabilir: Masallar, efsaneler, mesneviler, biyografiler (siret-i zatiyyeler), kıssalar, hikâyeler, makaleler, rihleler/ seyahatnameler, fıkralar /nevadir, kerâmât-ı sûfiyye, menameler/ rüyalar, vb. düzyazı tarzında eserler.

Doğu edebiyatı çatısı altında bulunan Arap romanının, Kur'an beyanı ve ifade tarzından etkilenmemesi düşünülemez. Hatta 'Abesu'l-Akdâr'da görüldüğü üzere hadislerden ve ayetlerden bolca istifade edilmiştir. Arap edebiyatı, modern Arapça'dan önce kadim Arapça tarzında kendini göstermektedir. İmam Suyuti'nin ve Hariri'nin mekâmleri, Câhız'ın "el-Buhalâ" adlı kitabı gibi yapıtlar bu kadim Arapça ile yazılan eserlerdendir. Yeni Modern Arap Edebiyatı, Napolyon Bonaparte'ın Mısır'ı Fransız

⁹³ Cinâs; iki kelimenin lafızca kısmen yahut bütün olarak benzeşip anlamca farklı olarak aynı cümlede kullanılmalarıdır. Bkz. Sa'deddin Taftazânî, *Muhâtasaru'l-Meanî*, (thk, Abdulhamid Hindâvî), Mehtebetu'l-'asriyye, Beyrut, 2005, 425. Krş, Ramazan Kazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis Metinleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2013, 305.

⁹⁴ Said Nursi, Bediüzzaman, *Sözler*, Envar Neşriyat, İstanbul 2009, 368.

⁹⁵ Tebrani, el-Mu' Cemü'l-Kebir, *Mektebet-u İbni't-Teymiyye*, Kahire 1994, had. no; 12561, c. XII, 88.

⁹⁶ Seci'; sözcüklerin son kısımlarının düz yazıda tek harfte benzeşmesidir. Şiiirde kafiye neyse nesirde seci' de odur. Bkz. Taftâzanî, 436. Krş, Kazan, 309.

⁹⁷ İbn-i Mâce, *Sünen* (thk. Şuayb Arnavût), Daru'r-Risale el-'Alemyyye, Beyrut 2009, II, 360.

kuvvetleriyle işgal ettiği tarih olan 1798 yılından itibaren kendini hızlı bir şekilde hissettirip göstermeye başlamıştır.⁹⁸

Napolyon ile beraber Arap âlemine de farklı materyaller götürülmüştür. Bunlar toplumsal alanda tiyatrolar, gazete gibi insanın kendini ifade etme gereçleri olarak düşünülebilir. Ayrıca Napolyon'un Mısır'ı işgaliyle birlikte ülkede meydana gelen siyasi gelişmeler ülkenin toplumsal yapısına doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etki etmiştir. Toplumun tutumunun bir nevi aynası, ya da toplumun vicdanının sesi olarak nitelendirebileceğimiz aydınlar olarak bilinen yazarlar bu etkileşimi dile getirip yazıya dökmeye çalışmışlardır. Böylece kültürlerarası edebi etkileşime zemin hazırlanması kaçınılmazdır. İnsanların toplumsal etkileşimi bireysel etkileşim kadar hızlı olmadığı bir gerçektir. Bu bağlamda Fransız işgalinin etkileri de her ne kadar hızlı denilse de, toplumsal düzeyde uzun soluklu bir etkileşimdir. Dolayısıyla Fransızların işgalinden sonra Mısır'da halkın yaşadığı olayların neticesiyle geç görülmüştür. Edebi alandaki bu değişim yarım yüzyıldan fazla bir zaman sonrasında fark edilecek düzeyde meydana gelmiştir.⁹⁹ Dolayısıyla Napolyon'un işgalinin kadim edebiyat ile modern edebiyatı birbirinden ayıran tam bir sınır olarak kabul edilmemesi mümkündür.

Arap dünyasında romanın gelişmesinden evvel makame tarzında yazılar serdedildiği görülmektedir. Bu eserler bilgi ağırlıklı olması hasebiyle makalelerden ayrılmaktadırlar. Abdullah Fikri, Aîşe et-Teymuriyye ve Lübnan'da Nasîf el-Yazîci'ye ait yapıtlar, ayrıca Ahmed Faris eş-Şidyak'ın “*es-Sak ale's-Sak fî Ma Hüve'l-Faryak*” gibi çalışmalar makame olarak bilinmeselerde makameler romanın başlangıcı olabilecek türden eserler sayılabilirler. Yine Muveylihi'nin “*Hadîsu 'Îsâ bn Hişâm*” adlı eseri Bediüzzaman Hemezanî'nin makamesini andırması açısından örnek olabilir.¹⁰⁰ Bütün bu gelişim ve mukaddime yapıtlarından sonra ilk olarak roman denilebilecek batılı anlamda eser, Hüseyin Heykel'in 1914 yılında “*Mısru'l-Fellah*” olarak neşrettikten sonra ismini “*Zeyneb*” olarak değiştirdiği¹⁰¹ eserdir. Eserin ismini değiştirmesinin sebebi bayan isminin ilk yayımlamada tepki alma endişesidir. Bu endişesinin ortadan kalktığına emin olunca da “*Zeyneb*” olarak değiştirmiştir. Ancak bu eserin ilk Arap

⁹⁸ Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı*, Ankara 1997, 16-17.

⁹⁹ Er, *Modern Mısır Romanı*, 18.

¹⁰⁰ İbrahim es-Se'âfîn, *Tatavvuru'r-Rivâye el-'Arabiyye el-Hadise fî Biladi's-Şam*, Daru'l-Menahil, Beyrut, 1987, 31-38.

¹⁰¹ Allen Roger, *Edebiyat Tarihi ve Arap Romanı*, (Çev.: Faruk Çiftçi), *KSÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, 2005, 134.

romanı olduğu ile ilgili ihtilaf vardır.¹⁰² Hüseyin Heykel'in telif ettiği bu eser, ilk olması yönünden Don Kişot'un batı tarzı romana eski bir geçiş nevi teşkil etmesi açısından benzerlik arz etmektedir.¹⁰³

Romanın Arap edebiyatına girişi 19. yy. sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Rivaye kelimesi Arapça sözlüklerde beşinci baktan mazisi رَوِيَ muzarisi رَوَى olarak; yani ayne'l-fiil; kesreli olan kökten türetildiği düşünüldüğünde kuyu vb. şeylerden su çıkarmaya yarayan deve at, eşek vs. hayvanlara verilen isimdir. Ancak ikinci baktan yani ayne'l-fiili mazide fethalı muzaride kesralı olan kökten türetilirse rivaye kelimesi filan filana şiir rivayet etti anlamında kullanılır. Bu da roman anlamıyla tam bir uyuşma göstermektedir.¹⁰⁴

Fransız işgaliyle birlikte bir nevi reform hareketleri sayılabilecek kalkınma faaliyetleri baş gösterdiğinden dolayı, Avrupa'dan etkilenme sanayide olduğu gibi edebi açıdan da meydana gelmiştir.¹⁰⁵ Roman ile ilk tanışmalar tercümeler yoluyla gerçekleşmiştir. Arap dünyasına giren ilk roman, Necîb el-Haddad'ın Alexander Dumas'tan tercüme ettiği "rivâyetu Fursâni's-Selâse" رواية فرسان الثلاثة romanıdır. Batı romanlarını tercüme ederek Arap edebiyatına kazandıran Tanyus Abduh bu çalışmalarını Mecellet'ür-Ravi dergisinde yayımlayarak gerçekleştirmiştir. Makalelerdeki rivayet الرواية ve ondan türeyen kelimelerin her makalenin başlangıcında kullanılmasıyla makale eserlerinin telif edilmesindeki içeriklerine bakıldığında roman türüyle Arapça'da rivaye kelimesi arasında alâka kurulabilir.¹⁰⁶

Osmanlı'nın son zamanlarında Mehmet Ali Paşa Napolyon'un Mısır'ı işgali sonrası İstanbul yönetimi tarafından Mısır'a atandı.¹⁰⁷ Mehmet Ali Paşa'nın yeniliklere açık olması halkın fikri ve siyasi anlamda değişmesine neden olduğu söylenebilir. Bunun edebiyatçılara da yansıması doğaldır. Tüm bunlar göz önüne alındığında romanın Arap âleminde doğuşu bu değişimlerin bir ürünü olarak görülebilir.¹⁰⁸

¹⁰² Er, *Modern Mısır Romanı*, 44.

¹⁰³ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 31.

¹⁰⁴ Mefkûde, 6.

¹⁰⁵ Ahmet Savran, *XIX. Yy. Osmanlı Dönemi Yeni Arap Edebiyatı*, Erzurum 1991, 170.

¹⁰⁶ Er, "Roman" *DİA.*, XXXV, 163.

¹⁰⁷ *Büyük Larousse*, XIII, 6527.

¹⁰⁸ Muhsin Casim El Musevi, *er-Rivayetü'l-'Arabiyye en-Neş'etü ve't-Tahavvul*. Menşuratu Darul Âdâb, Beyrut, 1988, 11

Arap romanının bu şekillenmesi sadece Mısır’da değil diğer Arap ülkelerinde de benzer bir şekilde gerçekleşmiştir. Mısır’da krallığın sona ermesiyle birlikte beklenen değişimleri yönetimden göremeyen yazarlar, bu defa farklı bir seyir içine girmiş ve değişmelerin kaydedilmesini roman anlatım tarzında sağlamışlardır. Mahfûz seksenli yıllara kadar genellikle toplumsal romanlara eğilim göstermiştir.¹⁰⁹

Fransızca’dan Arapça’ya çevrilmiş olan “*Mevaki ‘u’ l-Eflak ve Vakai ‘u fi Telimak*” (مواقع الأفلاك وقائع في تليماك) adlı Rifâ’a Râfi’î’nin çevirisi, bazı kesimler tarafından batı tarzı roman sayılabilecek ilk eser olduğu üzerinde görüş zikredilmektedir. Romandan ayrıldığı kısımlardan birisi, ilmi bazı meseleleri içermesidir.¹¹⁰

Rifâ’a Râfi’ el-Tahtâvî’nin “*ed-Dîvânu ‘n-Nefs bi İvâni Bârîs*” (الديوان النفس بياوان) adlı eserinde; Rifâ’a Tahtavi, hocasının isteği üzerine, Avrupa’dan aldığı intibahları kaleme almıştır. Kendisinin yazdığı bu eserde, içeriği bilgi ağırlıklı olduğundan edebi yönden zayıf kaldığı ifade edilmektedir. Yazarın kitapta, Avrupa’nın İslami yaşayışla alakası bulunmayan birçok bilgiden övgülü bir tarzda anlatması hoş karşılanmamıştır. Hatta Avrupa kanunlarını da sena ile kitapta zikretmiştir.¹¹¹ Vermiş olduğu bilgilerden sena ile bahsetmesinin Ezher ulemasınca tepki çekeceğini hisseden yazar, kitabın girişine hocası Hasan el-‘Attâr’a bir takriz yazdırmakla bu sorunun giderilmesini sağlamıştır.¹¹²

Arap dünyasında roman; 19 yy. sonlarına doğru birçok yerde gazete ve dergi dili olarak kendini göstermiş ve yıllar içinde genellikle haftalık siyasi durumları yansıtan bir araç olarak görülmüştür.¹¹³ İçerik olarak aşk ve macerayı işleyen bu eserler halkın seviyesine indirgenmiş edebi değeri hafif kalan eserler olarak da bilinmişlerdir.¹¹⁴

Roman ilk kendine özgü yapısına Cervantes’le kavuştuğu söylenmektedir. Binbir gece masallarına paralel olarak kaleme alınan Boccacio ve korku romanları olarak bilinen Pikareks tarzı romanlarda konular ve olaylar mekamelele benzerlik arz etmektedir. Bazı Arap edebiyatçıları romanın kendine özgü bir tarafının varlığını kabul etmekle beraber tamamen kendine özgü olmadığını ancak İslâm dünyasındaki

¹⁰⁹ el-Musevi, 12.

¹¹⁰ Er, “Roman”, *DİA*, XXXV, 163.

¹¹¹ Er, *Modern Mısır Romanı*, 44- 47.

¹¹² Er, *Modern Mısır Romanı*, 45.

¹¹³ Er, “Roman” *DİA*, XXXV, 164.

¹¹⁴ El Musevi, 23.

türlerden istifade ettiğini savunmaktadırlar. Roman sanatının, İslâm dünyasıyla batılıların komşuluklarından dolayı İslam kültüründen beslendiği ve Fransız İhtilali ile de ortaya yeni bir tarz olarak çıktığı görüşündedirler.¹¹⁵

Yapıca roman benzeri eserler; Arap âleminde, özellikle Mısır’da, roman henüz oluşum aşamasındayken kaleme alındığı görülmektedir. Bunlara örnek olarak Mahmut İbrahim Celal’in telif ettiği “*el-Emir Haydar*” الأمير حيدر eseri, Süleyman Feyzi’nin 1919’da kaleme aldığı “*er-Rivaye el-Îkaziyye*” الرواية الإيقاظية eseri, Ahmet es-Seyyid’e ait olan 1922’de yazdığı “*Mesirud-Du‘afa*” مصير الضعفاء eseri gösterilmektedir. Bunun sebeplerinden bir tanesi de Arap âleminin roman yazmaya hazır bir vaziyet kazanmış olmasıdır. O halde denilebilir ki, eğer roman batılı anlamda bir çıkışı İslam dünyasından önce gerçekleştirmeseydi Arap âleminde bu ister istemez ortaya çıkacaktı. İslam dünyasında roman türünün ataları sayılabilecek Kelile ve Dimne, Elf-u Leyle ve Leyle yani Binbir Gece Masalları vb. eserler gösterilebilir. Bu eserlerin İslam dünyasında nüvelerinin görülmesine rağmen gerçekleşmemesinin temel nedenlerinden bir tanesi de siyasi ve toplumsal gelişimde ve kalkınmadaki durağanlıktır. Eğer bu durağanlık evresi göz önünde bulundurulursa bu edebi türün gecikmesi daha iyi anlaşılır.¹¹⁶ Çünkü romanın oluşumunun tam olarak Fransız ihtilali sonrasına tekabül etmesi, siyasi ve sosyal olgunlaşmanın edebiyatçılara ve dolayısıyla edebi türlere yansımaları olarak da görülebilir.

Roman türünde ilk olarak Lübnan merkezli Cinan dergisinde sunulan tarihsel ve toplumsal içerikli yayımların dergi olarak telif edilen roman olduğunu savunanlar da vardır.

Corci Zeydan Arap romanında en kapsamlı tarihsel romanı yazan kişi olarak bilinir. 22 farklı romanıyla bu rekoru kıran kişi olmuştur. Sonra gelen yazarlar Zeyda’nın yazdığı eserlere benzer eserler ortaya koymuşlardır.¹¹⁷

Arap romanı ilk oluşumun ardından birçok yazarla zenginleşmiştir. Bunlardan bazıları; Ali el-Carim, Ali Ahmed Bâkesîr Âdil Kâmil, Muhammed, Abdülhamid Cûde es-Sehhar, Ferid Ebu Hadid, Muhammed Sa‘id el-Uryan ve Necîb Mahfûz gibi

¹¹⁵ es-Se‘afin, 31.

¹¹⁶ El Musevi, 21-23.

¹¹⁷ Er, *Modern Mısır Romanı*, 58.

yazarlardır. Yine o dönemde, Lebibe Haşim, Zeyneb Fevvaz, Ya'küb Sarruf ve Ferah Antun¹¹⁸ roman türünde eser veren öncü edebiyatçılarıdır.¹¹⁹

Roman türünün gelişmesinde kadınların etkisi bir gerçektir. Kadınların toplumda ikinci planda tutulması yazarların dikkatini çekmişti. Bu duruma, roman aracılığıyla karşı duruş sergilemeleri ile kadınlar tarafından roman türünün önemsenmesi de dikkat çekilmesi gereken hususlardandır. Bu durum, sadece Mısır'da değil Lübnan, Irak gibi Arap ülkelerinde kendini göstermiştir.

Kadının hürriyeti konusunu işleyen yazarlara ve eserlere Cibril Halil Cibril'in "*el-Ecnihatu'l-mutekessire*" (الاجنحة المتكسرة) romanı örnek verilebilir. Kadının toplumsal hayattaki ahlakî değerini korumak için, mücadele eden yazarlardan biri de Mustafa Lütfî el-Menfaluti'dir.¹²⁰

II. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlık olgusu Arap dünyasında gelişme göstermiştir. Arap-İsrail savaşlarında yenilgiler, Süveyş savaşı ve Filistin yenilgileri; siyasi olaylara dikkati arttırması, ayrıca toplumun köyden kente olan göçleri sonrasında okuma yazmanın gelişmesi, o zamanki toplumu okumaya sevk etmiştir. Dolayısıyla bu etkenler romanın en üst seviyede kendini göstermesine ve ona ilgi duyulmasına sebep gösterilebilir.¹²¹

1960'lı yıllarda sosyalizmin Arap âleminde yayıldığı için Araplar üzerinde bu akımın etkisi oldukça çok olmuştur. O yıllarda özellikle Mısır'ın Sovyetler Birliği ile yakınlığı, Mısır'da bu akımın etkili olmasına sebebiyet vermiştir.¹²² Bundan dolayı o dönemde yetişen aydınlar, özellikle edebiyat alanında eser verenlerde bu akımın etkilerine fazlasıyla rastlanmaktadır. Abdurrahmân eş-Şarkâvî, Latîfe ez-Zeyyât, Yûsuf İdrîs, Cemâl el-Ğîtânî, Yahyâ Tâhir gibi yazarların eserlerinde toplumsal konulara yoğunlaştıkları görülmektedir.¹²³

Arap âleminde 1960'lı yıllardan sonra kadınların edebiyat alanında eser verme çabalarının arttığı görülmektedir. Örneğin Mısır'da Latife Zeyyat, Irak'ta Deysi el-Emir,

¹¹⁸ İbrahim Abduh, *A'lamu's-Sahafe el Arabiyye*, Mektebetu'l-Âdâb. Ts. 91.

¹¹⁹ Er, "Roman" *DÎA*, XXXV, 164.

¹²⁰ es-Se'afin, 192.

¹²¹ Roger, 136.

¹²² Heyet, "Arap Afrikasında Devrimler", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, 1297-1300.

¹²³ Er, "Roman", *DÎA*, XXXV, 164-165.

Lübnan'da İmili Nasrullah, Fas'ta, Hannase Bennune, Filistin'de Seher Halife vs. romancılardan bahsetmek mümkündür. 1970'lerden sonra roman alanında farklı çeşitlerinin yaygınlaştığı görülmektedir. Cemal Abdu'n-Nasır'dan sonra gerçekleşen bu durum, izlenen politikaların etkisinden kaynaklanmaktadır.¹²⁴

1980'lerden sonra Kuzey Afrika'daki yazarlar roman yazmada çok ilerleme göstermişlerdir. Fas, Tunus, Cezayir'de Fransızca çok kullanılmasına rağmen, Arapça tercümeden ziyade telif eserler yazılmasıyla roman türünün ilerlemesine katkıda bulunulmuştur.

Özellikle Necib Mahfûz'un 1988 yılında Nobel ödülüne layık görülmesinden sonra Arap dünyasında pek çok yazar yetişmiş ve yetişmektedir. Böylelikle yeni dönem arap edebiyatının gelişmesine katkıda bulunmaya devam edilmektedir.

1.3.2. Batı Edebiyatında Roman

Batı edebiyatında romana bakıldığında, destanlar, romanslar, şövalye anlatıları, Boccacio tarzı hikâye, Çoban hikâyesi, Pikareks roman şeklinde anlatı türleri romanın çıkışı için bir etken olmuştur. Bu anlatı türlerine kısaca değinelim:

Romanslar: Romance (fr.) başlangıçta Orta Çağ'a özgü aşk maceralarını ve destanlarını ifade etme biçimi olarak manzum eserler şeklinde ifade edilmiştir. Ancak sonraları mensur tarzda da yazılmıştır.¹²⁵ Latince kökenli dillerde yazılan bu türlere romance (romanz) denilmektedir.¹²⁶

Boccacio Tarzı Hikâyeler: Bu hikâyeler klasikten moderne geçiştir. Boccacio, Binbir Gece Masalları'ndan (Elf'u Leyle ve Leyle) esinlenerek yazmış olduğu, Decamerone (Dekameron) "On Gece" adlı eserdir.¹²⁷

Çoban Hikâyeleri: Çoğunlukla masallara benzer bir şekilde olup, olağanüstü durumlarla konuları zenginleştiren eserlerdir.¹²⁸

Pikareks Roman: (Picareque. fr.) (Picaresso isp.): Arapçada (رواية الشطار و العيارين) şeklinde ifade edilen bu roman tarzı; serseri, hırsız, aylak adam kelimeleri ile

¹²⁴ Roger, 138.

¹²⁵ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 24.

¹²⁶ Er, "Roman" *DİA*, XXXV, 160.

¹²⁷ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 29.

¹²⁸ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 31.

karşılık bulmaktadır.¹²⁹ Yazarı bilinmeyen (La Vida de Lazarillo de Tormes) (Tormesli Lazarillo'nun Hayatı) adlı roman, bu türe örnek olarak verilebilir.¹³⁰

1.4. NECİB MAHFÛZ VE ROMAN

Mahfuz, edebi kişiliği açısından Arap edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Romanlarını yazarken toplumun duygusuna ustaca tercümanlık yapan ünlü yazar hakkında kısaca bilgi verilmesi yerinde olur kanaatindeyim.

1.4.1. Hayatı

Türk asıllı olduğu söylenen Necîb Mahfûz¹³¹, 11 Aralık 1911'de Kahire'de el-Cemaliyye semtinde dünyaya gelmiştir. 12 yaşına geldiğinde, hayatında büyük izler bırakan Kahire'nin Abbasiye semtine taşınmıştır.

İlk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra 1934 yılında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü bitirdi.¹³² Aynı üniversitenin Felsefe Bölümü'nde Şeyh Mustafa Abdurrazık'ın danışmanlığında yüksek lisansa başladı. "*İslam Tasavvufunda Güzellik Kavramı*" adlı tezini başlamasına rağmen tamamlamamıştır.¹³³

Necîb Mahfûz, 1934-1936 yılları arasında felsefe ve edebiyat arasında gelgitler yaşamıştır. Bu dönemi şöyle anlatır: bir elimde felsefe kitapları, diğer elimde Tefvîk el-Hakîm, Yahya Hakkı ve Taha Hüseyin'in eserleri vardı. Nihayet O, edebiyatçı olmayı seçtiğini söyler.¹³⁴

Çalışma hayatına 1939 yılında Kahire Üniversitesi'nde başlayan Necîb Mahfûz devletin çeşitli kademelerinde sekreterlik, müdürlük, daire başkanlığı ve son olarak Kültür Bakanlığında sinema işlerinden sorumlu müsteşar olarak görevlerde bulundu. 1971 yılında emekli olmuştur.

¹²⁹ Serdar Mutçalı, *Dağarcık Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, 444, 614.

¹³⁰ el-Hisâr, 24 ayr. bkz. Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 32.

¹³¹ Yıldız, *Necip Mahfuz'un Sembolik Romanları*, 22.

¹³² İbrahim Abdulaziz, 65,

¹³³ İbrahim Abdulaziz, 72.

¹³⁴ Racâ en-Nakkâş, *Necîb Mahfûz Safahât min Müzakkerâtihi ve Advâ Cedîde alâ Edebîhi ve Hayâtihi*, Muessesetu'l-Ehrâm, Kahire 1998, 53-54. bkz. İbrahim Abdulaziz, 73.

Mahfûz emekli olduktan sonra, yazmaya daha fazla vakit bularak daha üretken ve verimli bir olmuştur. Kendi ifadesine göre; görevlerin sorumluluğundan uzaklaşarak iş hayatının sorun ve problemlerinden kurtularak edebi ürünler vermeye daha çok fırsat bulmuştur.¹³⁵

Necîb Mahfûz'un eserlerinin birçok dile çevrilmesinin yanı sıra Amerikan kongresinde dünyanın en seçkin yazarları arasında olduğu ifade edilmektedir. Amerikan basınında, Nobel ödülü alan ilk Arap olmasının yanısıra Arap anlatı sanatını zenginleştiren ve yazıdaki üslubunun mükemmel olduğu ifade edilmiştir. Özellikle; Beyne'l-Kasrsehayn, Kasru's-Sevk ve es-Sukkeriyye'den oluşan ünlü es-Sulasıyye'si olmak üzere bazı eserlerini tanıtarak, İngilizce'ye çevrilen eserleri hakkında bilgi verilmiş ve özellikle 'Necip Mahfuz, gerçek hayatın derinliklerine dalmış ve ondan evrensel bir edebiyat çıkarmıştır.' ifadesi kullanılmıştır. William Honnan tarafından Balzac'a benzetilen yazar, eserlerinde şehir hayatını ve bu şehirlerde yaşayan karakterleri psikolojik ve sosyolojik açıdan ele almıştır. Ayrıca, Mahfuz'un bazı eserlerini tercüme eden Roger Allan ise, mükemmel bir eser olan es-Sulasıyye'sinin Arap edebiyatında benzeri görülemeyen bir çalışmayı başardığını beş yıllık bir araştırmadan sonra ifade etmektedir.

İlk hikâyesi 1930 yılında *eş-Şebeb* dergisinde¹³⁶, ilk romanı ise 1939 yılında Selâme Mûsa'ya ait bir dergide neşredilmiştir.¹³⁷

Ülkesinde ve Arap âleminde aldığı birçok ödülün yanı sıra 1988 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür. Mahfuz'a göre bu ödül sadece kendisinin değil, Mısır'ın, Arapların ve tüm Arap edebiyatınıdır. 1994 yılında bir kişi tarafından suikasta uğramış, fakat yaralı olarak kurtulmuş, kısmi felç olsa da çalışmalarına devam etmiştir.¹³⁸

Edebiyat alanında pek çok eser bırakan Necîb Mahfûz 2006 yılında vefat etmiştir.

¹³⁵ İbrahim Abdulaziz, 228; el-Ğitani, 60; ayr. bkz. Yıldız, *Necip Mahfuz'un Sembolik Romanları*, 23.

¹³⁶ İbrahim Abdulaziz, 90.

¹³⁷ İbrahim Abdulaziz, 103.

¹³⁸ İbrahim Abdulaziz. 294.

1.4.2. Edebi Hayatı

Necîb Mahfûz'un hayatına baktığımızda yaşadığı mahalle ve aile ortamı sade bir durum arz etmektedir. Evlerinde Kur'an-ı Kerim ve babasına hediye edilen bir kitaptan başka kitap olmadığı görülmektedir. Böyle bir çevrede yetişen Necîb Mahfûz'un, doğal olarak edebiyatla tanışması ilkokulda başlar. Hatırladığı kadarıyla ilk okuduğu romanın “*İbn Conson*” (Johnson'un Oğlu) dur. Daha sonra araştırır ve Johnson'un oğlu varsa, babası da vardır düşüncesiyle bu serinin diğer romanlarını da bulur ve okur.¹³⁹ Ayrıca Hafız Necîb'in tercüme ettiği Sinclair ve Milton Topp'un hikâyelerini de okur. Aynı zamanda el-Ehram gazetesinde seri halinde yayınlanan daha sonraları kitap olarak basılan, Paul Quin, Charles Jervis gibi yazarların tarihi romanlarından istifade eder. Kendi ifadesiyle hem okur hem de bunları yazar.¹⁴⁰ İlk olarak gazetelerin yazı birimlerine olaylar üzerine yorumlamalar gönderir. Yazılara yorum yaparken düşünce olarak katılıp katılmadığını belirten yorumlar yapar. Yazılarının neşredilmesini isteyen yazar; okuyucular hakaret bile etseler neşredilmesini istemektedir.¹⁴¹

Necîb Mahfûz her yazarın hayatında olduğu gibi yaşadığı çevrenin, onun edebi kişiliğini etkilediğini ifade eder. Kendisinin de çocukluğunu geçirdiği Cemaliye semtinin edebi kişiliğinin gelişmesinde, duygularının ve hislerinin başlangıç noktası olduğunu bildirir.¹⁴²

Necîb Mahfûz'un edebi kişiliğinin oluşmasında daha küçük yaşlarından itibaren okuduğu edebi şahsiyetlerin başında el-Manfalûti gelmektedir. Bu konuda şöyle der:

“el-Manfalûti beni etkileyen ilk edebi şahsiyetti. Onu çok küçük yaşta okumaya başladım. 1925 yılında el-Manfalûti, kendine has kıvrak uslubu ve ergenlik çağına uygun duygusal konularla kalblerimizi fethetti.” Onun romantik hikâyeleri hemen hemen okur-yazar olan tüm gençler arasında zevkle okunuyor ve taklit ediliyordu. Okul ödevlerinde öğrenciler sık sık alıntılar yapıyorlardı. “el-Manfalûti dile hakimdi, eski ve yeninin ortasında bir üslup kullanıyor, cümlelerin müziksel uyumuna ve secili oluşuna dikkat ediyordu. Bu üslup özelliğinin yanı sıra, okuyucunun zevkini birinci planda tutuyor, toplumsal sorunları işliyor ve duygulara hitap ediyordu. Bu bakımdan genç

¹³⁹ İbrahim Abdulaziz, 102

¹⁴⁰ Cemal, El-Ğitani, *El-Mecâlisul-Mahfûziyye*, 2. Basım, Daruş-Şuruk Yayınları, Kahire 2008, 25.

¹⁴¹ İbrahim Abdulaziz, 68.

¹⁴² el-Ğitani, 20.

*kuşak ona hayranlık duyardı. Gerek üslubundan, gerekse o dönemdeki düşüncelerinden etkilendiğimize inanıyorum.*¹⁴³

Necîb Mahfûz, lise dönemlerindeyken Cahız (M.S. 869)'ın “*el-Beyân ve't-Tebyîn*” Ali el-Kâlî (M.S. 976)'nin “*el-Emali*”, İbn Abdi Rabbîh (M.S. 940)'ın “*el-İkdu'l-Fer'id*” adlı eserlerinin yanı sıra bazı ansiklopedik eserleri de okudu. Eski Arap edebiyatına, daha çok da şiire yöneldi. Özellikle “Ebu'l-'Ala el-Me'arrî (M.S. 1058), el-Mutenebbî (M.S. 965) ve İbnu'r-Rumi” (M.S. 896)'den istifade etti. Kendisinin bu anlamda kültürel mirastan istifade ettiğini ifade eden Mahfûz, Kur'an ve Hadis'ten özel olarak bahsetmektedir. Ayrıca yazılmış olan, tarih konulu kitaplara da ilgi göstermiş ve bu birikimini “‘*Abesu'l-Akdâr, Radûbîs, Kifahû't-Tîbe*” vs. hikâyelerde ayrıca şiir ve nesir olarak kullandığını belirtmektedir.¹⁴⁴

Sadece doğu edebiyatından etkilenmediğini, Victor Hugo, Tolstoy gibi yazarların kitaplarını okumuş olmasından anlaşılmaktadır.¹⁴⁵ Dolayısıyla Mahfuz, bazı edebiyatçılar gibi sadece eskiye takılmamış ya da yalnızca yeniye saplanmamıştır. Aksine o, eski ile yeniye bir potada eritip yep yeni bir ürün ile edebi sahaya çıkmıştır.¹⁴⁶

Musikiye de ilgisi olan Mahfûz, romanlarında işlemiş olduğu Leitmotiv tekniğinde, muhtemelen daha önce ilgi duyduğu ve o anlamda az da olsa eğitim aldığı sanat eğitiminin etkisi vardır denilebilir. Mahfûz'un sanata olan ilgisini: “*Eğer yazar olmasaydım şarkıcı olurdum*” sözü pekiştirmektedir.¹⁴⁷

Mahfûz'un son derece istifade ettiği Abbas Mahmud el-Akkad, Taha Hüseyin, Ayrıca İbrahim Abdülkadir el-Mazini nakd/eleştiri anlamında öne çıkan şahsiyetlerdendir. Bunlarla beraber kısa hikâye türünde Mahmud Teymur, tiyatro yazarlığında ise Mahfûz'un, ömrünün sonuna kadar alâkasını kesmediği Tefik el-Hakîm gibi yazarların öne çıktıkları görülmektedir.¹⁴⁸

Necîb Mahfûz'un düşünce yapısının oluşmasına katkısı olanların başında Taha Huseyn ile Abbas Mahmud el-Akkad gelir. ‘Taha Huseyn’den akılcılığı ve batıyla

¹⁴³ İbrahim Abdulaziz, 66-67. Ayr. bkz, Azmi Yüksel, *Necip Mahfuz ve Zukaku'l Midakki* yayımlanmamış makale, naklen Yıldız, *Necip Mahfuz'un Sembolik Romanları*, 25.

¹⁴⁴ İbrahim Abdulaziz, 72. ayr. bkz, Yıldız, *Necip Mahfuz'un Sembolik Romanları*, 26.

¹⁴⁵ İbrahim Abdulaziz, 79.

¹⁴⁶ Nevin Karabela, Taha Huseyn'in Edebiyat ve Mısır'daki Edebiyat Eğitimi Üzerine Görüşler, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl 8, Sayı 19, Bahar, 2004.

¹⁴⁷ İbrahim Abdulaziz, 69.

¹⁴⁸ Er, “Mısır”, *DİA*, XXXV, 164.

verimli iletişim kurmayı, ‘Abbas Mahmud el-Akkad’dan ise kendisini yazar olarak hazırlamayı öğrenmiştir. Ayrıca yazılarında felsefî ve psikolojik anlamlar yüklü olmasında O’nu daha önce ilgi duyduğu ve araştıma yaptığı felsefe alanının da etkisi olmuştur.¹⁴⁹ Yine kendi dönemi genç kuşağın üzerinde etkisi olan el-Manfalûti Mahfûz’a edebiyatı ve yazmayı sevdirmiştir.

Mahfûz’u bu anlatılanlardan daha çok etkileyen kişi hiç şüphesiz Tevfik el-Hâkim’dir. Tevfik Hakîm’in, kendisini etkilediği eserlerden biri de Avdetu’r-Ruh adlı romanıdır. Bu; yeni Arap milliyetçi akımının etkisiyle oluşan ya da bu akımın oluşumunu sağlayan romanlardandır. Yine bu romanların arasında Mahfûz’a ait Kifahu’t-Tîbe ve Radûbîs gibi romanlar da zikredilebilir. Onun görüşlerini benimsemiş ve onunla tanıştığı 1947 yılından sonra diyalogunu hiç kesmemiştir. Mahfûz, Tevfik el-Hakimin dilde ve edebiyatta zirve olduğunu aktarmaktadır. Mahfûz bunları ifade ederken şöyle der: *“Tevfik Hakîm’in kalbimde ayrı bir yeri vardır. Belki Akkad’ı sevdim ve elinde büyümüş olabilirim. Belki Taha Hüseyin’den çok istifade etmişimdir. Fakat Tevfik Hakîm ruhen ve vicdanen etkilendiğim ve yıllarca yanında bir gölgesi gibi olduğum tek insandır. Hakim ile ilişkim 1947’ye dayanmaktadır. İşte o tarihte “Zukaku’l-Midak” adlı eserimi yayınladım. O bir edebiyat yıldızıdır. O benim bir romanımı, Muhammed Mutevelli, opera müdürü iken tavsiyesi üzerine okumuştur. Sonra benimle görüşmek istemiş ben de onu görmek için el-Liva kahvesine gitmiştim. Orası Mısır Ehl’i Bankası’nın karşısındaydı.”*¹⁵⁰

Yazar kendisinin Akkad’dan da son derece istifade etmenin yanı sıra Taha Hüseyin, Corci Zeydan, Hüseyin Heykel vs. yazarlardan da faydalandığını ayrıca Selâme Mûsa ile ilişkilerinin ölümüne kadar devam ettiğini, onun *“Beyne’l-Kasreyn”* adlı romanını okuduğunu ve hakkında bir makale yazdığını aktarmaktadır.¹⁵¹ Yine Selâme Mûsa’dan da ciddi manada etkilenmiştir. Onunla bilime ve komünistliğe bağlandığını anlatır.¹⁵² Bunların yanı sıra marksizmden ve az da olsa tasavvufтан etkilendiğini aktaran yazar, hangisinde tam karar kıldığına kanaat getirmediğini ifade eder.¹⁵³

¹⁴⁹ İbrahim Abdulaziz, , 67-68.

¹⁵⁰ en-Nakkâş, 70.

¹⁵¹ en-Nakkâş, 77.

¹⁵² İbrahim Abdülaziz, 72.

¹⁵³ İbrahim Abdulaziz, 76.

İslam âlemi içinde meydana gelen olumsuz siyasi ve idari gelişmeler, realist roman türünün güçlenmesine neden olmuştur. Necîb Mahfûz ilk başta *Abesu'l-Akdâr*, *Radûbîs* ve *Kifahû't-Tîbe* adlı romanlarıyla, ikinci dünya savaşı öncesi, tarihi roman telif etmeye devam ederken, savaş sonrası toplumsal ve gerçekçi romanlara yönelmiştir. Kral ailesinin yönetiminden sonra Mısır yönetimindeki başarısızlıkların, Mahfûz'u; sembolik, eleştirel ve gerçekçi romana yönelttiği görülür.¹⁵⁴

'Yazdığı eserlerden görüldüğü üzere, 'Mahfûz'un edebi girişimleri kısa hikâye yazmayla başlar. Daha sonra bu türün sanat alanını daralttığını görür ve romana yönelir. Yazdığı tüm eserlerinde konu itibarıyla aynı şeyleri tekrar etmemiş, sosyal ve siyasal gelişmelere paralel olarak sürekli kendini yenilemiştir. Buna bağlı olarak eleştirmenler onun edebi hayatını dönemlere ayırmıştır.¹⁵⁵ Bu dönemler tarihi dönem, gerçekçi dönem ve sembolik dönemlerden oluşmaktadır. Şimdi kısaca bu dönemler hakkında bilgi verelim.

1.4.2.1. Tarihî Dönem

Eleştirmenlere göre tarihi romanın ilk ortaya çıkışı 19. yy rastlamaktadır ve ilk öncüsü İngiliz yazar Wolter Scott'tır.¹⁵⁶ Tarihi romanın Arap dünyasındaki öncüsü ise Corci Zeydan olduğu ifade edilir.¹⁵⁷ Batı edebiyatına uygun ilk tarihsel Türkçe roman ise, Namık Kemal'in Cezmi'si olabilir.¹⁵⁸ Mahfuz tarihe önem verdiği ve bu alanda eserler verdiği için bu döneme tarihi dönem denilmiştir. Mahfuz roman yazmaya tarihi türlerle başlamıştır. Kendisini bu başlangıca iten bazı etkenler olduğunu ifade etmiştir. Selame Musa'nın fikri hayatındaki kişisel etkisi olduğu gibi bu türün o dönemdeki Mısır düşüncesinin sanatsal bir ifadesidir de denilebilir. Ayrıca var olan problemlerin tarihten esinlenerek sembollerle çözüm bulmak istemesi de inkar edilemez bir gerçektir.

Necîb Mahfûz'un 1939-1988 yılları arasında 34 romanı yayınlanmış olup, bunlardan ilk üçünü tarihi romanları oluşturmaktadır. Necîb Mahfûz, dönemindeki genç entelektüeller arasında yaygın olan Eski Mısır'ın devamı niteliğinde olan firavunlar

¹⁵⁴ İbrahim Abdulaziz, 101 ayr. bkz. Roger, 137.

¹⁵⁵ Yıldız, *Necip Mahfuz'un Sembolik Romanları*, 32.

¹⁵⁶ Taha Vadi, *Medhal ilâ Tarih er-Rivayeti'l-Misriyyeh, Mektebe en-Nehdah el-Misriyyeh*, Kahire 1972, 12.

¹⁵⁷ Muhammed Bekr el-Bûci, "er-Rivâye" *Mecelletu Câmi'i'l-Ezher Silsiletu 'Ulûmi'l-İnsaniyye*, Kahire 2009, 11(2), 207.

¹⁵⁸ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 223.

dönemine merak sarmış ve bununla alakalı *Abesu'l-Akdâr* (*Kaderin Cilvesi*,1939), *Radûbîs* (1943) , *Kifah Tibe* (*Tibe'nin Mücadelesi*,1944) adlı romanları yazmıştır. Mahfuz'a göre bu dönemde ülkenin içinde var olan problemlerine Firavunlar dönemindeki hayat çerçevesinden çözümler üretmeye çalışmıştır. Amacı, milli duyguları uyandırarak, bu geçmişi güzel bir gelecek için kullanmaktır.

Necîb Mahfûz 1944'den sonra, Eski Mısır ile o dönemin koşullarının arasında bir bağ olmamasından dolayı kendisini tarihi konularda çok yönlü yetiştirmiş olmasına rağmen, asil söylemek istediklerini ifade edemediğinden yakını ve yokluk ile sıkıntıların olduğu bir ortamda tarihi romanlara devam edemeyerek kendisine de şöhretin kapılarını açan gerçekçi romana yönelmiştir.¹⁵⁹

1.4.2.2. Gerçekçi Dönem

Necîb Mahfûz'un 1944'te noktaladığı tarihi romanlarının yerini, gerçekçi romanlar almıştır. Her yazarda olduğu gibi o da toplumun sosyal, ekonomik, siyasi yapısına karşı duyarsız kalmamıştır. Böylece romanlarına Mısır toplumunun o zamanki durumlarını yansıtmıştır. Necîb Mahfûz bu romanlarında Avrupa'daki bazı yazarların romanlarına benzer bir çerçevede yazmıştır. Örneğin ana karakterin etrafında diğer karakterlerin şekillendiği görülmektedir. Roman kahramanlarının başarısızlığından dolayı okuyucuyu olumsuzluğa ve karamsarlığa ittiği görülür. Bu romanlarda ayrıntılı betimlemenin yani tasvirin fazlalığı dikkat çekmektedir. Mahfûz'un bu romanları olay olarak Kahire'de geçmekte ve bu romanlarda toplumun sosyal yapısı anlatılmaktadır.¹⁶⁰

Mahfûz, ilk gerçekçi romanı “*el-Kahiretu'l-Cedide*”yi (Yeni Kahire) 1945 yılında yayımlamıştır.¹⁶¹ Bu romanın önemi, yazarın yaşanan hayatla ilgili tecrübelerini aktardığı ilk eser olmasından kaynaklanmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkan Mısır'ın özgürlük mücadelesi ile ekonomik krize sürüklenirken halkın yoksulluğu ve bozulmalarını içermektedir. Hânu'l –Halîl ile Zukâku'l-Midak eserlerinin ortak yanı, ikisinde İkinci Dünya Savaşı etkileri üzerine kurulmuş olmasıdır. Savaşın son yılları ve bitiminden hemen sonraki dönemde vuku bulan olayları ele almaktadır. es-Serâb eseri bazı eleştirmenler tarafından psikanalitik gerçekçilik olarak ifade edilmektedir.

¹⁵⁹ el-Ğitani, 44.

¹⁶⁰ Yıldız, *Necip Mahfuz'un Sembolik Romanları*, 37.

¹⁶¹ İbrahim Abdulaziz, 77.

Bidâye ve Nihâye romanı, İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki 1935-1939 yılları arasındaki ekonomik kriz, yoksulluk ve siyasi bozulmaları anlatmaktadır. Ana teması, yoksulluk ve sonuçlarıdır. es-Sulasıyye'den sonra en gerçekçi roman olarak ta sayılmaktadır. Mahfuz'a göre; es-Sulasıyye (Beyne'l-Kasreyn, 'Asru's-Şevk, es-Sukkeriyye) romanı klasik bir dönemden gelip romantik bir dönemle bütünleşen ve analitik döneme yönelen bir hüviyet taşıdığını ifade etmektedir. En önemlisi de vatanseverlik duygusudur. Mahfuz'un es-Sulasıyye ile biten roman üçlüsü; Mısır toplumu üzerinde zaman içerisinde meydana gelen değişimlerin kuşaklar üzerindeki etki ve yansımalarının yanında geleneksel toplumun can çekişmesini resimleyen bir çalışmadır.

1.4.2.3. Sembolik Roman

Necib Mahfûz tarihi ve gerçekçi roman türlerinden sonra batıda ortaya çıkan yeni bir akım olan sembolik roman türünü Arapça'ya taşımıştır. Mahfûz bununla roman türü olmayan fikri çatışmayı Mısır'a taşımıştır.¹⁶²

Mahfûz “es-Sulasıyye” adlı romanını bitirdikten sonra bir müddet roman yazmaya ara vermiştir. Necib Mahfûz'a bu durum sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:

“Ben şimdi düşünme ve olayları kavrama aşamasındayım. Ne zaman yazmaya döneceğimi bilmiyorum. Fakat yazmaya başladığımda toplumcu gerçekçiliğe tekrar dönmeyeceğim. Bu akımda yazmaktan usandım. Romanlarıma yüklediğim gerçekçilik bana yeter. Ben içimde bir gelişme hissediyorum. Bu gelişme de kesinlikle yazmamda yeni bir yöntemle sonuçlanacak.”¹⁶³

Mahfûz'un bu söylemlerinin üzerinden iki yıl geçtikten sonra “Avlad-i Hâratine” romanını yazar. Sembolik romanın ilk örneği olan bu roman dil ve üslubu ile, ele aldığı konu itibarıyla hem yankı uyandırmış hemde içerdiği dini karakterlerden dolayı tepkilere sebebiyet vermiştir. Mahfuz bu romanında ortaya koymaya çalıştığı şey; dinlerin özünde var olan adalet, eşitlik vb. gibi değerlerin yeryüzüne hakim kılınmasıdır. Kişi ve olayları ifade ederken çok fazla sembol kullandığı için sembolik

¹⁶² el-Ğitani 64, 110.

¹⁶³ Nebil Ferec, *Necib Mahfuz Hayatuhu ve Edebuhi*, Yıldız, *Necip Mahfuz'un Sembolik Romanları*'dan naklen, 38.

bir roman olarak ifade edilirken hareket noktasını felsefi fikirler oluşturduğu için aynı zamanda felsefi bir romandır.

Necîb Mahfûz gerçekçi romanlarında toplumu ve toplumun değişik katmaları ile içlerindeki durumlarından kendini soyutlamayı başarmış, sembolik romanlarında ise felsefi konulara girip onları sembolik olarak ifade etmektedir.¹⁶⁴ *Avlad-i Hâratine* adlı romanını el-Lıss ve'l-Kilâb, es-Summan ve'l-Harîf, et-Tarîk, eş-Şehhâz, Sersera Fevka'n-Nîl, Mîramâr romanları takip etmiştir.

el-Lıss ve'l-Kilâb romanında Mahfuz, hapisten çıktıktan sonra en yakın dostlarının kendisine sırt çevirdiği bir hırsızın mücadelesini sembolize ederek anlatmıştır. Mısır tarihinin yakın geçmişinden bir kesit sunan es-Summan ve'l-Harîf romanı, altı yıldan fazla bir zamanda geçen olayları ele almıştır. Halbuki bir önceki eseri el-Lıss ve'l-Kilâb'da olaylar onbeş gün gibi kısa bir sürede cereyan etmiştir. Ayrıca ele aldığı dönemin siyasal olaylarına daha fazla yer verdiği gibi devrimi direkt olarak ele alan ilk romandır diyebiliriz. Devrim öncesi ve sonrası dönemlerini temsil eden roman karakterlerini, bu tarihi dönemleri canlandıran semboller olarak ifade eden yazar, aynı karakterlere ruhi boyutlarda katarak onları somutlaştırmıştır.

Mahfuz'un sembolik romanlarından dördüncüsü olan et-Tarîk romanında, bir gencin hiç tanımadığı babasını ararken annesinin ölümü ve sonrasında gelişen olayların bir hayli sembolik içeren ifadeler ile anlatılmasıdır. eş-Şehhâz romanı, eski bir devrimci avukatın yaşadığı bunalım ve bu bunalımdan kurtulma çabalarını konu edinirken, Sersera Fevka'n-Nîl'de ise, devrim sonrası yönetime gelen cuntacılar tarafından bir kenara itilen aydınların bir tekne de yaşadıkları uzlet hayatını konu edinmektedir. Miramar romanında ise diğer romanlarının aksine insan ve olaylarla dolu Miramar pansiyonunda yaşananları anlatmaktadır.

1.4.2.4. Nobel Ödülü

Nobel Ödülü Necîb Mahfûz için, bütün Arap edebiyatçılarına verilmiş bir ödüldür. Nobel'den evvel bir kaç ödül daha söz konusudur. Kral Faruk'un vereceği ödülü kendisi reddederken, bir diğerini kendi isteği dışındaki gelişmeler nedeniyle kazanamamıştır. Hadise şöyle cereyan etmiştir:

¹⁶⁴ İbrahim Abdulaziz, 107.

Arap Dil Konseyinin edebiyatçılara vereceği bir ödül töreni olması beklenmektedir. Ödüle iki kişi layık görülmektedir. Bunlar Mahfûz ve Said Uryan'dır. Geleneksel grup Uryan'a, diğer gruptan Mazini gibileri de Mahfûz'a verilmesi taraftarındırlar. Mahfûz, ödülün kendisine değil Uryan'a verildiğini aktardıktan sonra, Akkad'ın vefatından evvel yayımlanan bir televizyon programında, aralarında birinin Nobel ödülüne layık olduğunu ve onun Mahfûz olduğunu söylediğini aktarır. Mahfûz bu verilen haberin yarım asır sonra gerçekleştiğini ifade etmektedir.¹⁶⁵

Mahfuz'un Nobel ödülünü alması; Fas, Cezayir, Tunus gibi ülkelerin dışında Rusya'dan Pakistan'a kadar birçok ülkede yankı uyandırmakla birlikte; Amerika, İngiltere, Fransa ve İsveç basınında geniş yer verilmiştir.

Nobel ödülünü almadan önce İngilizce aslından Türkçe'ye çevrilen tek eser Zukâku'l-Midak iken, sonrasında Arapça aslından "Sokaktakiler" adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bu eserin dışında Türkçe'ye tercüme edilen Mîramâr, Yevme Kutile'z-Zaim, Sersera Fevka'n-Nîl romanları bilinmektedir. İngilizce'den Türkçe'ye çevrilen bazı kısa hikayeleri de mevcuttur. Fransızca'ya çevrilen es-Sulâsiyye romanı kendisine Nobel ödülü kazandırdığı gibi başka eserleri de Fransızca'ya çevrilmiştir. Zukâku'l-Midak, Sersera Fevka'n-Nîl İsveççe'ye, Evlâd-u Hâratinâ İngilizce'ye çevrilmiştir. Ödülünden sonra Rihle İbn Fattûme ve el-Liss ve'l-Kilâb eseleri de İsveççe'ye çevrilmiştir. Bu kısa bilginin akabinde Mahfûz'un bir asra yakın ömre sığdırdığı eserlere geçelim.

1.4.3. Eserleri

Necîb Mahfûz'un eserlerini; romanları, hikayeleri, diyalog türündeki eserleri ve çevirileri olmak üzere dört başlık altında ele alabiliriz.

1.4.3.1. Hikâyeleri

Necîb Mahfûz'un, okuyucularının karşısına ilk kez 1938 yılında Mecelletu'l-Cedide dergisinde yayınlanan hikayeleriyle çıkmıştır. Mahfûz her ne kadar romanlarıyla tanınmış olsa da hikaye yazarlığı olarak Arap edebiyatına katkısının olduğu da bir gerçektir.

¹⁶⁵ İbrahim Abdulaziz, 82.

İlk kısa hikaye kitabı Hamsu'l-Cunûn'dur. 28 hikayeden oluşan bu kitapta; iki dünya savaşı arasındaki dönemde Mısır toplumunun yaşantısından gözlemler konu edilir. Yazar, yaşamak için mücadele eden işçileri, bakış açıları ve üst tabaka ile mücadeleleriyle şehirdeki orta sınıfı, saçmalıkları ve tüm değerleri ve prensipleri çığneyişleri ile aristokrat tabakasını tasvir eder.

Hikâyât Hâratinâ son hikaye kitabıdır. İçinde 78 kısa hikayelerden oluşur. Yazarın çocukluk yılları, yaşadığı çevreden ve bu çevredeki olaylardan ilham alarak yazıldığından dolayı otobiyografik olarak da adlandırılır. Hikayelerin içindeki milliyetçilik fikri ağır basmaktadır. Bunun dışında bazı hikayelerinde aşk konusunu işlediği de bir gerçektir. Hikayelerinde (6,10,17,24,25,31,32,33,34) cahillik ve yoksulluğun baskı şeklinde ortaya çıkmasının olumsuz sonuçlarını göstermektedir. Yapılan eleştirileri ortaya koyduğu gibi baskıyı yapanları da eleştirmiştir. Mahfuz der ki: çocukluğumdaki hayatım es-Sulâsiyye'den kısa olarak Hikâyât Hâratinâ' da detaylı yansıtılmıştır.

Diğer hikayelerinde genellikle karakterlerin tasviri üzerinde yoğunlaştığını görmekteyiz. 14 hikaye koleksiyonu içinde toplamda 182 hikayesi bulunmaktadır. Yayınlanış sırasına göre hikayeleri şunlardır:

1. Hamsu'l-Cunûn همس الجنون (1938)
2. Dünya'l-Allah دنيا الله (1963)
3. Beytu Seyyi'u's-Sum'ah بيت سيء السمعة (1965)
4. Hammâratu'l-Kıttı'l-Esved خمارة القط الأسود (1968)
5. Tahte'l-Mizalle تحت المظلة (1969)
6. Hikâye bi-la Bidâye ve lâ Nihâye حكاية بلا بداية ولا نهاية (1971)
7. Şehru'l-Asel شهر العسل (1971)
8. el-Cerime الجريمة (1973)
9. el-Hubbu Fevka Hedabeti'l-Heram الحب فوق هضبة الهرم (1979)
10. eş-Şeytan Yaiz الشيطان يعظ (1979)
11. Ra'eytu fîmâ Yera'n-Na'im رأيت فيما يرى النائم (1982)
12. et-Tanzîmus'Sirri التنظيم السري (1984)
13. Sabahu'l-Verd صباح الورد (1987)
14. el-Fecru'l-Kezib الفجر الكاذب (1989)

15. Esdau's-Sireti'z-Zâtiye أصداء السيرة الذاتية
16. el-Karâru'l-Ahîr القرار الأخير
17. Sude'n-Nisyan صدی النسيان
18. Futuvvetu'l-Atûf فتوة العطف
19. Ahlam أحلام
20. Fetretu'n-Nekâhe فترة النقاہة

1.4.3.2. Romanları

Necîb Mahfûz'un, ilk eseri olan 'Abesu'l-Akdâr' romanı 1939 yılında yayımlanmış olup, 1988 yılına kadar toplamda 34 roman yazmıştır. Bu romanlarından ilk üçü tarihi roman olup, sonrasında realist ve sembolik türde yazdığı eserleri şunlardır:

1. Abesu'l-Akdâr عبث الأقدار (1939) (Kaderin Cilvesi)
2. Radûbîs رادوبيس (1943)
3. Kifah-u Tîbe كفاح طيبة (1944) (Tibe'nin Mücadelesi)
4. el-Kahiratu'l-Cedide القاهرة الجديدة (1945) (Yeni Kahire)
5. Hânu'l-Halîlî خان الخليلى (1946)
6. Zukâku'l-Midak زقاق المدق (1947) (Midak Sokağı)
7. es-Serâb السراب (1948) (Serap)
8. Bidâye ve Nihâye بداية ونهاية (1949) (Başlangıç ve Son)
9. Beyne'l-Kasreyn بين القصرين (1956) (İki Köşk Arasında)
10. 'Asru's-Şevk عصر الشوق (1957) (Özlem Sarayı)
11. es-Sukkeriyye السكرية (1957) (Sukkeriyye Sokağı)
12. el-Liss ve'l-Kilâb اللص والكلاب (1961) (Hırsız ve Köpekler)
13. es-Summan ve'l-Harîf السمان والخريف (1962) (Kırlangıçlar ve Sonbahar)
14. et-Tarîk الطريق (1964) (Yol)
15. eş-Şehhâz الشحاذ (1965) (Dilenci)
16. Sersera Fevka'n-Nîl نثرة فوق النيل (1966) (Nil'de Gevezelikler)
17. Mîramâr مرامار (1967) (Mîramâr Pansiyonu)
18. Evlâd-u Hâratinâ أولاد حارتنا (1967)
19. el-Merayâ المرآيا (1972)
20. el-Hubbu Tahte'l-Matâr الحب تحت المطر (1973)
21. el-Kernâk الكرنك (1974)

22. Hikâyât-u Haratinâ حاراتنا (1975)
23. Kalbu'l-Leyl قلب الليل (1975)
24. Hadratu'l-Muhterem حضرة المحترم (1976)
25. Melhametu'l-Harafiş ملحمة الحرافيش (1977)
26. Asru'l-Hubb عصر الحب (1980)
27. Efrahu'l-Kubbe أفراح القبة (1981)
28. Leyalî Elf-i Leyle ليالي ألف ليلة (1982)
29. el-Bâkî mine'z-Zemen Sa'a/الباقى من الزمن ساعة (1982)
30. Rihle İbn Fattûme رحلة ابن فطومة (1983)
31. el-'A'îş fil-Hakîka العائش في الحقيقة (1985)
32. Yevme Kutile'z-Zaim يوم قتل الزعيم (1985)
33. Hadisu's-Sabah ve'l-Mesa' حديث الصباح والمساء (1987)
34. Kuştumûr قشتمر (1988)
35. Es-Sulâsiyye ثلاثية نجيب محفوظ
36. Mısru'l-Kadîme¹⁶⁶ مصر القديمة

1.4.3.3. Diyalog Türü Eserleri

Ename'l-Arş (1983): Firavunlar dönemi Mısır'ından Enver Sedat dönemine kadar yaşamış yöneticilerin bir nevi sorgulanması şeklinde hayali diyaloglar içermektedir.¹⁶⁷

1.4.3.4. Çevirileri

Mahfuz'un ilk yayımladığı eser bir çeviridir. Mahfuz, daha lise yıllarındayken Arap dili ve matematikte olan başarısını İngilizce'de de göstermek istemektedir. Bu amaçla, Selame Musa'nın da teşvikiyle İngiliz yazar James Baikie'nin Ancient Egypt (Londra, 1912) adlı eserini Misru'l Kadime adıyla Arapça'ya çevirir. Yıllar sonra kendisi üniversite öğrencisiyken karşısına çıkarılan bu eser 1932'de el-Mecelletu'l-Cedide adlı derginin yayınlanmayan iki ayına karşılık hediye edilmek üzere basılmıştır. Bu eser; yabancı bir gözle eski Mısır tarihini konu edinerek 13 bölümden oluşmuş ve Mısır'ı tanıtmaktadır.

¹⁶⁶ Yıldız, *Necip Mahfuz'un Sembolik Romanları*, 43-47.

¹⁶⁷ İbrahim Abdulaziz, 183. ayr. bkz. Yıldız, *Necip Mahfuz'un Sembolik Romanları*, 47.

Mahfûz evvelce yazmış olduğu tarihi romanları 40 ayrı konuda ele almak istemiştir. Bundan dolayı bu konuda tafsili bir bilgiye sahip olmak için araştırmalar ve tercümeler yapmış olduğu düşünülebilir.¹⁶⁸

Bu eserlerinin dışında senaryo yazmaya merak salan Mahfuz, senaryo tekniği ile ilgili kitap okuyarak ve yönetmen Salah Ebu Seyf'in destek ve yönlendirmeleriyle senaryo yazmayı öğrendiğini belirtmektedir. Değişik yönetmenlerle çalışmış olsa da 1959 da bırakır. Senaryo işini yaparken mutlu olmadığını ifade etmiştir. Çünkü bu işte sanatın yanısıra ticari amaç güdülmektedir. Yazdığı bazı senaryolar yıllar sonra kabul görmekle birlikte ellisekiz eseri birçok yöntemden tarafından filme dönüştürülmüş olup televizyonlarda gösterilmiştir.

Ayrıca; romanlarından piyes haline getirilerek sahnelenen eserleri vardır: Hânu'l – Halîlî, Bidâye ve Nihâye, Beyne'l-Kasreyn, 'Asru's-Şevk ve Zukâku'l-Midak'tır.

¹⁶⁸ İbrahim Abdülaziz, 102. ayr. bkz. Yıldız, *Necip Mahfuz'un Sembolik Romanları*, 47.

İKİNCİ BÖLÜM

CEBELAVİ SOKAĞI'NIN ÇOCUKLARI (EVLÂDU HÂRATİNÂ) ESERİNİN ŞAHISLAR BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Necîb Mahfûz'un devrim sonrası yazdığı sembolik romanlardan ilki olan Cebelavi Sokağı'nın Çocukları romanı 1959 yılında el-Ehrâm gazetesinde tefrika olarak yayınlanmıştır.

Bu çalışmada, insanlık tarihini geçmişten günümüze kadar içeren ve beş ana bölümü olan roman kişi tahliline göre incelenmiştir.

2.1. ETHEM

Baba Cebelâvî, tüm mal varlığının kontrol ve idaresini çocuklarından birini seçerek ona devretmeyi planlar. Bu planını tüm çocuklarını bir araya getirerek dile getirir.

Çocuklarından en büyüğü İdris, bu sorumluluğu kendisinin alması gerektiğini düşünür. Fakat babaları en küçük kardeş Edhem'i uygun bulur. Diğer kardeşlerden Rıdvan babasına neden en küçük kardeşini seçtiğini sorunca; *“Çünkü Edhem, kiracıların huylarını ve çoğunun isimlerini bilir. Sonra o, yazı ve hesap konusunda da bilgi sahibidir...”*¹⁶⁹ diye cevap alır.

İdris, babasının bu kararına karşı çıkarak en büyük çocuğun kendisi olduğunu, kendisinin ve diğer kardeşlerinin bir hanımefendinin çocukları olduklarını, ama Edhem'in siyah bir cariye'nin oğlu olduğunu söyler. Bunun üzerine baba, İdris'i azarlayarak *“Edepli ol!”*¹⁷⁰ der. İdris, babasının kararına itiraz etmeye devam eder, babası da ona *“Bugünden sonra sonsuza dek burada asla görünmeyeceksin”* ve *“Ne sen benim oğlum, ne ben senin babanım, ne bu ev senin evin, ne de burada senin bir annen, kardeşin ve peşinden gelecek kimse var. Önünde geniş yeryüzü... Gazap ve lânetimle git. Günler sana kaderinin gerçeğini öğretecek, sen şefkat ve merhametinden mahrum olarak şaşkın şaşkın dolaşacaksın”* deyince İdris *“Burası benim evim ve onu asla terk*

¹⁶⁹ Necib Mahfuz, *Evlâd-u Hâratinâ*, Beyrut, 1986, 14. Bundan sonra kitaba ait yapacağımız göndermeler bu baskıdan alınmıştır.

¹⁷⁰ Mahfuz, 13.

etmeyeceğim” diye tepki verir. Bunun üzerine babası onu evden kovar, kapı dışarı eder.¹⁷¹

İdris’in kovulmasının ardından, kontrol ve idare Edhem’e kalır. Edhem babasının tüm malını ve mülkünü iyi bir şekilde yönetmeye başlar, kiracılarla arasını iyi tutar, çalışanların ücretlerini düzenli bir şekilde verir ve tüm masrafların ardından geri kalan parayı babasına teslim eder. Böylece Edhem, babasının yüzünü kara çıkartmaz.

Evde yaşayan hizmetçi Nercis’in İdris’le ilişkiye girdiği ve hamile kaldığı ortaya çıkınca Cebelâvî hizmetçiyi evden kovar. İdris ise; babası tarafından kovulduktan sonra sokaklarda çok berbat bir hayat sürer. Edhem abisinin bu haline üzülererek ona, “*Gel babamdan af dile ve evine dön, bu rezil hayattan kurtul*” demesine rağmen, İdris kibirlenerek “*Ben senin yönetimin altında bulunan yere gelmem*” deyip bu teklifi kabul etmez. Anneleri İdris’in bu haline çok üzülür ve üzüntüden vefat eder.

‘Edhem’in annesinin akrabalarından Umeyme adında güzel bir cariye vardır. Bu cariye günün birinde farkında olmadan Edhem’lerin bahçesine girer ve tanışırlar. Daha sonra annesi Edhem’in Umeyme ile evlenmesini uygun görür. Bu fikrini babasına söyleyince babası da; İdris isminde bir oğlunun olmadığını, Abbâs ve Celîl’in kısır olduklarını, Rıdvân’ın ise doğan çocuklarının yaşamadığını ifade ederek Edhem’in Umeyme ile evlenmesini arzu ettiğini, torunlarının evi doldurmasını istediğini dile getirir.¹⁷² Bunun üzerine Edhem babasının da onayını aldıktan sonra Umeyme ile çok güzel bir düğün yaparak evlenir. Ne yazık ki, evden kovulmuş olan İdris, bu mutlu günde ortalığı karıştırır ve düğünü dağıtır. Babasının olayı bastırmasının ardından kaçır. Edhem evlendikten sonra annesi hastalanır ve vefat eder. Annesinin ölümü Edhem’i, eşini ve babasını çok etkiler.

İdris, günün birinde ödeme yapmak için Edhem’e gelen kiracıların aralarına girer. Kardeşi Edhem’e pişman olduğunu belirterek abisine yardım etmesini beklediğini, babasının onu mirasından mahrum edip etmediğini öğrenmesini ister. Mirasla ilgili bilgiler, babasının kilitli odasında sırlar kitabında yazılıdır. Edham’in karısı Umeyme kilitli odaya girme konusunda ısrar eder. Babaları evin bahçesinde gezinirken abisine yardım etme niyetiyle gizlice odaya girerler. Tam kitabı okuyacakken o anda babaları

¹⁷¹ Mahfuz, 16.

¹⁷² Mahfuz, 26.

odaya girer ve onları evden kovar. İdris kovulmalarına sebep olduğu için çok mutlu olur. Bunu gören Edhem abisi tarafından kandırıldığını fark eder. Ama artık olan olmuştur. Kendi geçimini sağlamak için babasının evinin batı tarafında bir kulübe yapar, fazla kıyafetlerini satar ve el arabası alır. Mahalleleri gezerek el arabasıyla meyve ve sebze satar. Bu iş daha önce babası için yaptığı işlerden çok daha yorucudur.

Bir süre sonra Edhem'in ikiz çocukları dünyaya gelir. Bu çocuklar büyüyünce çobanlık yaparlar. Çocuklardan Hemmâm, babası gibi iyi bir insandır. Fakat Kadrî ise amcası İdrîs'e benzer. Kadrî, kardeşi Hemmâm'ı çok kıskanır ve onu hiç sevmez. Bazen amcası İdrîs'in Nercis'ten olan kızı Hind'le birlikte olur. Bir gün Hind evden kaçar. Amcası, Kadrî'yi kızının kaçıışından sorumlu tutar ve kavga eder. Daha sonra kızın başka birine kaçtığı ortaya çıkar. Diğer tarafta Hemmâm iyi bir çocuk olduğu için dedesi onu bir gün Büyük Ev'e davet eder. Hemmâm'a ailesinden onay alarak dedesiyle birlikte yaşamasını arzuladığını söyler. Hemmâm, bununla ilgili ailesinin izin almak üzere eve geri gelir. Dedesinin teklifini duyan Kadri ise bu durumu çok kıskanır. Bir gün birlikte koyun güderlerken kavgaya tutuşurlar, bu esnada yerden aldığı bir taş kardeşine fırlatır. Kadri'nin attığı taş Hemmâm'ın başına denk gelir ve ölümüne neden olur. Kardeşini öldürdüğü için korkan Kadri bir çukur kazar ve kardeşini toprağa gömer. Hemmâm'ın ölümünü duyan ailesi çok üzülür. Kadri de suçlu olduğu için kimseye görünmek istemez kaybolur. Edhem üzgün bir hâlde iken, babası Cebelâvî oğluna artık Büyük Ev'de birlikte yaşayabileceklerini söyler. Bu teklif üzüntüsünü ve kederini bir nebze azaltır. Bir süre geçtikten sonra Kadri, daha önce başkasıyla kaçan amcasının kızı Hind ve ondan olan çocuklarıyla birlikte geri döner.

2.2. CEBEL

Cebelâvî'den torunlarına kalan vakfın idaresi, Efendi diye anılan bir kişiye verilir. Bu Efendi'nin eşi Hudâ Hanım, evlatlık olarak büyüttüğü Cebel'i çok sevdiği için onu vakfın yöneticisi yapar. Cebel, ataları Cebelâvî'nin adıyla anılan Cebelâvî mahallesinde doğup büyümüştür. Cebel, vakfı yönetirken mahallelerindeki kabadayılardan kendi ailesi olan Hamdân ailesine yaptıkları eziyetleri takip eder. Günün birinde yolda giderken bu kabadayılardan birisi olan Kadri'nin Hamdân ailesinden Di'bis adında bir kişiyi çok feci şekilde dövdüğünü görür. Bu durum karşısında durumaz ve olaya karışır. Cebel, kendisine vurmaya kalkışan Kadri'nin elinden sopayı alır Kadri'ye vurmaya başlar. O

anda Kadri yere yığılır ve oracıkta ölür. Zaten Kadri de arkadaşları ve halk tarafından seilmeyen biridir. Di'bis ve Cebel, Kadrî'yi kimse görmeden bir yere gömerler. Cebel, Di'bis'in olayı anlatabileceğini düşünür, bu nedenle yaşadığı yerden uzaklaşmaya karar verir. Yolda giderken bir çeşmenin başında insanların su doldurmak için beklediklerini, iki kızın çekindiğini, kalabalığın arasına girip su kaplarını dolduramadıklarını fark eder. Cebel kızlara yardımcı olmak ister, su kaplarını alarak kalabalığın arasına girer. Su kaplarını doldurup kızların yanına döner. Bu esnada kızları geç kaldığı için onları merak eden babaları da çeşme başına gelmiştir.

Kızların babası Balkîti Hoca diye bilinen bir sihirbazdır. Kızlarına yardımcı olduğu için Cebel'i evine davet eder. Cebel de kızlardan birisini çok beğendiği için bu talebi memnuniyetle kabul eder. Cebel zamanla sihirbazın evinde yaşamaya başlar ve yardımcısı olur. Böylece sihirbazlık mesleğini de öğrenir. Bu arada Balkîti Hoca'nın kızı Şefika'yla da evlenir. Bir gün sihirbazlık gösterisi esnasında seyircilerin içinde işlediği cinayetin tek şahidi olan Di'bis'i görür. Fark edilmemesi için gösteriyi yarıda bölerek oradan uzaklaşır. Fakat Di'bis onu tanır ve peşinden koşar. Cebel'le konuşur, ona uzaklaştığı mahallesinde kimsenin onu aramadığını, Kadri cinayetinin de çoktan unutulduğunu söyler. Bunun üzerine Cebel eşiyle birlikte Cebelâvî mahallesine geri döner. Komşuları tarafından çok sıcak karşılanırlar. Döndükleri gece sabaha kadar komşularıyla ve akrabalarıyla muhabbet ederler. Muhabbet sırasında mahalle kabadayısı Zuklut ve arkadaşlarının Hamdan ailesine zulmettiklerini duyunca çok üzülür. Konuyu Efendî ile görüşeceğini söyler. Bu arada mahalledeki kabadayılardan evlerine ve Efendî'nin köşküne yılanlar musallat olmuştur. Kabadayılar bu konuda Cebel'den yardım talep ederler. Cebel de eğer Hamdân ailesine zulmetmezlerse yılanları evlerden uzaklaştıracağını söyler ve dediğini yapar. Fakat Efendi verdiği sözde durmaz, emrindeki fedailerine Hamdân ailesini yok etme emri verir. Bunu duyan Cebel, ailesini toplayarak karşı plân hazırlar. Fedailer onların bölgesine gelince hep birlikte üzerlerine saldırırlar ve onlara iyi bir meydan dayağı atarlar. Hırsını alamayan Hamdân ailesi Cebel'le birlikte Efendî'nin köşküne giderler ve yönetimi ele geçirirler. Bunun ardından Cebel, mahallenin yöneticisi olur ve arazileri adaletli bir şekilde ailelerdeki kişi sayısına göre paylaştırır. Kendisi de bu âdil paylaşımı gözeterek eşi ve kendisi için sadece iki pay alır. Bazı kişilerin “*Sen bu mahallenin reisisin daha fazla almalısın*” sözleri üzerine

"Bir kavmin reisinin onları soymaları gerekmez." diye cevap verir.¹⁷³ Böylece Cebelâvî'nin miras bıraktığı topraklarda adalet yeniden hâkim olur.

2.3. RİFÂ'A

Cebel'den sonra ortaya çıkan Rifâ'a, yaşadığı mahallede kabadayılardan eziyetinden kaçarak el-Mukattam semtine göç eden Amm Şafii ve Abde'nin oğludur. Yaklaşık yirmi yıl burada yaşadıkdan sonra tekrar eski mahallelerine geri dönmek ister. Babası marangoz olan Rifâ'a, babasından marangozluk mesleği öğrenir. Fakat cincilik işlerini merak eder, insanları kötü ruhlardan uzaklaştırma işiyle uğraşır. Zaman zaman ortalıktan kaybolur, ailesini merakta bırakır. Ailesi onun evlenmesini ister. Fakat o, Yâsemîn adlı bir hayat kadınına kafasına takmıştır. Ailesinin razı olmamasına rağmen onunla evlenir. Yâsemîn evlendikten sonra onu Beyyûmî adlı bir kabadayıyla aldatmaktadır. Bu arada kabadayılar mahalle halkına zulmetmektedirler. Bir gün Rifâ'a, mahalledeki tüm insanların atası olan Cebelâvî'nin sesini duyduğunu, Cebelâvî'nin kendisine "*Zayıf kimsenin kendi gücünün sırrını bilmeyen aptal kişi olduğunu ve kendisinin de aptalları sevmeyişi*"¹⁷⁴ söylediğini insanlara söyler. Bunun üzerine vakfın yöneticisi olan İhâb isimli şahıs daha önce Cebel'in yaptıklarını anımsayarak başına gelecekleri düşünür ve fedaîlerine korkularını anlatır. Onlar da Rifâ'a'yı öldürerek bu işi bitirebileceklerini söylerler. Rifâ'a dört arkadaşıyla birlikte mahalleden kaçmayı planlar. Fakat bu plânını duyan eşi Yâsemin, öğrendiklerini kabadayı dostuna iletir. Kaçtıkları sürede yöneticinin fedaîleri onları yakalar. 'Rifâ'a'nın dört arkadaşı kaçmayı başarır. Fakat, fedaîler Rifâ'a sopayla döve döve öldürülür. Rifâ'a'nın kaçan dört arkadaşı, cesedi olay yerinden alarak gömerler. Daha sonra kendilerini ihbar eden Yâsemin'i de öldürüp, Beyyûmî'nin evinin önüne bırakırlar. Bu olayın ardından mahallede olaylar artar. 'Rifâ'a'yı öldüren fedaîlerin bir kısmı halk tarafından öldürülür, bir kısmı da evlerinde çıkan yangında ölürler. Yaşanan bu olaylarından ardından yönetici İhâb, Rifâ'a'nın arkadaşı Alî'yi yönetici tayin eder böylece olaylar biraz yatışır, adalet hâkim olur ve mahalle sakinleri huzur içerisinde yaşamaya başlarlar.

¹⁷³ Mahfuz, 205.

¹⁷⁴ Mahfuz, 248.

2.4. KÂSİM

‘Rifâ’a’dan sonra ortaya çıkan Kâsım, el-Cerâbî’ mahallesinde çobanlık yapan, halk arasında sevilen, güvenilir bir gençtir. Babası ve annesi yaşamadığı için amcası Zekeriyâ tarafından büyütülmüştür. Aynı mahallede yaşayan zengin bir kadın olan Kamer ile evlenip onun işlerinin başına geçer. Bu evlilikte İhsân isminde bir kız çocuğu dünyaya gelir. Bir gün dağda gezerken, ataları Cebelâvî’nin hizmetçisi Kandîl ile karşılaşır. Kandil ona; Cebelâvî’nin çok iyi biri olduğunu, Vakıf arazisi ile ilgili her şeyi takip ettiğini, Vakıf toprakları üzerinde yaşayanların hepsinin torunları olduğunu, Vakfî torunlarının tamamına miras bıraktığını, kabadayılardan kötü insanlar olduğunu, onların uzaklaştırılmaları gerektiğini ve bunları da kendisinin yapabileceğini söyler ve ortalıktan kaybolur.¹⁷⁵ Bu sözlerin ardından Kâsım, eşi Kamer’e olanları ilk defa anlatır. Eşi Kâsım’ın başına kötü şeyler gelebileceğinden dolayı endişelenir. Arkadaşlarından Sâdık ve amcaoğlu Hasan ise onu destekleyeceklerini söylerler. Kâsım, insanlara zulmeden yönetici Rifat’a karşı mücadele etmek için halkı teşkilatlandırmaya başlar. Eşi vefat eder ve bu ölüm Kâsım’ı çok üzer. Diğer tarafta yöneticinin fedaîleri de Kâsım’ı öldürmek için plânlar yapar. Bunu duyan Kâsım ve arkadaşları dağa çıkarlar. Yönetici ve fedaîleriyle savaşmak için dağda kendilerini eğitip geliştirirler. Mahalleden, yöneticinin zulmünden kaçanlar da aralarına katılır. Fedaîlerin reisi Sevâris’in görkemli bir düğünle beşinci kez evleneceğini öğrenen Kâsım, arkadaşlarıyla beraber düğün alayına saldırır. Bu saldırı esnasında Sevâris’i öldürürler. Bu olayın ardından yönetici, fedaîlerini toplayarak Kâsım ve arkadaşlarına saldırılarını, hepsinin öldürülmesini ister. Bir çoban sayesinde bu saldırı planını duyan Kâsım ve arkadaşları karşı saldırı plânı yaparlar. Yöneticinin fedaîleri kendilerine saldırınca hepsini öldürürler. Vakıf’ın yöneticisi Rifat bu olayın ardından ailesiyle beraber mahalleden uzaklaşır. Böylece Kâsım, Vakfın yönetimini ele geçirir. Tüm araziye mahalle sakinlerine eşit şekilde dağıtır ve mahallede adalet tekrar hâkim olur.

2.5. AREFE

Erken yaşta ölen Kâsım’dan sonra vakfın idaresini arkadaşı Sâdık devralır. Sâdık’ın yönetici olmasının ardından Vakıf arazilerinde tekrar karışıklık ve zulüm

¹⁷⁵ Mahfuz, 322-323.

başlar. Bir gün mahallenin eski sakinlerinden olan Arefe mahalleye gelir, Arefe sihirbazlık mesleğini yapmaktadır. Annesi Arefe'ye hamile iken mahalleden taşınmışlardır, Arefe'nin babasının kim olduğu bilinmemektedir.¹⁷⁶ Arefe mahalleye ona işlerinde yardım eden, dış görünüşü itici olan kardeşi Haneş ile birlikte gelir, bir evin bodrum katında yaşamaya başlarlar. Hastalar veya büyü yaptırmak isteyenler ona gelirler. Bu arada Arefe, mahallenin kabadayısı Haccâc'a düzenli olarak haraç ödemektedir.

Arefe'nin müşterilerinin gün geçtikçe artmaktadır. Arefe, müşterilerinden biri olan Avâtîf'a âşık olur ve onunla evlenir. Ayrıca kabadayılar tarafından öldürülen annesinin de intikamını almak ister. Fakat niyeti sadece öc almak değildir, ek olarak mahalleyi onların zulmünden kurtarıp yaşayanları da huzura erdirmektir. Bunu da büyü kullanarak yapmaya çalışır.

Bir gün Arefe, gizli bir şekilde Büyük Ev'e girerek Cebelâvî ile görüşmeye karar verir. Bunun için Büyük Ev'in tam ortasına ulaşan bir tünel kazar. Tünel aracılığı eve girip Cebelâvî'nin sırlar kitabına ulaşacakken o esnada evin hizmetçilerinden biri onu görür. Arefe onu gören hizmetçiye orada öldürür ve hemen uzaklaşır. Bir sonraki gün mahallede bir feryat duyulur. “*Cebelâvî öldü*” diye çığlıklar atılır. Hizmetçisinin öldürüldüğünü öğrenen Cebelâvî üzüntüsünden ölmüştür.

Arefe ürettiği patlayıcılarla yöneticinin fedaîlerini öldürür. Bunun ardından yönetici, Arefe ve kardeşi Haneş'i göz önünde bulundurmak için kendi köşkünde yaşamayı kabul ettirir. Arefe, günün birinde yolda giderken yaşlı bir kadınla karşılaşır. Kadın kendisinin Cebelâvî'nin eski hizmetçisi olduğunu, ölmeden evvel kendisine bir mesaj ilettiğini söyler. Mesaja göre Cebelâvî ona “*Büyücü Arefe'yi bul. Dedesinin ondan razı olarak öldüğünü haber ver*”¹⁷⁷ demektedir. Arefe ilk başta yaşlı kadına güvenmez, ama kadın söylediklerinin doğruluğu için yemin edince ona inanır. Bunu öğrenen Arefe, kardeşiyle birlikte kaçma planı yapar. Fakat kaçarken fedailer tarafından yakalanırlar ve çuvala koyulurlar. Kardeşi Haneş fedaîlerden kurtulur. Ama Arefe dövülerek öldürülür ve bir çukura gömülür. Geride sadece Haneş kalır, mahalle sakinleri Haneş'e ümit bağlar. Haneş abisinin yakalanmadan önce attığı ve içinde sırlarını yazdığı kâğıdı arar. Bunu öğrenen mahalle sakinleri Haneş'in kâğıdı

¹⁷⁶ Mahfuz, 452.

¹⁷⁷ Mahfuz, 538.

bulduğunu, Arefe'nin ilmini geliştirdikten sonra bir gün geriye döneceği ve yöneticiden en ağır şekilde intikam alacağı haberini konuşur. Mahalle sakinlerinden bazılarının sebepsiz yere ortalıktan kaybolmaları, o insanların Haneş'in gizlendiği yere gittikleri, orada Haneş'ten sihirbazlık öğrendikleri ve büyük bir güç olduklarında yöneticiden intikam almak için geriye dönecekleri şeklinde yorumlanır. Bu haberleri öğrenen Vakıf yöneticisi de güvenlik tedbirlerini çoğaltır, halka eziyet etmeye devam eder. Mahalle sakinleri kendilerini bu zulüm ve işkenceden kurtaracak yeni birinin geleceği ümidiyle bu eziyetlere sabır gösterirler.

2.6. BİLİM VE İNANÇ IŞIĞINDA SEMBOLİK ANALİZLER

‘Cebelâvî, mahalledeki tüm insanların atası ve tüm toprakların da sahibidir. Tek arzusu toprakların tüm çocukları arasında eşit bir dağılımla paylaştırılmasıdır. Romanın ilk kısımlarında Cebelâvî'nin kendisinin yerine vekil olarak yönetimi Edhem'e bırakması, İdris'in de buna karşı çıkması ile bir mücadele ve çekişme süreci başlar. Bilim ve mantığı esas alan objektif bilgi ile zorbalık ve zulme dayanan subjektif güç arasındaki mücadele romanın tamamında bulunmaktadır. Özetle yazar ümidini bilim adamlarına bağlar. Bilim adamlarının sembolü olan Haneş, bir gün geriye gelecek, insanları zulümden kurtaracak ve adaleti hâkim kılacaktır. Bu mücadelede sürecinde değişmeyen ve aynı yönde hareket eden iki kutup vardır. Bunlar Vakfın yöneticileri ve onların fedaîleridir. Bu iki grup sürekli Vakfın gelirlerini ellerinde tutup, bu gelirleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanırlar.

Mahfûz'a, Arefe'nin kardeşi Haneş'e kötü bir isim (Haneş'in anlamı yılandır) vermesinin ve çirkin bir görüntü çizmesinin nedeni sorulduğunda bilimsel açıdan geleceğe güvenle bakmadığını, bu nedenle ona kötü bir isim verdiğini ve çirkin bir görüntü çizdiğini ifade eder. Zaten Haneş, bilimi değil, bilim adamlarını temsil eder. Arefe ise bilimin kendisidir. Temiz ve saf düşüncelerle ortaya çıkar. Arefe hep Kâsım'ın dönemini örnek olarak alır. Öldüğünde ise bilgilerinin yazılı olduğu defter çöpler arasına karışır. Kardeşi Haneş ise bu kıymetli bilgileri edinmeye çalışan onun varisi bir bilim adamıdır. Romanın her bölümünde üç grup insan bulunmaktadır. Bunlardan ilki köşkte yaşayan vakfın yöneticisi ve fedaîler, ikincisi ise mahallede yaşayan fakir insanlardır. Mahfuz bu iki farklı grubu verirken toplumdaki sosyal uçurumu en güzel şekilde ifade etmektedir, ikinci grup içinden de zaman zaman insanları yönlendiren ve

üçüncü grubu oluşturan liderler çıkar. Bu liderler de romanın bölümlerine adları verilen Cebel, Rifâ'a, Kâsım ve Arefe'dir. Bu önderlerden Arefe dışında diğerlerinin uyuşturucu bağımlısı oldukları¹⁷⁸, sadece bilimin sembolü olan Arefe'nin uyuşturucu kullanmadığı görülür. Bu da Karl Marks (1818-1883)'ın "*Din halkın afyonudur.*" sözünü hatırlatır. Yazar, peygamberlerin sembolü olan kişilerin uyuşturucu kullandırarak bu sözü destekler gibidir.

Üçüncü grubu oluşturan ve romanın bölümlerine isimleri verilen liderleri incelediğimizde Allah'ın kendisiyle Tur dağında konuştuğu için¹⁷⁹ Mûsâ (a.s.)'ı sembolize eden kahramanın, yazar tarafından Cebel (Dağ); insanlar tarafından çarmla gerilmek istenmesi karşısında Allah'ın göklere yükselttiği¹⁸⁰ İsâ (a.s.)'ı Rifâ'a (Yüce, Değerli); oğlunun adı Kâsım olması sebebiyle Ebû'l-Kâsım (Kâsım'ın Babası)¹⁸¹ diye lakaplandırılan Muhammed (a.s.)'ın da Kâsım diye isimlendirildiği açıkça görülür. Anlaşıldığı üzere; romanın sanatsal çerçevesini peygamber hayatları oluşturmaktadır.

'Necîb Mahfûz'un' eserlerini inceleyenlere göre Evlâdu Hâratinâ, insanlık tarihi veya Mısır'ın özel tarihi değildir. Bu eserinde yazar, dinlerin İnsanî boyutunu ön plana çıkarmaktadır. Vurguladığı şey dinlerin özü olan adalet duygusu, emniyet ve güven, onur, özgürlük, sevgi, iyilik ve insanın ilerlemesidir.¹⁸² Romanda ara ara "*Neredesin ey Cebelâvî?*"¹⁸³ sesleri duyulmaktadır. Bunun ardından Cebelâvî bu seslere cevap olarak zulmü ortadan kaldırmak ve adaleti hâkim kılmak için elçiler gönderir. İnsanların adalet istemeleri fitrî bir durumdur.¹⁸⁴ Mahfûz bu romanında, dinlerin özü olan adalet, eşitlik vb. gibi değerlerin yeryüzüne hâkim kılınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu eserde, iyilerle kötüler arasında yaşanan anlaşmazlıklar bu zaviyeden değerlendirilmelidir. Edhem insanlara karşı iyi davranırken, kendisini yöneticiliğe lâyık gören ağabeyi İdris ise onlara zulmetmektedir. Cebel, Rifâ'a, Kâsım ve Arefe insanlara hizmet etmek ve âdil olmak konusunda hassas davranmalarına karşın yöneticiler ve zâlim fedaîler ise insanlara çok kötü davranmaktadırlar.

¹⁷⁸ Bkz. Mahfuz, 29-176-202-259-338-339.

¹⁷⁹ Ömer Lütfü Çakan, N. Mehmet Solmaz, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, İstanbul 1994, 122-124.

¹⁸⁰ Çakan, 201-202.

¹⁸¹ Çakan, 212.

¹⁸² Muhammed Hasen Abdullâh, 292.

¹⁸³ Mahfuz, 126-127-135-216-295.

¹⁸⁴ Çakan, 295.

‘Nebîl Râğîb’a göre¹⁸⁵ bu roman kaybolan cenneti arama destanıdır. Romandaki tüm kahramanlar da destansı kahramanlardır. Çünkü bu kahramanlar kendi prensiplerinin ve ahlâkî değerlerinin yok edilmesinden fırsat vermeyerek mücadele etmektedir. Onların amaçları halkın karşı karşıya kaldığı zulüm, barbarlık, vahşilik, haddi aşma ve insanlık dışı davranışları yok etmektir. Freud’a göre (1856-1939) insan hayatı psikolojik açıdan üç aşamaya ayrılmaktadır. Bu aşamalar: Hurafe aşaması, dindarlık aşaması ve bilim aşamasıdır. Romana Freud’un bu görüşü yansımaktadır.¹⁸⁶ Mahfûz, Hânu’l-Halîlî (1946) romanında *Ahmed Râşid* isimli roman kahramanının ağzından günümüz Peygamberlerine örnek olarak Freud ve Karl Marks’ı vermiştir. Freud’un felsefesinin son yıllarda gündemde olan cinsel hayat ile ilgili hastalıklara kurtuluş fırsatları sunduğunu, Karl Marks’ın da onun izinden giderek toplumu karamsarlıktan kurtarmanın yollarını ortaya koyduğunu belirtmiştir.¹⁸⁷

Corc Tarâbîşî’ye göre ise Cebelâvî’yi Arefe öldürmemiştir, o kendiliğinden ölmüştür. Yaygın olan kanaatin aksine onun ölümüne ilim neden olmamıştır. Arefe onu bilmek, tanımak isteyince ve bu isteği de bir sınırdan durmayınca Cebelâvî’nin ölümüne sebep olmuştur. Fakat Cebelâvî, kendi ailesinden gelen kişilerin kalbine bilim sevgisi yerleştirmiş ve gizli bilgilerini vakfın defterine yazmıştır. Bunlardan dolayı Arefe’nin bir dereceye kadar Cebelâvî’nin ölümünden sorumlu olduğunun düşünülmesi doğrudur. Fakat Arefe’nin isteği İdris gibi kötü niyetli bir istek değildir. Arefe’nin amacı; mahalle sakinlerini Efendinin ve fedaîlerin zulmünden kurtarmaktır.¹⁸⁸ Bu amaç Cebelâvî’nin ölümüne neden olsa bile Cebelâvî’nin iyi karşılayacağı bir amaçtır, diğer taraftan Cebelâvî’nin ölümü sembolik bir ölümdür. Arefe’nin yaşadığı dönemin değil, Arefe’nin kendi sıkıntısını ifade etmektedir.¹⁸⁹

Arefe’nin Avâtıfla arasında geçen aşağıdaki konuşma, Cebelâvî ile ilgili okuyuculara bir ışık tutmaktadır:

“Arefe:

¹⁸⁵ Nebîl Râğîb, *Kadiyyetu’s-Şekli’l-Fennî ‘inde Necîb Mahfûz*, Kahire 1975, 236.

¹⁸⁶ Abdullah b. Muhammed b. Nâsir el-Muhennâ, *Dirâset’i TI-Madmûni’r-Rivâfî Evlâdi Hâratinâ*, Kahire 1996, 95.

¹⁸⁷ Necîb Mahfûz, *Hânu’l-Halîlî*, Kahire ts, 57-58.

¹⁸⁸ Tarâbîşî, 24.

¹⁸⁹ Muhammed Hasen Abdullâh, 327.

-Her darda kalan zavallı babanın yaptığı gibi “Ey Cebelâvî” diye bağılıyor.. Kapısı kapalı evinin etrafında yaşayıp da bizim gibi dedelerini görmeyen torunlar duydun mu? Vakfını diledikleri gibi kullanan insanlara sesini çıkarmayan birini hiç duydun mu?

Avâtîf:

-O yaşlandı.

Arefe şüpheyile:

-Ben bu kadar uzun yaşayan bir kişi hiç duymadım.

Avâtîf:

-Diyorlar ki el-Mukattam çarşısında yüz elli yaşında olan bir adam varmış... Rabbinin her şeye gücü yeter.

-Büyü de öyle. Onun da herşeye gücü yeter.”¹⁹⁰ (s.483)

Burada romanda geçen “Rabbinin her şeye gücü yeter.” cümlesiyle ilk olarak sembolizmden uzaklaşarak gerçeğe yönelme olduğu görülmektedir. Ama büyüün de her şeye gücü yeter ifadesine yer verilerek aynı güç bilime de verilmiştir. Başka bir deyişle mutlak güç sahibi Allah’la bilim aynı seviyededir, denir.¹⁹¹

Romanda dinî ve siyasî yönetim ön plâna çıkmaktadır. Vakıf yöneticisi olan Nâzır, dinî yönetimi; fedaîler ise siyasî yönetimi temsil ederler. Peygamberliğin sona ermesi de insanın akıl ve irade olarak bağımsızlığını ilân etmesi anlamına gelir. Roman, iniş ve çıkış olmak üzere iki eksen üzerine yazılmıştır. Edhem; düşüşü, ilk hatayı yani cennetten kovulmayı ve yeryüzüne gelişi temsil eder. Cebelâvî, Rifâ’a ve Kâsım ise farklı üç araçla kurtuluş, yükseliş ve kaybolan cennete dönüşü temsil ederler. Bu araçlar Cebel’de güç, Rifâ’a’da sevgi ve merhamet, Kâsım’da adalettir. Fakat bunların tamamı izafidir ve çabucak başladığı noktaya dönebilir şekildedir. Dördüncü güç olan Arefe’nin gücü ise bilim yoluyla kurtuluştur. O da Rifâ’a’nın öldürüldüğü gibi kısa bir sürede başarısızlıkla sonuçlansa bile özellikle Cebelâvî’nin ölümünden sonra, gelecekte sürekli kurtuluşu temsil eder.

Arefe’nin mahalleyile ilgili olarak söyledikleri çok anlamlıdır:

¹⁹⁰ Mahfuz, 483.

¹⁹¹ Muhammed Yahyâ, Mulez Şukrî, 84.

“Bu gururlu ve cahil mahalle! Yapacağı iş konusunda ne biliyor? Hiçbir şey... Hikâyeleri ve sazından başka bir şeyi de yok. Duyduklarıyla amel etmelerine yazık! Mahallelerini dünyanın kalbi sayıyorlar. Olsa olsa kabadayılardan ve dilencilerin sığınağı olur. Başlangıçta böceklerin ıssız bir sığınağıydı. Sonra oraya sizin Vakıf sahibi dediğiniz geldi!”

“Bende kimsede olmayan şey var. Hatta Cebelâvî’de bile olmayan. Bende büyüculük var. O da Cebel, Rifâ’a ve Kâsım’ın tümünün yapamadıklarını mahallemiz için gerçekleştirecek güçtür.”¹⁹²

Romanın tamamında okuyucu düşündürten soru Cebelâvî’nin kim olduğudur. Bazı kişilere göre Hara dünyayı sembolize etmekte, Cebelâvî ise Tanrıyı sembolize etmektedir. Romanda kendisine atfedilen tüm tanımlar onun Tanrı olduğunu destekleyecek şekildedir. Bazı kişilere göre de mutlağın ya da insan hayatındaki ebedî sırrın bir sembolüdür. Cebelâvî ölümsüz mutlak düşüncenin metafizik olarak basite indirgenmesidir.¹⁹³ Bu görüşler ışığında karşımıza açıklanması zor bir durum çıkar. O da Arefe bölümünde yer alan Cebelâvî’nin ölümüdür. Eğer Cebelâvî Tanrı’yı sembolize etmekteyse Tanrı ölümsüzdür. Ama Mahfûz, “Tanrı öldü” diyen varoluşçu Alman Filozof Friedrich Nietzsche (1844-1900)¹⁹⁴ gibi düşünüyor da olabilir. Fakat Mahfûz, bir müslüman olduğu için onun böyle bir düşünceye sahip olduğu düşünülemez. Bu nedenle Cebelâvî öldüğüne göre, o Tanrının bir sembolü olamaz. Fakat dinin sembolize ettiği düşünülürse, o zaman romanı anlamak daha kolaylaşmaktadır. *“Büyücü Arefe’ye git. Dedesinin ondan razı olarak öldüğünü haber ver”¹⁹⁵* cümlesine bakıldığında din çağının bittiği, fakat dinin bilimden razı olduğu, dinin bilimle çelişmediği yorumu yapılabilir. Arefe’nin Cebelâvî’yi tekrar hayata döndürme girişimlerinde bulunması da bilimin din olmadan bir sonuca varamayacağının ve dine her zaman ihtiyaç duyulacağının bir göstergesidir. Romanın son bölümünde Cebelâvî’nin ölümüne sebep olan Arefe’nin de öldürülmesi bu girişimin başarısızlıkla sonuçlandığını gösterir. Bu şekilde Mahfûz okuyucuyu belli bir sonuca ulaştırmaz. Böylece insanoğlunun din ve bilim konusunda arayışına devam etmekte olduğunu vurgulamaktadır.

¹⁹² Mahfuz, 498.

¹⁹³ Suleymân eş-Şatti, *er-Remz ve ’r-Remziyye fi Edeb Necib Mahfûz*, 1976, 215.

¹⁹⁴ Jean Paul Sartre, *Varoluşçuluk (Existentialisme)*, (çev. Asım Bezirci), İstanbul 1996, 12-13.

¹⁹⁵ Mahfuz, 538.

Yazarın Cebelâvî konusundaki bilgileri kulaktan dolma rivayetlere dayanan bilgilerdir. Romanın bir yerinde adamın birinin ondan “*Cebelâvî mahallemizin aslıdır. Mahallemiz de dünyanın anası Mısır’dır. Orası harabe bir yer iken Cebelâvî orada yalnız başına yaşamıştır. Sonra bileğinin gücüyle o arazilere sahip olmuş ve oraların yöneticisi konumuna gelmiştir. Zaman onun gibisini bir daha göstermedi. O, vahşi hayvanların bile ağızlarına almaktan korktukları bir kabadayıydı.*” diyerek bahsettiğini, başka birisinin de “*Gerçekten bir kabadayıydı. Fakat diğer kabadayılar gibi değildi. O hiç kimseyi haraca bağlamazdı. Yeryüzünde büyüklenmezdi. Zayıflara karşı merhametliydi.*”¹⁹⁶, demesi ve romanın başka yerlerinde de “*Bu Büyük Ev’de Cebelâvî oturur. O Vakıf arazilerinin sahibi, bizim atamız ve biz de onun torunlarıyız.*”¹⁹⁷ “*Cebelâvî kimseye benzemez*”¹⁹⁸ cümleleri okuyucuya az çok Cebelâvî hakkında bilgi vermektedir. Bazen yazar Cebelâvî’ye üstün güçler de yükler. Edhem’in düşününe gelen kötü kardeşi İdris ortalığı karıştırır, her şeyi kırar döker. Bunun üzerine Cebelâvî olaya müdahale edince İdris kaçır. Cebelâvî “*Her şey aslına dönsün*” diye emreder tarzda söyleyince her şey eski hâline döner,¹⁹⁹ Bu durum Allah’ın “*Kun feyekûn*” “*Ol der hemen oluverir*”²⁰⁰ emrini hatırlatır. Bunlara ek olarak Cebelâvî kelimesinin sözlükte²⁰¹ köküne bakıldığında yaratmak anlamına gelen ‘Ce-be-le’ kökünden geldiğini görürüz. Böylece Cebelâvî de yaratıcı anlamına gelmektedir. Romanda yer alan ifadelerle göre Cebelâvî boyuyla kalıbıyla fiziksel olarak insanların çok üzerinde bir yapıdadır. Nâsır el-Muhennâ’nın da dediği gibi Cebelâvî’nin ölümü doğal bir ölüm değildir. Felsefî bir ölüm olabilir. Cebelâvî tanrının bir sembolü olarak kabul edildiğinde, onun ölümü dinin ölümü anlamına gelir. Bu durumda bilmin dine galip geldiği anlamı çıkartılabilir.²⁰²

Reşîd el-Anânî’nin de belirttiği gibi²⁰³ Mahfûz, burada yer yer Allah’ın sembolü, yer yer dinin sembolü olan Cebelâvî’yi öldürtmenin yanı sıra, onun ölümüne sebebiyet veren Arefe’yi dinin varisi olarak empoze etmiştir. Cebelâvî’nin son nefesini verirken

¹⁹⁶ Mahfuz, 6.

¹⁹⁷ Mahfuz, 7.

¹⁹⁸ Mahfuz, 219.

¹⁹⁹ Mahfuz, 29.

²⁰⁰ Âl-i imrân, 3/59; Ayrıca Bkz. “Bir şey yaratmak istediği zaman onun yaptığı ‘Ol’ demekten ibarettir. Hemen oluverir.” Yâsîn, 82.

²⁰¹ İbrâhîm Mustafâ ve Başk., *el-Mu’cemu’l-Vasît*, Beyrut, ts, c. I, 105.

²⁰² Abdullah b. Muhammed b. Nâsır, 154.

²⁰³ Reşîd el-Anânî, *Necib Mahfûz Klrâe mâ beyne’s-Sutûr*, Beyrut, 1995, 52-53.

hizmetçisine iletteği: “*Büyücü Arefe’ye git. Dedesinin ondan razı olarak öldüğünü haber ver.*”²⁰⁴ cümlesi bu fikri kuvvetlendirmektedir. Cebelâvî’nin ondan razı olarak öldüğünü ifade eden cümle Arefe bölümünde yedi kere tekrar edilmektedir.²⁰⁵ Ayrıca Mahfuz, son bölümün tamamını bilimin sembolü olan Arefe’ye ayırarak Auguste Comte’un yaptığı gibi bilimi insanlığın yeni dini olarak sunmaktadır.

Romanda hem Cebelâvî, hem de diğer roman kişileri tarafından Allah, Rab ve Mevlâ kelimeleri sık sık tekrar edilmiş olsa da bunlar Cebelâvî’nin Allah’ı sembolize etmesine engel değildir. Mahfûz’un bu kelimeleri kullanması, belki Cebelâvî’yi doğrudan doğruya Allah’ı sembolize ediyor göstermek, bir başka ifadeyle, Allah’ı insan şekline bürümek istemeyişinden kaynaklanıyor olabilir.

Bilimi temsil eden Arefe’nin suçu işledikten sonra kendi kendine “*Bu suç nasıl telafi edilebilir? (...) Cebel, Rifâ’a ve Kâsım’ın başarılarının tamamı buna yetmez. Yöneticiyi ve fedaîlerini öldürsem, mahalleyi onların kötülüklerinden kurtarsam yine yeterli olmaz. Bütün insanları riske atsam yine yetmez. Yetecek tek şey vardır, o da Cebelâvî’yi hayata döndürecek düzeyde büyü yapabilmektir*”²⁰⁶ demesi, başka bir yerde de yöneticinin Arefe’ye “*Eline fırsat geçse ne yaparsın?*” diye sorması, onun da “*Cebelâvî’yi hayata döndürürdüm.*”²⁰⁷ diye cevap vermesi, bir başka yerde de “*Neredeyse ölümüne sebep olan ben olduğumu unutuyordum. Bunun için gücüm yeterse onu hayata döndürmeliyim.*”²⁰⁸ diye düşünmesi, Cebelâvî’nin dolaylı olarak ölümüne sebep olmaktan çok üzgün olduğunu, Cebelâvî’nin ölümünden kendisinin sorumlu olduğunu hissettiğini gösterir. Burada Allah’tan daha çok, dini sembolize ediyor görünen Cebelâvî’yi yeniden hayata döndürebilmeyi çok ister ve bu nedenle onu hayata döndürebilmenin yollarını arar. Buradaki mesaj açık olarak verilmiştir. Bilim hiçbir zaman dinin yerini alamaz. Bilim hiçbir zaman dinden rahatsız değildir. Bilâkis bilim dinin varlığından hoşnuttur.

Yukarıda yer verilen cümlelerden de anlaşıldığı üzere bilimin sembolü olan Arefe, dinin ve inancın sembolü olan Cebelâvî’siz yapamayacağını anlayarak onu tekrar hayata

²⁰⁴ Mahfuz, 538.

²⁰⁵ Mahfuz, 540-542.

²⁰⁶ Mahfuz, 502.

²⁰⁷ Mahfuz, 535.

²⁰⁸ Mahfuz, 542.

döndürmenin yollarını arar. Mahfûz'a bütün bunların ne anlama geldiği sorulduğunda şöyle cevap verir:²⁰⁹

“...Buradan açıkça anlaşılmaktadır ki paragrafın birinde bilimin dini inkar ettiğine dair bir işaret vardır. Ama sonra ona dönüş vardır. Muasır medeniyetin şartı bilim ve inançtan oluşan iki direğin üzerinde durmasıdır. Bu roman aynı zamanda ruhi değerleri öldürüyor diye haksız bir suçlamayla da karşılaşmıştır. Aksine bu roman ruhi değerlerin bir arayışı niteliğindedir. Nobel Ödül Komitesinin gerekçesinde de bu husus Evlâdu Hâratinâ romanı, insanın ruhi değerleri aramasını konu edinmektedir.’ denilerek ifade edilmiştir. Bunu burada söylemek istemezdim ama bu takdir yabancılardan gelmiştir. İşin üzücü tarafı da bu değil midir?”

2.6.1. Kişi ve Olayların Sembolize Edilişi

Bazı eleştirmenler romanda Mahfuz'un yer verdiği kişilerin ve olayların neleri sembolize ettiğini şu şekilde sıralanır,²¹⁰

1. el-Cebelâvî: Allah (c.c).
2. el-Beytu'l-Kebîr (Büyük Ev): Gökyüzü ya da Arş-ı Âlâ.
3. el-Hâra ("Mahalle"): Dünya ya da kâinat.
4. Edhem: Âdem (a.s.).
5. Abbâs: Cebelâvî'nin çocuklarından birisi. Romanda meleklerden Azrâil (a.s.)'ın sembolüdür.
6. Rıdvan: Cennetin bekçisi.
7. Celîl: Cebrâîl (A.S.)'ın sembolüdür. Fakat Kasım bölümünde Kandîl adıyla karşımıza çıkar.
8. İdrîs: İblis, Şeytan.
9. Umeyme: Havvâ (a.s.)
10. Kadrî: Âdem (a.s.)'ın oğlu Kâbîl.
11. H.Hemmâm: Âdem (A.S.)'ın oğlu Hâbîl.
12. Cebel: Mûsâ (a.s.).
13. el-Efendî: Firavun.

²⁰⁹ Mustafâ Abdu'l-Ganî, *Necîb Mahfûz Eşhedu*, el-Kâhire Dergisi, Ocak 1996, 133.

²¹⁰ Abdu'l-Hâmid Keşk, *a.g.e*, 94-97; Muhammed Yahyâ, Mutez Şukrî, *et-Tarîk ilâ Nobel 1988 Abre Hâre Necib Mahfûz*, Kahire 1989, 34-40.

14. es-Seyyide Hudâ: Firavunun karısı.
15. Zuklut: Hâmân.²¹¹
16. Amm Hamdan: İsrailoğullarının atası.
17. Ehlu Hamdan: İsrail oğulları.
18. Kıdre: Musa (a.s.)'ın öldürdüğü kişi.²¹²
19. Di'bis: Musa (a.s.)'dan yardım isteyen kişi.
20. Dulmet: Şehrin bir ucundan gelerek "Ey Musa" diye bağırın kişi.²¹³
21. el-Balkîti: Şuayb(a.s.).
22. Şefîka: Musa (a.s.)'ın evlendiği Şuayb (a.s.)'ın kızı.
23. Seyyide: Şefîka'nın kız kardeşi.
24. Abde: Meryem (a.s.)
25. Amm Şafii: Marangoz Yûsuf.
26. Rifâ'a: İsâ (a.s.).
27. Zunful: Beyt Lahm şehrinde doğan çocukları öldüren Hîrodis.
28. Hunfis: İsâ (a.s.)'ın döneminde yaşamış bir yönetici.
29. İdrîs'in isyan etmesi sonucu Cebelâvî'nin evinden kovulması: Şeytan'ın isyanı ve Allah'ın rahmetinden kovulması.
30. Edhem ve Umeyme'nin Cebelâvî'nin evinden kovulması: Âdem (a.s.) ile Havva (as.)'ın cennetten kovulmaları.
31. Cebelâvî'nin sırlar kitabına yaklaşılmasa emrine karşı gelinmesi: Âdem (A.S.)'ın yasak ağaca yaklaşması.
32. Sırlar kitabı: Levhi mahfuz.
33. Sırlar kitabındaki on şart: Tevrat'taki on emir.
34. Kadri'nin Hemmâm'ı öldürmesi: Kâbîl'in Hâbîl'i öldürmesi.

²¹¹ Hâmân adı Kur'ân-ı Kertm'de altı ayette Firavunla birlikte zikredilmektedir. Bunlar el-Kasas Sûresi, Âyet:6,8,38, Ankebut Sûresi, Âyet: 39, Mu'min Sûresi:24,36'dır. Hz. Mûsâ döneminde Firavunun sarayında bir yetkilidir. Bkz. Şaban Kuzgun, "Hâmân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XV, 436-437.

²¹² Mûsâ (A.S.) gençlik yıllarındaydı. Bir gün halkın çoğunluğunun istirahat çekildiği, sokaklarının ıssız olduğu bir sırada şehre indi. Bir Mısırlının İsrailoğullarından bir kişiyi dövmeğe olduğunu gördü. İsrailoğullarından olan Hz.Mûsâ'dan yardım istedi. Mûsâ (A.S.) yardıma koştu. Mısırlıyı şöyle bir itiverdi. Mısırlı düştü ve ölüverdi. Bkz. Ömer Lütfü Çakan, 119; Kasas Sûresi, Âyet:15.

²¹³ Şehrin ucundan bir adam koşarak geldi: Ey Mûsâ! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar. Derhal (buradan) çık! İnan ki ben sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim, dedi. Musa korka korka, (etrafi) gözetleyerek oradan çıktı. "Rabbim Beni zalimler guruhundan kurtar" dedi. Ömer Lütfü Çakan, 119.

35. Cebel'in el-Mukattam çölünde karanlıkta Cebelâvî ile görüşmesi: Allah (c.c.)'ın Tur dağında Musa (a.s.) ile konuşması.
36. Rifâ'a'nın savunduğu Yâsemin'in ihanet etmesi: İsa (a.s.)'a ihanet eden Yehûdâ.
37. Rifâ'a'nın Yâsemîn, Zekî, Kerîm,'Alî ve Huseyn'le yediği akşam yemeği: 'İsa (A.S.)'ın havarileriyle yediği son akşam yemeği.
38. el-Cerâbî' Mahallesi: Hz.Muhammed (s.a.v.)'in büyüdüğü Mekke şehri.
39. el-Cerâbî': Hz.Muhammed (S.A.V.)'in ailesi, akrabaları ve arkadaşları.
40. Kâsım: Hz.Muhammed Mustafa (s.a.v.)
41. Patates satıcısı Zekerıyyâ: Peygamberimizi büyüten Ebû Tâlib.
42. Hasen: Hz.Ali (r.a.).
43. Yahyâ: Varaka b. Nevfel.²¹⁴
44. Kamer: Hz. Hatice (r.a.).
45. Sâdık: Hz.Ebû Bekir (r.a.).
46. Kamer'in hizmetçisi Sekine: Hz Hatice (ra)'nin arkadaşı Nufeyse.²¹⁵
47. Kandil: Vahiy meleği Cebrail (a.s.).
48. Sâdık'ın kardeşi Bedriyye.Hz. Aişe (r.a.).
49. Arefe: Gözleriyle görmediği her şeyi ve dolayısıyla Allah'ın varlığını inkâr eden kişilerin sembolü.
50. Arefe'nin defteri: İnsanlığın kurtuluşunu temsil eden modern bilimin sırları.

2.6.2. Olay ve Mekan Olgusu

Romanın adı olan Evlâdu Hâratinâ'daki “mahalle”, “semt” anlamına gelen Hâra'nın neresi olduğunu anlamak zordur. Bazen Mısır, bazen yeryüzü anlamına gelir. Yazarın;

“Mahallemiz, dünyanın anası Mısır'dır.”²¹⁶ “Mahallemizde kadın erkek herkes birbirini tanır. Bununla birlikte hiçbir mahalle bizimkinde olduğu gibi birbirine

²¹⁴ Hz. Muhammed (s.a.v.)'in eşi Hz. Hatice'nin amcasının oğludur. Daha peygamber olmadan önce Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında anlatılanları duyarak "Eğer bu doğruysa, Muhammed (S.A.V.) kavmimize gönderilen Peygamberdir. Uzun süreden beri bir peygamberin geleceğini biliyordum ve işte geldi. Bkz. Martin UNGS, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, (İstanbul1993), 3.Baskı, 53; M. Asım Köksal, 101.

²¹⁵ Nufeyse (Nefise) binti Munye, maddi imkânsızlıklar sebebiyle evlenemeyen Hz. Muhammed (sav.)'in Hz. Hatice (RA.) ile evlenmesine aracı olan kadın. Bkz. Martin UNGS, 53; M. Asım Köksal, 102.

²¹⁶ Mahfuz, 5.

husumet beslemez ve hiçbir mahallenin insanları arasında bizim mahallede olduğu gibi anlaşmazlık yoktur. İyiliğe çağıran her kişiye karşılık sopalarını sallayan ve kavgaya çağıran on kabadayı bulunur. O kadar ki insanlar huzuru rüşvetle temin etmeye alıştılar”²¹⁷, “Mahallemizin etrafı boş bir arazi üzerindedir. Ufağa doğru yaklaşan el-Mukattam çölünün bir uzantısıdır. Bu arazide korkuya, yalnızlığa ve haydutlara meydan okurcasına Cebelâvî’nin donattığı Büyük Ev’den başka bir şey yoktur. Evin yüksek ve büyük bahçe duvarları geniş bir alanı içine alır. Bu alanın batı yarısı bahçe, diğer kısmı ise üç katlı bir evdir.”²¹⁸, “Mahallemiz olan Cebelâvî Mahallesi, bölgedeki en uzun mahalledir.”²¹⁹, “Mahalle halkının bazıları seyyar satıcı, bazılarının dükkânı ve kahvehanesi var. Birçoğu da dileniyor. Orada en yaygın olan, becerenlerin esrar, afyon gibi... Uyuşturucu ve tüfek ticareti yapmalarıdır.(...) Çocuklar yarı çıplak yalınayak köşe başlarında oynuyorlar. Gürültüleri göğe yükseliyor ve pislikleri yerleri kirletiyor. (...) Fareler avlularda ve duvarların üzerinde cirit atıyor. İnsanların bir yılanı ya da bir akrebi öldürmek için toplanmaları sıkça rastlanan bir durumdur. Sinekler ise sayı bakımından bitlere denk olup, tabaktan yemek yiyenlere, testiden su içenlere eşlik ediyorlar. Herkesin arkadaşı gibi gözlerde eğleniyor ve ağzlarında şarkı söylüyorlar. Bir genç cesaret bulur bulmaz, ya da kendini güçlü hisseder hissetmez huzurlu yaşayan insanlara sataşır, güven içinde yaşayanlara saldırır. Mahallenin bir bölgesinde kendisini kabadayı ilân eder ve çalışanlardan haraç alır. Hiçbir iş yapmaz, kabadayılıkla insanların sırtından geçinir...”²²⁰ Cümlelerinde yer aldığı üzere olayların geçtiği yerin romanda işlenen konuyla da uygunluk gösterdiği anlaşılır.

Romanda sıkça kullanılan futuvve “*kabadayı, fedâî*” kelimesi Mısır’da Mahfûz’un çocukluk yıllarında her mahallede var olan²²¹ kabadayıları hatırlatır. Bu kabadayıların adları Zuklut, Zunful, Sevâris, Luheyta ve Haccâc... gibi her bölümde değişse de, her biri kabadayı tipleridir. Bu kişiler o yıllarda insanlardan aldıkları haraçlarla hayatlarını sürdürürlerdi. Mahfûz bu kabadayıları, terörün, zorbalığın ve kötüye kullanılan gücün sembolü olarak kullanır. en-Nâzır ise fedaîleri vasıtasıyla kontrolü elinde bulunduran yöneticiler ve toprak ağalarının sembolüdür. ‘Cebel, Rifâ’a ve Kâsım’ bölümlerinde fedaîleri yardımıyla yönetimi elinde bulundururken Arefe

²¹⁷ Mahfuz, 6-7.

²¹⁸ Mahfuz, 11.

²¹⁹ Mahfuz, 115.

²²⁰ Mahfuz, 115-116.

²²¹ Fâtîmetu’z-Zehrâ Muhammed Sa’îd, *er-Remziyye fî Edeb Necîb Mahfûz*, Beyrut 1981, 153.

bölümünde ise bilimin sembolü olan Arefe'yi de evinde geçici ikamete mecbur bırakıp bir nevi desteğini alır.²²²

'el-Halâ' "boşluk, boş arazi" ise Cebel, Rifâ'a ve Kâsım'ın, Cebelâvî'nin mesajlarını aldıkları, kabadayılardan baskı ve zulmünden kaçtıkları, aynı zamanda mahalleye hâkim olan güce karşı koymak için kullandıkları bir hazırlık yeri olarak ortaya çıkmaktadır. Mahfûz, bu kelimeyi şöyle açıklar: "Bir inanca ihtiyaç duymak, bir inancı ya da bir bağlılığı aramak anlamlarına gelir. Ayrıca konunun sunulduğu sanat dünyasına göre kendini kaybetme anlamına da gelir."²²³

Romanın başlarında Cebelâvî'nin yönetim işini oğullarından birine devretme düşüncesini açıklaması ve Edhem'i yerine vekil olarak tayin etme sahnesi diliyle ve tasvirleriyle okuyucuyu heyecanlandırmakta ve okuyucunun dikkatini toplamaktadır: "Bir gün Vakfın sahibi (Cebelâvî) çocuklarını bahçenin selâmlığına bitişik, alt kattaki toplantı salonuna çağırdı. Çocukların hepsi idris, 'Abbâs, Rıdvan, Celil ve Edhem ipek elbiselerini giyinerek geldiler, önünde durdular. Heybetinin etikisiyle ona gizlice bakıyorlardı. Oturmalarını emretti. Etrafındaki sandalyelere oturdular. Şahin bakışını andıran etkileyici gözlerle onları bir süre süzmeye başladı. Sonra selâmlığın kapısına yöneldi. Dallarında serçeler öten dut, incir ve hurma ağaçlarıyla dolu ve etrafı kına ağacı ve yaseminlerle kaplı geniş bahçeye bakan büyük kapının ortasında durdu. Bahçeye hayat ve şarkı, toplantı salonuna ise sessizlik hâkimdi. Kardeşler her yerin kabadayısı (Cebelâvî)'nin kendilerini unuttuğunu zannettiler. O boyu posuyla insanlardan farklıydı. Gezegendeki gelen birini andırıyordu. Birbirlerine anlamlı anlamlı baktılar. Bu onun önemli bir işe karar verdiği hâliydi. Cebelâvî'nin içerde de dışardaki gibi sert davranması ve kendilerinin onun yanında hiçbir değerinin olmaması onları endişelendiriyordu. Bulunduğu yerden ayrılmadan onlara döndü. Sert ve derinden gelen sesi, yüksek duvarlarlı perde ve örtülerle kaplı toplantı salonunda cınladı.

-Vakfın yönetimi işiyle benden başkasının ilgilenmesinin iyi olacağını düşünüyorum.

²²² Suleymân eş-Şattî, 218.

²²³ Fâtîmetu'z-Zehrâ Muhammed Sa'id, 153.

Tekrar yüzlerini süzdü. Yüzlerinden bir şey okunmuyordu. Boş oturma, eğlence ve gençlerle kavgaya alışan kimselerin Vakıf yönetimi hoşlarına gitmezdi. Buna rağmen büyük kardeş İdris bu görev için doğal adaydı.

Kimse ne olacağını sormadı. İdris kendi kendine: 'Ne büyük bir sorumluluk! Bu düşüncelerin sonu yok. Kiracılar da uğursuz insanlar!'

Cebelâvî sözünü şöyle sürdürdü:

-Kardeşiniz Edhem'i benim kontrolüm altında Vakfı idare etmek için seçtim...

Yüzler asıldı. Beklenmedik bu sürpriz karşısında birbirlerine bakındılar. Ancak Edhem utancından ve şaşkınlığından gözlerini yumdu. Cebelâvî onlara sırtını döndü ve aldırılmaz bir tavırla şöyle dedi:

-Sizi bunun için çağırdım..."²²⁴

Merak ve heyecanın zirveye çıktığı kısım; Edhem'in, kardeşi İdrîs'in isteği üzerine, babaları Cebelâvî'nin Sırlar Kitabına ulaşmak üzere onun özel odasına girmesi ve kitabın aranması sahnesidir.²²⁵ Sonunda Edhem yakalanınca, okuyucu Edhem'in niye böyle bir işe meyl ettiğine hayıflanırken, yakalanmasına da üzülür.

Evlâdu Hâratinâ'da zaman, sanki insanlık tarihinin başlangıcından beri yolculuğa çıkmış okuyucunun bindiği bir tren gibidir. Bu tren olayların oluşturduğu zaman istasyonlarında ve değişim noktalarında durur. Bu noktalar da Edhem, Cebel, Rifâ'a, Kasım ve Arefe'de somutlaşır, ama çabucak ortadan kaybolur. Fakat geleceğin ân, sonra geçmiş olabilmesi için hâlâ trenin önünde uğraması gereken istasyonlar vardır.²²⁶ Mekân ise olayların geçtiği el-Mukattam, el-Cemâliyye ve ed-Derrâse semtlerinin bulunduğu Kahire şehridir.

2.7. ROMANIN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Roman yapı bakımından Mahfûz'un diğer romanlarından farklılık gösterir. Bunun sebebi sorulduğunda Mafifûz şunları söyler:²²⁷

²²⁴ Mahfuz, 11-12.

²²⁵ Mahfuz, 46-47.

²²⁶ Nebîl Râğib, a.g.e., 229.

²²⁷ Mustafâ Abdu'l-Ğanî, *Necîb Mahfûz es-Şevre ve 't-Taşavvuf*, Kahire 1994, 63.

“Şimdi tam bir özgürlükle kendimi ifade etmekten başka bir şeye önem vermiyorum. Bu ifade etme işi ister kurallara uygun olsun, ister olmasın, beni hiç ilgilendirmiyor. Bana göre bu kurallar yazarın üslûbundan başka bir şey değildir. Daha doğrusu bu konuda bir kural yoktur. Bu sebeple benim kendime has bir yazı üslûbun olması en doğru olanıdır.”

Mahfûz’un romana: “Bu, mahallemizin hikâyesi ya da daha doğrusu mahallemizin hikâyeleri, içinde yaşadığım çağda son zamanlarına şahit oldum. Fakat ben ravilerin anlattıklarına göre tamamını kaydettim. Mahallemizin çocuklarının hepsi bu hikâyeleri anlatırlar. Herkes bir mahalle kahvesinde duyduklarını ya da nesiller boyunca nakledilenleri anlatır durur. Benim yazdıklarımın bu kaynaklar dışında dayanağı yoktur...”²²⁸ şeklinde devam eden bir girişle başlaması da, bu tarihe kadar yazdığı romanlarında ilk defa görülen bir husustur. Yazar giriş bölümünde “o’lu anlatımı” kullanır. Diğer bölümlerde ise “ben’li anlatıma” geçer. Ama bazen özellikle de bölümlerin başlangıcında ana kahramanı okuyucuya tanıtmak ve bölüm sonlarında da olayları bağlamak amacıyla anlatıcı-yazar araya girer. Anlatıcı ile ilgili olarak da romanın el-İftitâfyiyye (Giriş) bölümünde okuyucuya bilgi verilir. Arefe’nin arkadaşlarından birisi anlatıcı-yazar’a “Sen okuma yazma bilen çok az kişiden birisisin. Niye mahallemizin hikâyesini yazmıyorsun...?” demesi üzerine o da “Hakarete uğramama ve alay konusu edilmeme rağmen mahallede yazma sanatını öğrenen ilk kişi bendim. Görevim mağdur insanlara ve ihtiyaç sahiplerine dilekçe yazmaktı. Bana gelen mağdur insanların sayısı çok olmasına rağmen bu iş beni mahallemizdeki dilencilerden daha üst düzeye getiremedi, insanların sırlarına ve üzüntülerine vâkıf olduğumda göğsüm daraldı, kalbim sıkıştı. Fakat bir dakika. Ben kendim ve sıkıntılarım için yazmıyorum. Hâlbuki benim sıkıntılarım, mahallemizin sıkıntılarıyla karşılaştırıldığında, daha az da değildir. Tuhaf mahallemizin garip olayları vardı. Mahallemiz nasıl kuruldu? Neler oldu? Mahallemizin çocukları kimler?...”²²⁹ diye “ben’li anlatımla açıklama yapar.

Mahfûz romanında trajedilerdeki koro gibi²³⁰ olaylar dizisinin bir parçası olan rebâb (saz) şairine yer vermiştir. Böylece gelecek nesiller Edhem, Cebel, Rifâ’a ve

²²⁸ Mahfuz, 5.

²²⁹ Mahfuz, 7-8.

²³⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Sevim Kantarcıoğlu, *Edebiyat Akımları ve Temel Metinler*, Ankara 1993, 38.

Kâsım'ın hikâyelerini öğrenme imkânı edinir, örneğin Rifâ'a bölümündeki şu örnek Rifâ'a'nın kahvehanelerde saz şairlerini dinlemeye ilgi duyduğunu göstermektedir:

*“Şair herkesin kendisini dinlediği bir ortamda hikâyeye devam etti. Rifâ'a da büyük bir istekle onu takip etti. İşte bu, şair; bu da onun anlattığı hikâyeleri. Annesinin 'Mahallemiz hikâyeler mahallesi' dediğini birçok kez duymuştu. Gerçekten bu hikâyeler sevmeye değerdi.”*²³¹ Bir yerde de Rifâ'a'nın babası Amm Şafî'nin *“Şairler belli bir bedelle dinleyenleri hoşnut etmek isterler”* demesine karşılık Şeldam'ın fısıldayarak *“Aksine kabadayıları hoşnut etmek isterler”* diye cevap vermesi²³² mevcut yönetimin hoşuna gidecek şiirler yazan şairlere karşı yapılan bir eleştiri kabul edilebilir.

Geriye dönüş (flashback) tekniği Cebel bölümünde başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Yazar Ceben önce Vakıf yöneticisinin evlatlığı olarak okuyucu karşısına çıkarmış, sonra da geriye dönerek yirmi yıl önce yöneticinin hanımının onu yağmur sularıyla dolu bir çukurda çıplak bir hâlde yıkanırken bulduğu, çocuğu olmadığı için ona içinin ısındığı, çocuğun kim olduğunu araştırması, bir tavuk satıcısının baktığı yetim bir çocuk olduğunu öğrendiği ve çocuğu ondan isteyerek evlat edindiği zamana gitmiştir.²³³

Romanda bazen de tabiat olayları olacakların bir uyarısı olarak ortaya çıkar. Buna en iyi örnek Vakıf yöneticisinin *“Onlardan kimseyi sağ bırakmayınız.”*²³⁴ emri üzerine Cebel'in mahallesine saldırmak amacıyla hazırlık yaptıkları sıradaki hava durumunun tasviridir:

*“Isık çalarcasına çok şiddetli soğuk bir rüzgâr esiyordu. Gökyüzünde bulutlar kovalanıyormuşçasına koşuyordu. Bazıları kendi kendine Yağmur mu yağacak? diye soruyorlardı. Dışarıda toplananların gürültüsü kedi miyavlamaları ve köpek havlamalarıyla karıştı.”*²³⁵

²³¹ Mahfuz, 226, Ayrıca Bkz. 117-118-121-131-148-187-216-225.

²³² Mahfuz, 227.

²³³ Mahfuz, 131.

²³⁴ Mahfuz, 194.

²³⁵ Mahfuz, 195.

2.7.1. Romanın Türü

Bu roman el-Muhennâ'nın da belirttiği²³⁶ gibi çok fazla sembol içermesi nedeniyle sembolik bir romandır. Buna ek olarak aynı zamanda ilk insan olan Hz.Âdem'den bu yana insanlık tarihini ele aldığı için tarihî bir roman; toplum hayatını, insanların çektikleri sıkıntıları ve gördükleri zulümleri işlediği için toplumsal bir roman; siyasî yönetimi temsil eden Vakıf yöneticileri ve fedaîlerini konu edindiği için siyasî bir roman; hareket noktasını felsefî fikirler oluşturduğu için de felsefî bir romandır.

2.7.2. Romanda Kullanılan Dil

Romanda daha gerçekçi olması için halk dilinin kullanıldığı²³⁷ diyaloglar ve zaman zaman kahramanların söyledikleri şarkılar²³⁸ dışında tamamen edebî dil (fushâ) kullanılmıştır. Buna ek olarak edebî dilde karşılıkları olmasına rağmen her okuyucunun kolaylıkla anlayacağı bazı eşya ve şahıs isimleri halk diliyle kullanılmıştır. Bunlar: budrûm “bodrum”, kulûbe “gaz lambası”, kenebe, “kanepe”, bukca “bohça”, tabliyye “tabure”, selâmlık, baltacî “kabadayı”, veliyye “kadın”, lâsse “kasket”, sitt “evli bayan”, hânım, kahvecî, şâl, cuvâl “çuval”, trâblze “masa”, drâbzîn trabzan”, buza boza”, cûze “nargile” kelimeleridir. “Niçin sürekli olarak fushâ yazdınız?” sorusuna Mahfuz'un verdiği cevap şöyledir:²³⁹

“Yazı dili bence fushâdır ve ben böyle yetiştim. Çocukluğumdan beri bu dili kullanırım. Bu konuda hiçbir taviz vermem. Düşüncelerim avamcadır, ama yazıya dökülürken, fushâ'ya döner. Bence işin doğrusu da bu, zira insanlık ve kültür için tek bir dilin gerekliliğine inanırım.

Günümüzde Avrupa'da Lâtince yazım devam ettirilebilseydi, kültür açısından çok fazla faydası olurdu. Örneğin İngiltere'de çıkan bir kitabı herkes okuyup anlayabilirdi ama bu şekilde olmadı ve şu anda çok fazla çeviriye ihtiyaç bulunmaktadır.

Araplar, okyanustan körfeze kadar uzanan bir bölgede yaşıyor ve değişik lehçeler kullanıyor. Her biri mahallî bir dil... Eğer bu dillerden biriyle yazacak olsak birliğimizi

²³⁶ Abdullâh b. Muhammed b. Nâsır el-Muhennâ, 60-61.

²³⁷ Mahfuz, 65-68-78-224-225-239-323.

²³⁸ Mahfuz, 51-132-181-192-222-225-227-257-264-331-339-340-367.

²³⁹ Murat Bardakçı, Necîb Mahfuzla Edebiyat ve Nobel Söyleşisi, *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, Aralık, 1988, 6.

kaybederdik. Hatta aynı ülkede bile birlik olmazdı. Araplar birbirlerini anlayabilmek için tercüman kullanmak zorunda kalırlardı. Ama ortak bir dilimiz var. O da fushâ... Ben, bu dille yazıyorum.”

2.8. ROMANIN SANATSAL ÇERÇEVESİ

Romanın sanatsal çerçevesi, Mahfûz'un ifadesine göre, Peygamberlerin kıssalarıdır. Bu nedenle romanda geçen bazı olayları İslâm tarihinde yaşanan ilgili olaylarla karşılaştırmak ve bunlardan bazılarını Kur'ân-ı Kerim'e dayandırmak romanı daha iyi anlamamıza fayda sağlayacaktır. Roman 114 alt bölümden oluşmaktadır, aynı zamanda bu sayı Kur'ân'daki toplam sûre sayısıdır. Bu husus Mahfûz'un Kur'ân'a nazire yazdığı düşüncesini insanların akıllarına getirmiş, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, büyük tepkilerin verilmesine sebep olmuştur.

Cebelâvî'nin, romanın tamamında tekrar edilen ve kendisinden başka kimsenin bilemediği on şartı²⁴⁰ Tevrat'taki on emri anımsatır. Cebelâvî'nin en büyük oğlu İdris'in, kardeşi Edhem'in yönetici seçilmesine “*Ben ve diğer kardeşlerim bir hanımefendinin çocuklarıyız, Edhem ise siyah bir cariye'nin çocuğudur.*”²⁴¹ demesi Şeytan'ın Allah'a “*Ben ondan daha hayırlıyım. Onu çamurdan beni ise ateşten yarattın.*”²⁴² ifadesini hatırlatır.

Edhem'in hanımı Umeyme'nin ortaya çıkışı, Hz. Havva'nın yaratılmasıyla benzerlik gösterir. Kaynaklarda Hz. Havva'nın yaratılmasına şu şekilde yer verilir:

“İblis, lanete uğrayıp Allah'ın rahmetinden uzaklaştıktan sonra, Allah Âdem'i cennette iskân etti. Âdem alışmadan ve ülfet etmeden cennette dolaşıyordu. Kalbinin ülfet edeceği birisi (eşi) yoktu. Âdem, uykuya dalmıştı. Uyandığında bir kadının başucunda oturduğunu gördü. Allah onu Âdem'in kaburgasından yaratmıştı. Âdem ona: “Sen kimsin?” diye sordu. O: “Ben bir kadını” diye cevap verdi. Âdem “Niçin yaratıldın?” diye sorunca, kadın: Bana ülfet edesin diye cevabında bulundu. Melekler, Âdem'in ilmini ölçmek için: “Ey Âdem! Kadına neden dolayı bu ad (Havva)

²⁴⁰ Mahfuz, 6-39-126-363-379-380-475.

²⁴¹ Mahfuz, 13.

²⁴² Araf Sûresi, 12; Sâd, 76.

verilmiştir?” diye sordular. Âdem: “Çünkü o canlı bir maddeden yaratılmıştır” cevabında bulundu...”²⁴³

Romanda Umeyme’nin ortaya çıkışı ise şöyle anlatılır:

“Edhem bir gün etrafı güllerle çevrili yol üzerine düşen gölgesine bakakaldı. Bir an arkasındaki dönemeçten bir kişinin gelişini haber veren yeni bir gölgenin kendi gölgesinden ayrıldığını fark etti. Yeni gölge sanki kaburgaları arasından çıkıyordu. Arkasına döndüğünde bir genç kızın geriye dönmek üzere olduğunu gördü. Ona durması için işaret etti. Kız da durdu. Edhem bir süre kızı süzdü. Sonra ona nazıkçe sordu:

-Sen kimsin?

Kız bocalar bir sesle cevap verdi:

-Umeyme.”²⁴⁴

Hemmâm’ın iyi niyetli bir çocuk olması sebebiyle, dedesi Cebelâvî tarafından, geriye kalan hayatını geçirmek üzere Büyük Ev’e davet edilmesi;²⁴⁵ Âdem (a.s.)’in çocuklarından Hâbil ile Kâbil’in Allah’a kurban sunmaları ve Hâbil’in kurbanının kabul edilmesi, bunun üzerine Kâbil’in Hâbil’i kıskanması ve onu öldürmesi olayını²⁴⁶ hatırlatır. Ayrıca Edhem bölümünün, Kadrî’nin Hemmâm’ı öldürmesiyle son bulması insan hayatının ölümle sonuçlanacağını da bir işarettir.

Cebel’in, Firavun’un hanımı tarafından bulunması ve eşine onu göstermesi Kur’ân’da anlatılan kıssanın aynısıdır. Hatta kullanılan ifadede “Yirmi yıl önce Hanım yağmur suyuyla dolu bir çukurda yıkanan bir çocuk görmüştü. Bir müddet onu seyretmekten zevk almıştı. Kısırlığın annelik nimetinden yoksun bıraktığı kalbi ona ısınmıştı”²⁴⁷ denmesi Kur’ân’daki ifadeye benzer şekildedir. Kur’ân’da ise: “Firavunun karısı, sepetin içinden erkek çocuk çıkınca kocasına, benim ve senin için göz

²⁴³ Abdullah Aydemir, *İslâmi Kaynaklara Göre Peygamberler*, Ankara 1996, 22-23; Abdullah Aydın, *Tam Peygamberler Tarihi*, İstanbul 1979, 109-110.

²⁴⁴ Mahfuz, 20.

²⁴⁵ Mahfuz, 82-90.

²⁴⁶ Mâide, 27-31; Çakan, 28-30.

²⁴⁷ Mahfuz, 131.

aydınlığıdır! Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniz” dedi²⁴⁸ şeklinde geçer.

Romanda, Cebel'in adam öldürdükten sonra el-Mukattam dağına kaçtığı, orada bir çeşmenin başında iki kızın beklediği, fakat bir türlü kalabalıktan kaplarını dolduramadıkları, Cebel'in onlara yardım etmesinden sonra kaplarını doldurmaları, daha sonra Cebelin bu kızlardan biriyle evlenmesi anlatılır.²⁴⁹ Bu ,olay Kur'ân'da şu şekilde anlatılan olayla benzerlik arz eder: *“Musa, Medyen suyuna varınca, orada (hayvanlarını) sulayan birçok insan buldu. Onların gerisinde de, (hayvanlarını) engelleyen iki kadın gördü. Onlara: derdiniz nedir? dedi. Şöyle cevap verdiler. Çobanlar sulayıp çekilmeden biz (onların içine sokulup hayvanlarımızı) sulayamayız; babamız da çok yaşlıdır. Bunun üzerine Musa, onların yerine (davarlarını) sulayıverdi. Sonra gölgeye çekildi ve: Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra (lütfuna) muhtacım, dedi. Derken o iki kadından biri utana utana yürüyerek ona geldi: Babam, dedi, bizim yerimize (hayvanları) sulamanın karşılığını ödemek için seni çağırıyor. Musa, ona (Hz.Şuayb'a) gelip başından geçeni anlatınca o: Kokma, o zalim kavimden kurtuldun, dedi. (Hz.Şuayb'ın) iki kızından biri: Babacığım! Onu ücretle (çoban) tut. Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır, dedi. (Hz.Şuayb) dedi ki: Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızından birisini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan artık o kendinden; yoksa sana ağırlık vermek istemem, inşaallah beni iyi kimselerden (işverenlerden) bulacaksınız.”²⁵⁰ ‘Kur'ân'ın “Medyen suyu” ifadesine karşılık Mahfûz, çeşme kelimesini kullanmış,²⁵¹ bunun yanında Mahfûz,Kur'an'ın zikrettiği imraeteyn (iki kadın) ifadesine karşılık, fetâteyn (iki genç kız) ifadesini kullanmıştır. Bunun yanında Cebel'in, Cebelâvî ile görüşmeye gittiğinde Cebelâvî'yi görememesi olayı, Kur'ân'da anlatılan, Musa (a.s.)'ın Tur dağına gittiğinde Allah'ı görmek isteyip de görememesi olayını hatırlatmaktadır. Bu husus Kur'ân'da *“Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca ‘Rabbim bana (kendini) göster; Seni göreyim’ dedi. (Rabbi): “Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak. Eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti. Musa da baygın düştü.**

²⁴⁸ Kasas, 9.

²⁴⁹ Mahfuz, 153-155.

²⁵⁰ Kasas, 23-27.

²⁵¹ Mahfuz, 154.

Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim”²⁵² şeklinde geçer.

İsa (a.s.) kendisini koruyan Yusuf ve annesi Meryem ile birlikte Filistin'den Mısır'a kaçıp tekrar geriye döndüğü gibi Rifâ'a da babası Amm Şafi'î ve hanımı Abde ile birlikte yaşadıkları mahalleden kaçmış, uzun bir aradan sonra tekrar geriye dönmüşlerdir. Rifâ'a, sembolize ettiği İsa (a.s.) hakkında Kur'an-ı Kerim'deki bilgilerin aksine, marangoz Şafi'î ile Abde'nin birleşiminin bir meyvası olarak gösterilmiştir. Sonra Rifâ'a'nın öldürülmesi de İsa (a.s.) ile ilgili olarak bilinenin aksinedir. Kur'ân'ın “Allah buyurmuştu ki: *Ey İsa Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar üstün kılacağım...*”²⁵³, “*Ve Allah elçisi Meryem oğlu İsa'yı öldürdük demeleri yüzünden (onları lanetledik) Hâlbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi...*”²⁵⁴ ifadesinden İsa (a.s.)'ın öldürülmediği anlaşılır.

‘Rifâ'a’ bölümünde Yâsemîn isimli bir kadının, başka bir adamın evinden körkütük sarhoş olarak çıkmasının ardından, mahalle sakinlerinin şerefimizi lekeledi diye onu cezalandırmak istemeleri ve Rifâ'a'nın kurtarmak için onunla evlenmek istediğini söylemesi²⁵⁵ İsa (a.s.) döneminde zina yapan bir kadının taşlanmak istenmesi üzerine İsa (a.s.)'ın “*Aranızda günahsız olan ona ilk taşı atsın*” dediği²⁵⁶ olayı anımsatır.

‘Rifâ'a’nın tedavi ederek iyileşmelerine vesile olduğu Zekî, Huseyn, Alî ve Kerîm isimli dört arkadaşı, İsâ (a.s.)’nın İncil nüshalarına adlarını veren dört havarisini sembolize eder. Ayrıca İsâ ve arkadaşlarını kaçarlarırken ihbar eden hanımı Yâsemin de belli bir miktar para karşılığında Mesih (a.s.)’a ihanet eden Yahûdâ’nın bir sembolüdür.²⁵⁷

‘Kâsım bölümünde de Kâsım'ın yakışıklılığı,²⁵⁸ herkes tarafından sevilen dürüst birisi olması, koyun çobanlığı yaparken zengin bir kadınla evlenmesi,²⁵⁹ kendisinden

²⁵² Araf, 143.

²⁵³ Âl-i Imrân, 55.

²⁵⁴ Nisa, 157.

²⁵⁵ Mahfuz, 254-260.

²⁵⁶ İncil, Yuhanna 8, *Zinadan Yakalanan Kadın*.

²⁵⁷ Abdu'l-Hâmid Keşk, *Kelimetunâ fir-Reddi 'alâ Evlâdi Hâratinâ*, Kahire ts., 274.

²⁵⁸ Mahfuz, 322.

²⁵⁹ Mahfuz, 377.

sonra mahalleye yönetici olarak kimsenin gelmeyeceğini dile getirmesi,²⁶⁰ kabadayılarla mücadele etmek ve insanları örgütlemek için bir kulüp kurması,²⁶¹ savaş esnasında dışının kırılması,²⁶² Kâsım'dan sonra Sâdık'ın değil de Vakıf yöneticisinin yakını olması sebebiyle Hasan'ın yöneticiliğe getirilmesi konusunda ihtilaf çıkması²⁶³ vb. pek çok olay İslâm tarihi kitaplarında yer alan Hz.Muhammed (s.a.v.) ile ilgili anlatılanlarla belli oranda²⁶⁴ örtüşmektedir. Ayrıca Kâsım'ın kendine ayrılan bölümün sonunda insanları Büyük Ev'in önüne toplayarak onlara hitap etmesi, Hz.Muhammed (s.a.v.)'in veda hutbesini²⁶⁵ hatırlatır. Kâsım'ın konuşması şu şekilde aktarılır:

“Bir gün Kâsım Büyük Ev'in önünde durdu. Kadını ve erkeğiyle bütün mahalle halkını oraya çağırdı. Hasret ve beklentiyle ona koştular. Akıllarına çeşitli düşünceler geliyordu. Meydanda Cerâbil halkı ile Cebel ve Rifâ'a halkı birbirine karıştı. Kâsım gülümser, mütevazî, nazik ve heybetli bir şekilde gözüktü. Yukarıyı, Büyük Ev'i göstererek şöyle dedi:

-Cebelâvî burada oturuyor. Hepimizin atası. Ona yakınlıkta bir mahalleye başka bir mahalle, bir kişiyle başka bir kişi ve kadınla erkek arasında fark yoktur.

Hayret ve sevinçle yüzler güldü, özellikle de gücü ele geçiren ve zafer kazanan birisinin konuşmasını bekleyenlerin yüzü...

Kâsım sözlerine devam ederek şöyle dedi:

-Etrafınızdaki her şey onun vakfıdır. Edhem'e Vakıf senin soyundan gelenlerin olacak diye vadettiği gibi eşit olarak sizin olacak. Bizim bu vakfı iyi yönetmemiz, herkese yetip artacak şekilde değerlendirmemiz lâzım. Cebelâvî'nin arzuladığı gibi bolluk, güven ve mutluluk içerisinde yaşamalıyız. İnsanlar düşüyorlarmış gibi birbirlerine baktılar.

Kâsım sözlerini sürdürerek şöyle dedi:

²⁶⁰ Mahfuz, 364.

²⁶¹ Mahfuz, 366.

²⁶² Mahfuz, 431.

²⁶³ Mahfuz, 447.

²⁶⁴ Çakan, 231-241; M. Asım Koksall, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1981, Ek Cilt Tashihli ve İlaveli Baskı, 9-14-82-85.

²⁶⁵ Sabri Hizmetli, *Başlangıçtan ilk Dört Halife Devri Sonuna Kadar İslâm Tarihi*, Ankara 1995, 270-276.

-Vakfın yöneticisi Nâzır dönmek üzere gitti. Fedailer yok oldu. Bugünden sonra mahallemizde fedaî olmayacak. Zalim kimselere haraç vermeyeceksiniz. Kavgacı kimselere boyun eğmeyeceksiniz. Böylece hayatınızı, barış, merhamet ve sevgiyle geçireceksiniz.

Gözlerini neşeli yüzlerde gezdirdi ve şöyle dedi:

-Eskiye dönmek sizin elinizde. Yöneticinizi kontrol ediniz. İhanet ederse onu azlediniz. İçinizden biri kuvvete başvurursa onu dövünüz. Bir kimse veya bir mahalle üstünlük taslarsa onları terbiye ediniz. Ancak bu şekilde durum eski hâline dönmez. Allah yâr ve yardımcınız olsun.”²⁶⁶

Öte yandan romandaki “Yahyâ, Kâsım’a gülerek sordu:

-Senden sonra gelecek kimseye ne bıraktın?

Kâsım bir süre düşünerek dedi ki:

-Allah bana yardım ederse mahallemiz benden sonra kimseye ihtiyaç duymayacak,”²⁶⁷ cümleleri İslam’ın son din olduğunu gösterir. Fakat her bölümün sonunda ifade edilen “Unutkanlık mahallemizin hastalığıdır.”²⁶⁸ cümlesi geçmişte yaşananların unutulması aynı hataların içine tekrar düşülmesini, her dönemde gelen liderlerin söylediklerinin çabuk unutulduğunu, insanların aç gözlü olduklarını ve dolayısıyla zalim insanların yeniden ortaya çıktığını gösterir.

2.9. ROMANA ELEŞTİRİSEL BAKIŞ

Sembolik ifadelerin bulunduğu bu roman yayımlanmasının ardından bir çok tartışmalara yol açmıştır, Mısır’da özellikle dinî çevreleri ayağa kaldırmıştır. el-Ehrâm gazetesinde bir hafta önceden birinci sayfadan reklamı verilerek 21 Ekim 1959 pazartesi günü yayımlanmaya başlanmış ama yayımı üzerinden bir hafta geçtikten sonra eleştiriler gelmeye başlamış ve eleştirinin dozajı gün geçtikçe hızla artmıştır. Yayımlanmasının ardından bir buçuk ay geçtiğinde Ezher Üniversitesinin’in ve Vakıflar Bakanlığının yoğun baskıları üzerine Devlet Başkanı Cemâl Abdu’n-Nâsır araya girmiştir. Gazetenin Yazı işleri Müdürü Muhammed Hasaneyn Heykel’i arayarak bilgi

²⁶⁶ Mahfuz, 441-442.

²⁶⁷ Mahfuz, 364.

²⁶⁸ Mahfuz, 210-305-443.

almıştır. O da zaman kazanmak için Cemâl Abdu'n-Nâşır'a konunun incelenmesi için Ezher Üniversitesinin ya da Vakıflar Bakanlığı'nın bir komisyon kurmasını önermiştir. Romanın yayımının bitmesine on gün kaldığında Muhammed el-Gazâlî, Ahmed eş-Şîrbâşî ve Muhammed Ebû Zehra'dan oluşan komisyon, yayımı durdurma kararı almıştır. Bu karara rağmen Muhammed Hasaneyn Heykel kararı umursamamış, yayıma devam etmiştir. En son yayımlanan bölümün sonuna da "*Roman bitti*" ibaresini yazdırmıştır. Mahfuz, romanın yayımlanmasıyla ilgili olarak: "*Bu romanın el-Ehrâm gazetesinde 21 Ekim-25 Aralık 1959 tarihleri arasında tefrika edilmesi tamamen Muhammed Hasaneyn Heykel'in cesaretiyle olmuştur. Bana kalsa bu romanı ilelebet²⁶⁹ yayımlayamazdım.*" demiştir.²⁷⁰ Romanın yayını bitmesine rağmen tartışmalar uzun süre devam etmiştir. Hakkında bu güne kadar hiç bir mahkeme kararı olmadığı halde Mısır devleti sınırları içerisinde kitap halinde basılamamıştır. Bir kitap olarak basımı ilk defa 1967 yılında Beyrut'ta Dâru'l-Âdâb tarafından gerçekleştirilebilmiştir. Bu romanı nedeniyle 14 Ekim 1994 cuma günü bir genç bıçakla Mahfûz'a saldırmış ve boynundan yaralamıştır. Bunun üzerine el-Ehâfî gazetesi bir tepki olarak, 30 Ekim 1994 tarihli sayısının ekinde gazete sayfası boyutunda, otuz sayfa olarak bu romanı okuyucularına hediye olarak dağıtmıştır.²⁷¹ Söz konusu eser bu dönem romanlarından Serşera fevka'n-Nîl (1966) romanıyla birlikte Necîb Mahfûz'un 1988 Nobel edebiyat ödülünü almasında, ödül komitesinin dayanağı olmuştur.

Mahfûz'un romanın tamamında, mahalle sakinlerini, sürekli uyuşturucu kullandıkları şeklinde tasvir etmesi de Mısırlıların tepkisini çekmiştir. Mısırlıların bu duruma tepki göstermesinin yanında İrlanda vatandaşı bir bayan da Reuters ajansında çıkan haber üzerine duyarlılık göstererek, "*Bu roman Mısırlıları kötü tanıtıyor*" gerekçesiyle İrlanda'nın Dublin Yüksek Mahkemesinde romanın dağıtımının yasaklanması için dava açmıştır.²⁷²

Mahfuz, bu romanda Allah (c.c.)'ın bir insan suretinde gösterildiğini söyleyenlere ilk başta, bu romanında Allah Teâlâ'dan ve kâinattan bahsetmediğini, yöneticisi otoriter olan bir mahalleyi anlattığını söyler. Fakat roman incelendiğinde bu kişinin uzun yıllar yaşadığı görülür. Mahalleye; yöneticiler, kabadayılar ve ıslah ediciler peşi peşine gelip

²⁶⁹ el-Ehrâm Gazetesi, 25.11.1959,10.

²⁷⁰ Mustafâ Abdu'l-Ganî, *Necîb Mahfûz eş-Sevre ve't-Taşavvuf*, Kahire 1994, 50.

²⁷¹ Alî el-Cevherî, *Dacîcu Evlâdi Hâratinâ*, Kahire 1994, 56-61.

²⁷² Tal'at Rıdvân, "Evlâdu Hâratinâ beyne, l-lbdâ, ve'n-Nassi'd-Dînf", *el-Fusûl Dergisi*, Bahar 1994, 12.

gitmişlerdir. Ama Cebelâvî hâlâ yaşamaktadır. Bütün sıkıştırmalar sonunda Mahfuz, Evlâdu Hâratinâ romanı için “*O benim gayrimeşru çocuğumdur. Fakat ben ondan bir türlü kurtulamıyorum.*” demiştir.²⁷³

Mahfuz, kendi ifadesine göre bu romanı devrim sonrası ortaya çıkan cunta yönetimine yöneltmiştir. Onun Hâre ile kastettiği Mısır’dır. Amacı devrim sonrasında Vakfın, yani Mısır’ın adaletli bir şekilde yeniden dağıtılmasıdır.²⁷⁴ Kendisini rejim baskısından korumak amacıyla bu yola başvurmuştur. Asıl kastının Cemâl Abdu’n-Nâsır ve yönetimi olduğunu Nâsır’ın ölümünden sonra açıklamıştır.²⁷⁵

Kendisiyle yapılan bir söyleşi sırasında da:

*“Benimle toplum arasında bir kopukluk, yani bende bir tür endişe ve hoşnutsuzluk söz konusu olursa yazarım.”*²⁷⁶

Bana huzur veren devrimin, çizgisinden çıktığını ve kusurlarının görüldüğünü hissetmeye, bunların psikolojimi sarstığını sezmeye başladım, özellikle terör, işkence ve hapis olayları... Böylece peygamberlerle zalim yöneticiler arasındaki mücadeleyi ele alan büyük romanım Evlâdu Hâratinâ’yı yazmaya başladım. (...) Bu romanla devrimcilere; Peygamberin yolundan mı yoksa zalim yöneticilerin yolundan mı gitmek istediklerini soruyordum? Peygamber kıssaları romanın sanatsal çerçevesini oluşturur. Amaç, devrimi ve sosyal sistemi eleştirmedir.

Gördüm ki yeni bir sınıf oluşmaya ve o dönemde alışılmış olmayan bir şekilde hızlıca zenginleşmeye başlıyor. Bunun üzerine beni şaşırtan “Acaba sosyalizme mi yoksa yeni bir derebeyliğe doğru mu kayıyorduk?” sorusuydu” diyerek bu hususa açıklık getirmiştir. Corc Tarâbîşî’ye göre²⁷⁷ onun bu romandaki çabası dinle bilimin arasını bulmak, her ikisinin de amacının bir olduğunu vurgulamak, dini bilimselleştirmek ve bilimi de dinselleştirmektir.

²⁷³ Muhammed Yahyâ, Mutez Şukrî, *et-Tarîk ilâ Nobel 1988 ‘abre Hâret Necîb Mahfûz*, Kahire 1989, 84.

²⁷⁴ Muhammed Hasen Abdullâh, *El-İslâmiyye ve’r-Rûhiyye fî Edebi Necîb Mahfûz*, Kahire 1978, 294.

²⁷⁵ Rasheed el-Enânî, *Naquib Mahfouz The Pursuit of Meaning*, Londra 1993, 99-100.

²⁷⁶ İbrâhîm eş-Şeyh, *Mevâkif ictimâ’iyye ve Siyâsiyye fî Edebi Necîb Mahfûz*, Kahire 1987, 164.

²⁷⁷ Corc Tarâbîşî, *Allah fî Rihleti Necîb Mahfûz er-Remziyye*, Beyrut 1988, 38.

SONUÇ

İnsanoğlu tarih boyunca sürekli saltanat, makam ve mevki, kardeş kavgası, toprak kavgası ve benzeri olaylara dâhil olmuştur. Habil ve Kabil'den beridir devam eden kardeş kavgası günümüzde neredeyse her aile içinde bu tür çatışmalar yaşanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de *“Hani, Rabbin meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişler. Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim”*²⁷⁸ ayeti kerimesinden anlaşılacağı gibi insanoğlunun doğasında kavga etmek olduğunu göstermektedir. Yine de en iyi bilen Yüce Allah'tır.

Necib Mahfûz, incelediğimiz romanda Cebelavi ve onun soyundan gelenlerin iktidar kavgasını anlatmaktadır. Baba Cebelavi, oğulları arasında bir Habil ile Kabil hikayesine benzeyen olaylar silsilesine dönüşmüştür. İlerleyen sayfalarda ise Hz. Yusuf'un kardeşleri gibi kardeşler arasında bir kıskançlık süre gelmiş buna rağmen Edhem Yusuf misali yaşamaktan vazgeçmemiştir ki şeytan onunda aklına girmiştir ve kardeşi İdris için bir şeyler yapmak isterken kendi hayatını alt-üst yapmış ve kardeşinin hatasına oda düşmüştü. Bu romanda ki konu bu olaylarla başlayan bir sıra olaylardan ve kardeşlerin makam, mal ve para hırsı onları iktidar hırsı ile sonu gelmeyen bir hüsrana sürüklemiştir.

Bu Roman çöl kıyısında Cebelavi adı verilen bir sokağın içerisinde bulunan bir konağın içinde yaşananların hikâyesidir. Bu konaktan yayılan bir iktidar hırsı tüm mahalleyi sarmıştır. Baba Cebelavi, topraklarının ve mülklerinin yönetimini beş oğlundan biri olan Edhem'e bırakır. Ancak Edhem babasına ihanet eder ve sonuç olarak konaktan kovulur. Cebelavi'nin oğulları ve torunlarından Cebel, Rıfat ve Kasım ondan aldıkları işaretler ve manevi güçle, mahallenin idaresini ele geçirir, fedailerin elindeki yoksul halklarına yardım etmeye, barış sağlayıp adaletli bir düzen kurmak için çabalar. Gayeleri aynı fakat yolları farklı olmuştur.

Romanda Cebelavi'nin çocuklarının ve torunlarının hikayeleri birbirleri ile bağlantı bir şekilde devam etmektedir. Mahalledeki herkesin ve her şeyin sahibi olan,

²⁷⁸ Bakara, 2/30.

adı efsaneleşen Cebelav'nin sırrını öğrenmeye çalışırken beklenmedik olaylara sebebiyet veren torunu Arefe'nin dönemi, bu tuhaf mahalle sakinlerinin hayatında farklı ama kalıcı bir sayfa açacaktır. Mısır'da yıllarca yasaklanan Cebelavi Sokağının Çocukları hem bütün bir soyun hem de peygamberleri, efsaneleri ve günümüze göndermeleriyle, aynı aileden gelenlerin aralarındaki düşmanlıkları, savaşları, iktidar kavgaları, aşkları ve mucizeleri üzerinden insanlığın evrensel ve ruhani öyküsünü anlatmaktadır.

“Bizi hiçbir zaman görmeyen ve hiçbir zaman göremediğimiz bir büyükbabamız olması hüznün verici değil midir? Bizler pislik içinde yaşarken, onun kendini o konağa kapatması tuhaf değil midir? Bizi bu noktaya getirenin ne olduğunu merak ediyorsanız, işte size hikâyelerimiz; Edhem, Cebel, Rıfat ve Kâsım hakkında her şeyi öğreneceksiniz ama bunların hiçbirisi sizi rahatlatmayacak, avutmayacak.” Kör İmam diye bilinen Ömer Abdurrâhman, *“O herif, Sokağımızın Çocukları romanı yayınlanır yayınlanmaz ortadan kaldırılsaydı, Salman Rüşdi bugün Şeytan Ayetleri'ni yazmaya cesaret edemezdi”* demiştir ve bu bir fetva olarak nitelendirilmiş ve Necip Mahfuz suikasta uğramıştır. Cebelavi Sokağının Çocukları ilk olarak tefrika olarak 1959 yılında Al Ahram adlı günlük bir gazetede yayınlanmıştır. Dine ve mensuplarının düşüncelerine hakaret ettiği gerekçesi ile sokaklara taşan gösterilere sebebiyet vermiştir.

İnsanlar Cebelavi'nin gücüne ve şanına sahip olmak istediler. Bu onlara Cebelavi'nin diğer özelliklerini unutturdu, Cebel de onlara vakıf üzerindeki haklarını sağlamakla halkının inançlarını değiştirmeyi başaramadı. O bu dünyadan ayrıldıktan sonra da başa güçlüler geçti, zayıflar mutsuz oldu, herkes acı çekmeye başladı. Halbuki ben vakıf, güç veya makam olmadan mutluluğun kapılarını açabiliyorum.

Rıfat'ın öldürülmesinin ardından insanlar yeniden güçlülerin başa geçtiği ve zayıfların ezildiği bir düzenin içinde yer alırlar ve Rıfat da yine efsanelerdeki yerini alır. Sırada Kasım vardır. Kasım çete yönetiminin sona erdirilmesiyle Cebel'in mahalleye kazandırdığı saygınlığı, Rıfat'ın herkes için istediği sevgiyi ve Edhem'in hayalini kurduğu mutluluğun sağlanacağına inanmaktadır. Böyle olunca, kula kulluk ortadan kalkacak ve sadece 'merhametli bir büyükbaba ve itaatkâr torunlar' kalacaktır. Kasım eşitlik ve adaleti sağlar ve vakfın malları herkese paylaştırılarak vakıf ortadan kaldırılır. Herkesin payına düşen küçük olmasına rağmen insanlar sınırsız bir adalet ve saygı hissi

duyar. Kasım'ın da ölümünün ardından sokak üç mahalleye bölünmüştür; Cebel mahallesi, Rıfat mahallesi ve Kasım mahallesi olarak. Her birinde yine zorbalık hakim olmuş, eski düzenler ancak kahvehanelerin hikayelerinde kalmıştır. Ve ortaya Arefe çıkar...

Şimdi soracaksınız, eğer Kasım sonuncuysa, Arefe kim? Necip Mahfuz'un ortaya çıkarttığı Arif bir kişi, bir peygamber ya da bir yönetici değil, Arif aklı ve bilimi temsil ediyor. Mahfuz, Arefe ile peygamberler sonrasında insanoğlunun akıl ile gelişmesini, bilimi kullanarak kendini ve dünyasını yorumlama çabasını anlatıyor. Ve yine despotlar güçlerini sürdürmek için bilime sahip olmaya çalışıyorlar.

İlginç bir ironi daha var: Arif Cebelavi'yi tanımaya çalışırken onun ölümüne sebep oluyor! Necip Mahfuz bir anlamda Nietzsche'nin istediğini yapıyor ve insan aklı ile Tanrı'yı öldürüp 'özgürleştiriyor'. "Tanrı öldü!" diyen Nietzsche'ye göre insan kendisini yaratan ve istediği zaman yok etme iradesine sahip olan tanrının ölümü ile özgürleşecektir. Ancak, Mahfuz tanrının ölümünün bu özgürlüğü getirmediğini göstermektedir. Yine bir güçlü başa geçecek ve zayıfları ezmeye devam edecektir. Bunu yaparken insanın geliştirdiği bilimi ve teknolojiyi kullanacaktır. Peygamberler yaşamından Necip Mahfuz'un vermeye çalıştığı mesaj, insanın kendi hakkına sahip çıkmadıkça ve bir kurtarıcı bekledikçe daha fazla çaresizliğe gömüleceğidir. Eğer insanlar kurtarıcılarının gösterdiği yolu izlemek yerine, bu yolda yürümekten kaçınıp sadece geçmişini anarak yüceceklerini sanıyorlarsa, sonsuza kadar bu girdabın içinde sürükleneceklerdir. Çaresizlik eskilerin hikâyelerini anlatıp, onlardan herhangi bir feyz almadan beklemektir. Oysaki onlar, yolları hiç de kolay olmamasına rağmen kokuşmuş düzene başkaldırmışlardır. Arif'in sihri ilerledikçe ve öğretildikçe, insanlarda umut hep olacaktır:

Gecenin ardından nasıl gün doğuyorsa, adaletsizlik de bir gün son bulacaktır. Zorbalığın ölümünü de göreceğiz, ışığın ve mucizelerin doğuşunu da.

Sonuç olarak roman, insanoğlunun yaratılışında ki tüm varlıklardan ayıran akıllı oluşunun ortaya çıkarılmasıdır. Kişiler yapmış olduğu işlerde aklını kullandığı surece büyük ölçüde başarıya ulaştığı görülmektedir. Aklını kullanmayan insanlar ise genellikle günah ve hatalarla dolu bir yaşantı sürmektedir.

“Musa devamla şöyle söyledi: Şayet aklınızı kullansanız (anlarsınız ki), O, doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabbidir.”²⁷⁹

²⁷⁹ Şu'arâ, 26/28.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006.
- , *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983.
- Artokça, İzzettin, “*Osmanlılarda Kıptî Takviminin İdarî ve Malî Alanda Kullanımı*”, Ankara 2013, Stratejik Rapor no: 51, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri 2006.
- Abduh, İbrahim, *A ‘lamu ’s-Sahafe el Arabiyye, Mektebetu’l-Âdâb*. Ts.
- Abdullâh, Muhammed Hasen, *El-İslâmiyye ve ’r-Rûhiyye fî Edebi Necîb Mahfûz*, Kahire 1978.
- Abdu’l Azim, Ramazan, *Mısır Kable Abdi’n-Nasır, el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Amme li’l-Kitab*, Kahire 1995.
- Abdulaziz, İbrahim, *Ene Necib Mahfuz, Nefrû li’n-Neşr ve’t-Tevzi’*, Mısır 2006.
- Abdu’l-Ganî, Mustafâ, *Necîb Mahfûz eş-Sevre ve’t-Taşavvuf*, Kahire 1994.
- Aydemir, Abdullah, *İslâmi Kaynaklara Göre Peygamberler*, Ankara 1996.
- Aydın, Abdullah, *Tam Peygamberler Tarihi*, İstanbul 1979.
- Bardakçı, Murat, Necîb Mahfuzla Edebiyat ve Nobel Söyleşisi, *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, Aralık 1988.
- Bedevi, Cemal, *Kane ve Ehavatuha*, Daru’ş-Şurûk, Mısır 1986.
- , *Mısır min Nafizeti’t-Tarih*, Daru’ş-Şurûk 1994.
- , *Nazarat fî Tarih’i Mısır*, Daru’ş-Şurûk, Kahire 1994.
- Bezmez, Serap, vd., *Redhouse Büyük El Sözlüğü*, Redhouse Yayınevi, İstanbul 1997.
- Bilgin, Azmi, Hacıeminoglu, Necmettin, “Kıptiler”, *TDVDİA*, İstanbul 2002, XXV, 424.
- Corga, Nicole, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt:5, (Çev.: Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012.

- Çakan, Ömer Lütfü ve Solmaz, N. Mehmet, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, İstanbul 1994.
- Çetin, Nihad M., "Arap", *DİA*, TDV, İstanbul 2004, III, 303.
- Çetin, Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, Ankara 2009.
- Dayf, Şevki, *el-Edeb el-Arabiyyu 'l-Muasır fî Mısır*, Daru'l-Me'arif, Kahire.
- Doğaner, Suna, "Mısır" *DİA*, TDV, I-XLIV, İstanbul 2004, XXXIX, 553.
- el-Anânî, Reşîd, *Necîb Mahfûz Klrâe mâ beyne's-Sutûr*, Beyrut 1995.
- el-Enanî, Rasheed, *Naguib Mahfouz The Pursuit of Meaning*, Londra 1993.
- el-Bûci, Muhammed, *Bekr er-Rivaye, Mecellet'u Cami'i'l-Ezher Silsilet-u 'Ulumi'l-İnsaniye*, Kahire 2009, 11(2), 207
- el-Cemel, İbrahim Abdullah Abdurrazzak Uksi, *Mısır ve's-Sudan el-Hadis ve'l-Muasır*, 1997, Daru's-Sekafet li'n-Neşr, Kahire.
- el-Cevherî, Alî, *Dacîcu Evlâdi Hâratinâ*, Kahire 1994.
- el-Ğitani, Cemal, *el-Mecâlisul-Mahfûziyye*, 2. basım, Kahire Daruş-Şuruk Yayınları, 2008.
- el-Ehram Gazetesi*, 25.11.1959.
- el-Hâşimi, Ahmed b. Mustafa b. Ömer, *Cevahiru'l-Belağa*, (tdk. Yusuf es-Sumayli), Mektebetü'l-Asriye, Beyrut tsz.
- el-Hisâr, Nebîl, "er-Rivâye", *el-Mevsû'a el Arabiyye*, Dimaşk 2010, c. X.
- el-Muhennâ, Abdullah b. Muhammed b. Nâsır, *Dirâset'ıTI-Madmûni'r-Rivâifî Evlâdi Hâratinâ*, Kahire 1996.
- el-Musevi, Muhsin Casim, *er-Rivayetü'l-'Arabiyye en-Neş'etü ve't-Tahavvul. Menşûrâtu Dârul Âdâb*, Beyrut 1988.
- en-Nakkâş, Racâ, *Necîb Mahfûz Safahât min Müzakkerâtihi ve Adva Cedîde alâ Edebihi ve Hayâtih*, Muessesetu'l-Ehrâm, Kahire 1998.
- el-Enânî, Rasheed, *Naguib Mahfouz The Pursuit of Meaning*, Londra 1993.
- Er, Rahmi, *Modern Mısır Romanı*, Ankara 1997.

Er, Rahmi, “Roman” *DİA*, TDV, İstanbul 2004, c. XXXV.

es-Se‘Âfîn, İbrahim, *Tatavvuru’r-Rivâye el-‘Arabiyye el-Hadise fî Bilâdi’ş-Şâm*, Dâru’l-Menâhil, Beyrut 1987.

eş-Şatti, Süleymân, *er-Remzu veT-Remziyyetu fî Edeb Necib Mahfûz*, yy., 1976.

eş-Şeyh, İbrâhîm, *Mevâkif ictimâ’iyye ve Siyâsiyye fî Edebi Necîb Mahfûz*, Kahire1987.

Ferec, Nebil, *Necîb Mahfûz Hayâtuhû ve Edebuhû*, Kahire 1986.

Hacıeminoğlu, Necmettin, “Kıptiler,” *DİA*, TDV, İstanbul 2002, XXV, 424.

Heyet, “Arap Afrika’sında Devrimler”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1988.

-----, “Roman”, *Ana Britânica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1993, c. XXVI.

-----, “Sudan”, *Büyük Larousse*, Milliyet Gazetecilik, I-XXIV, İstanbul 1986, c. XXI.

-----, “Mısır”, *Büyük Larousse*, c. XVI, 8122.

-----, “Mısır”, *Temel Britanica*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1992, c. XII.

Hizmetli, Sabri, *Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar İslâm Tarihi*, Ankara 1995.

Hornung, Erik, *Mısır Tarihi*, (çev. Zehra Aksu Yılmaz) Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013.

İbn-İ Mâce, *Sünen*, (thk. Şuayb Arnaûti), Dâru’r-Risale el-‘Alemiyye, Beyrut 2009 c. 2.

İrven, Nurullah, *Necîb Mahfûz’un, Abesu’l-Akdâr Adlı Romanının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Isparta 2015.

İşler, Emrullah, Özay, İbrahim, *Türkçe-Arapça Sözlük*, Fecr Yayınevi, Ankara 2010.

Göğebakan, Turgut, *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

Görgün, Hilal, “Mısır,” *DİA*, TDV, Ankara 1988, c. XXIX.

Kantarcıoğlu, Sevim, *Edebiyat Akımları ve Temel Metinler*, Ankara 1993.

- Karabela, Nevin, “Taha Huseyn’in Edebiyat ve Mısır’daki Edebiyat Eğitimi Üzerine Görüşler”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl 8, Sayı 19, Bahar 2004.
- Karataş, Mehmet, “Mehmet Ali Paşa ve Mısır Meselesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, 22. Sayı, 2005, 265-282.
- Karataş, Turan, *Ansiklopedik Terimleri Edebiyat Sözlüğü*, Perşembe Kitapları, İstanbul 2001.
- Kazan, Ramazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis Metinleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2013.
- Keşk, Abdu’l-Hâmid, *Kelimetunâ fî’r-Reddi ‘alâ Evlâdi Hâratinâ*, Kahire ts.
- Kızıltoprak, Süleyman, *Devr-i Hamid Sultan 2. Abdulhamid*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2013, c. V.
- Köksal, M. Asım, *İslâm Tarihi*, Ek Cilt Tashihli ve İlaveli Baskı, İstanbul 1981.
- Kramers, J. H., “Mısır”, *Meb İslam Ansiklopedisi*, byy 1997, VIII, 252-255.
- Kuzgun, Şaban, “Hâmân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XV, 436-437.
- Lavene, Joyce ve Jim, *Her Yönüyle Roman Yazımı*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2010.
- Mefkûde, Sâlih, *Ebhâs fî er-Rivâye el-Arabiyye*, Dâru’l-Hudâ, Cezair 2008.
- Mutçalı, Serdar, *Dağarcık Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.
- Mahfuz, Necib, *Evlâd-u Hâratinâ*, Beyrut 1986.
- , *Hânu’l-Halîlî*, Kahire yy., ts.
- Mustafa, İbrâhîm ve Başk., *el-Mu’cemu’l-Vasît*, Beyrut ts., c. I.
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Sözler*, Envar Neşriyat, İstanbul 2009.
- Okasha, el-Daly, *Kayıp Bin Yıl: İslam Dünyasında Hiyeroglifler ve Eski Mısır*, (çev. İmran Küçükislamoğlu), İthaki Yayıncılık, İstanbul.
- Râgib, Nebîl, *Kadiyyetu’ş-Şekli’l-Fennî inde Necîb Mahfûz*, Kahire 1975.
- Rıdvân, Tal’at, “*Evlâdu Hâratinâ beyne, l-lbdâ ve n-Nassi’d-Dînf*”, *el-Fusûl Dergisi*, Bahar 1994.

- Roger, Allen, “Edebiyat Tarihi ve Arap Romanı”, (Çev.: Faruk Çiftçi), *KSÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, 2005, 134-138.
- Sa’îd, Fâtîmetu’z-Zehrâ Muhammed, *er-Remziyye fî Edeb Necîb Mahfûz*, Beyrut 1981.
- Sartre, Jean Paul, *Varoluşçuluk (Existentialisme)*, (Çev. Asım Bezirci), İstanbul 1996.
- Savran, Ahmet, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Yeni Arap Edebiyatı*, Erzurum 1991.
- Stevick, Philip, *Roman Teorisi*, Akçağ Yayınları, (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Ankara 2010.
- Seyyid, Seyid Muhammed, “Mısır”, *DİA*, TDV, İstanbul 1988, c. XXIX.
- Taftazani, Sa‘deddin, *Muhatasaru’l-Meani*, thk, Abdulhamid Hindâvi, Mehtebetu’l-Aasriyye, Beyrut 2005.
- Tarâbîşî, Corc, *Allah fî Rihleti Necîb Mahfûz er-Remziyye*, Beyrut 1988.
- Tebrani, el-Mu‘Cemü’l-Kebir, *Mektebet-u İbni’t-Teymiye*, Kahire 1994, had. no; 12561, c. XII.
- Tomar, Cengiz, “Mısır”, *DİA*, TDV, I-XLIV, Ankara 1988, XXIX, 559.
- Ungs, Martin, *Hiz. Muhammed’in Hayatı*, Yy., 3.Baskı, İstanbul 1993.
- Vadi, Taha, *Medhal ile Tarih er-Rivayeti’l-Mısriyyeh, Mektebe en-Nehdah el-Mısriyyeh*, Kahire 1972.
- Yahyâ, Muhammed ve Şukrî, Mutez, *et-Tarîk ilâ Nobel 1988 Abre Hâret Necîb Mahfûz*, Kahire 1989.
- Yalar, Mehmet, *Modern Arap Edebiyatına Giriş*, Emin Yayınları, Bursa 2009.
- Yıldız, Hakkı D., “Abbasiler”, *DİA*, TDV, c. I., İstanbul 2004.
- Yıldız, Musa, *Necip Mahfuz’un Sembolik Romanları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 1998.
- Yüksel, Azmi, *Necip Mahfuz ve Zukaku’l Midakkı*, Yayımlanmamış Makale.
- Zikri, Anton, *Miftahu’l-Lugati’l-Mısriyye el-Kadime el-Lugateyn Kıptiyye ve’l-Arabiyye*, Mektebe Medbuli, Kahire 1997.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Rashad SEYİDOV
Doğum Yeri ve Tarihi	03.01.1989 Nahcivan
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Bakü İslam Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	Arapça ve rusca
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Nahcivan Devlet Üniversitesi
İletişim	
E-Posta Adresi	resadseyidov@mail.ru
Tarih	29.09.2017